

Наукова редакція Єжи Возницький

ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ ДО 2030 РОКУ

Візія, місія, умови та
варіанти розвитку

**Прогноз розвитку
вищої освіти в Польщі
до 2030 року**

Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року

ВІЗІЯ, МІСІЯ, УМОВИ
ТА ВАРІАНТИ РОЗВИТКУ

Наукова редакція
Єжи Возницький

Видання українською мовою (скорочене) на підставі:
Jerzy Woźnicki (redakcja naukowa), *Prognoza rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2030. Wizja, misja, uwarunkowania i warianty rozwojowe*, Oficyna Wydawnicza SGH 2024 (1-ше видання)

Рецензент
професор Тарас Фініков

Дизайн обкладинки
Магдалена Лімбач

Видавець
Анджей Хиановський

Редактор-коректор
Ярослава Прихода

Технічний редактор
Данута Пшимановська-Бонюк

Типографський проект
Войцех Стуконіс

Видання здійснено за кошти цільового гранту Міністерства науки та вищої освіти Польщі за програмою реалізації Проекту MNiSW – PW: „Польсько-українська співпраця представницьких організацій ректорів – задля вдосконалення діяльності закладів вищої освіти” у 2024 році

Цитування: Ежи Возницький (наук. ред.), *Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року. Візія, місія, умови та варіанти розвитку*, Варшава 2024

Copyright © for the Ukrainian translation by Tetiana Khaider
Copyright © for this edition by Politechnika Warszawska &
Wydawnictwo Akademickie SEDNO Spółka z o.o.

Публікація українською мовою надрукована за ліцензією Creative Commons
(CC BY-NC-ND 4.0)

ISBN 978-83-7963-251-0
ISBN 978-83-7963-252-7 (e-book)

Академічне видавництво SEDNO Spółka z o.o.
00-696 Варшава,
вул. Я. Панкевича 3

www.wydawnictwosedno.pl
info@wydawnictwosedno.pl

*Адаптивність університету:
непередбачуване зробити передбачуваним*

≈ ЗМІСТ ≈

Єжи Возницький

ВСТУПНЕ СЛОВО Наукового редактора скороченої версії книги
(для українського видання) 11

Аркадіуш Менжик

ПЕРЕДМОВА Президента Конференції ректорів академічних
шкіл Польщі (до польського видання) 13

Єжи Возницький

ВСТУП Керівника Проєкту 15

ЧАСТИНА I

КОНЦЕПЦІЯ ПРАЦЬ У РАМКАХ ПРОЄКТУ

**„ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ ДО 2030 РОКУ”
(2020–2024) ТА ЇХ НАЙВАЖЛИВІШІ РЕЗУЛЬТАТИ** 19

1. Загальна концепція та рамкова структура Фінального звіту 19
2. Проміжний звіт „Тренди, моделі та перспективи розвитку вищої освіти в Польщі: 2021–2025, з прогнозом до 2030 року” – загальна характеристика монографії, виданої 2022 року 22
 - 2.1. Вступ 22
 - 2.2. Методологічні положення та рекомендації для авторів розділів 25
 - 2.3. Тематичний обсяг питань, висвітлених в окремих розділах монографії 28
3. Результати Проєкту: найважливіші елементи візії, місії та прогнозу за результатами роботи на 2020–2024 (*executive summary*) 31
 - 3.1. Загальні тези 31
 - 3.2. Тези загального характеру 40

ЧАСТИНА II**КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ЗВІТ 43**

1. Висновки установ-партнерів KRASP-FRP, запрошених до участі у Проекті	43
2. Висновок Головної ради науки і вищої освіти	44
2.1. Сценарії змін у сфері управління вищою освітою	44
2.2. Сценарії змін державної наукової політики	46
2.3. Процеси адаптації до змін у Європейському просторі вищої освіти та науки.....	48
2.4. Тенденції оцінювання якості наукової діяльності	50
3. Експертиза Комітету прогнозування Польської академії наук: зовнішні детермінанти розвитку вищої освіти в Польщі	51
4. Висновок Польського науково-економічного форуму: виклики для польської науки	61
5. Експертиза Інституту розвитку вищої освіти	63
5.1. Наслідки пандемії COVID-19	63
5.2. Зміни в оцінюванні якості наукової діяльності	64
5.3. Зміни у сфері <i>governance</i> у вищій освіті	65
6. Висновок Польської освітньої спілки	68
6.1. Кризові умови	68
6.2. Бюджетні обмеження щодо фінансування університету.....	69
6.3. Прогнозовані зміни системного характеру	72
6.4. Інші зауваження та коментарі.....	74
7. Висновок від PCG Academia.....	76
7.1. Кризові умови	76
7.2. Бюджетні обмеження щодо фінансування вищої освіти	77
7.3. Прогнозовані зміни системного характеру	79
7.4. Інші зауваження та коментарі.....	80
7.5. Загальне оцінювання прогнозованого стану	80

ЧАСТИНА III**ВІЗІЯ І МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ, СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ПЕРСПЕКТИВИ 2020–2024.****ПІДСУМКОВІ ЗАУВАЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ 81**

1. Елементи візії та місії університету в умовах змін	81
1.1. Вибрані статистичні дані. Загальна картина системи	81

1.2. Напрями змін у вищій освіті з урахуванням наслідків пандемії та агресії Росії проти України	95
1.3. Освітня місія, зміни в освітньому процесі.....	99
1.4. Дослідницька місія, проєкція змін у системі наукових досліджень	103
1.5. Тези, пов'язані з фінансуванням системи	107
1.6. Інституційна культура університетів, значення системи цінностей у науці та вищій освіті	111
2. Сценарії розвитку вищої освіти в перспективі каденції 2020–2024	114
2.1. Авторські прогностичні сценарії, представлені у Проміжному звіті. Резюме	114
2.2. Пропозиції, зауваження та коментарі учасників в експертних групах щодо сценаріїв розвитку	116
3. Прикінцеві зауваження та висновки. Продовження Проєкту під назвою „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року” у каденції 2024–2028. Постанова KSPSW KRASP.....	123

Єжи Возницький

ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО Президента Фундації польських ректорів, Голови Комісії зі стратегічних питань вищої освіти KRASP	127
--	-----

ДОДАТКИ

Додаток 1	129
1. Принципи підготовки експертиз	129
1.1. Добір установ-партнерів.....	129
1.2. Вибір групи співавторів Проміжного звіту	130
1.3. Критерії добору групи експертів для участі в Панельній дискусії	131
Додаток 2	132
Перелік особливо важливих для тематики Проєкту документів KRASP у 2020–2024 роках	132

ВСТУПНЕ СЛОВО НАУКОВОГО РЕДАКТОРА СКОРОЧЕНОЇ ВЕРСІЇ КНИЖКИ (ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ)

Єжи Возницький

Пропонуємо увазі українського читача монографію, раніше видану польською мовою, під назвою „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року. Візія, місія, умови та варіанти розвитку”¹, опубліковану українською мовою у скороченому варіанті. Видавці цієї книжки, порадившись, вирішили, що доцільно представляти лише обраний контент, той, який буде найцікавіший для наших українських партнерів. У процесі формування тексту, а це близько половини обсягу оригінальної монографії, ми вирішили вмістити вибрані частини оригіналу українською мовою:

- методологічні передумови та концепція роботи над проектом PROGNOZA, який реалізує Фондація польських ректорів на замовлення Пленарної асамблеї Конференції ректорів академічних шкіл Польщі, а також його найважливіші результати у формі Executive summary;

¹ J. Woźnicki, *Prognoza rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2030. Wizja, misja, uwarunkowania i warianty rozwojowe*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2024, звернення: https://frp.org.pl/images/53-IV-2024_Raport_Prognoza_rozwoju_Woznicki.pdf (далі: Фінальний звіт).

- думки та висновки партнерських і ключових установ, які взяли участь у консультаціях щодо прогнозу розвитку вищої освіти в Польщі, так званий Консультаційний звіт;
- візія та місія університету як установи, наділеної великими традиціями наднаціонального характеру, що реалізує культурну місію великого соціального значення та, на цьому тлі, прогнозовані сценарії розвитку з перспективи 2020–2024 років, тобто періоду останнього терміну повноважень академічних органів у Польщі.

Закінчується книжка зауваженнями та висновками, включно з пропозицією щодо продовження роботи за проектом PROGNOZA в наступному чотирирічному терміні, а також двома додатками.

ПЕРЕДМОВА

ПРЕЗИДЕНТА КОНФЕРЕНЦІЇ

РЕКТОРІВ АКАДЕМІЧНИХ ШКІЛ ПОЛЬЩІ

(ДО ПОЛЬСЬКОГО ВИДАННЯ)

Аркадіуш Менжик

У своєму виступі на засіданні Пленарної асамблеї Конференції ректорів академічних шкіл Польщі (KRASP) 27 серпня 2020 року, виступаючи як кандидат на посаду Президента на термін 2020–2024, я запропонував, щоб найважливішим проектом KRASP цього терміну розглядався проєкт під назвою: „Прогноз розвитку вищої освіти до 2030 року” (далі – проєкт PROGNOZA).

На засіданні 20 листопада 2020 року Пленарна асамблея прийняла цю пропозицію і, згідно з нашою традицією, доручила реалізацію цього проєкту Фондації польських ректорів (FRP). Фондація співпрацювала з Комісією зі стратегічних проблем вищої освіти (KSPSW) KRASP¹, яка виконувала роль моніторингової групи.

Голова FRP і водночас Голова KSPSW представили інформацію про хід роботи в рамках Проєкту Пленарній асамблеї, а також особливо зацікавленим конференціям ректорів, що діють у KRASP. Їхні найважливіші результати включають два дослідження, опубліковані в друкованій версії, також доступні в електронній версії у формі наукових монографій:

¹ У каденції 2020–2024 рр.

- Проміжний звіт за 2022 рік під назвою „Тренди, моделі та перспективи розвитку вищої освіти в Польщі: 2021–2025”, з прогнозом до 2030 року²;
- Фінальний звіт за 2024 рік під назвою „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року. Візія, місія, умови та варіанти розвитку”.

Ці публікації було передано ректорам університетів-членів KRASP, представникам Міністерства науки і вищої освіти та інших зацікавлених міністерств, представницьким та партнерським інституціям у реалізації Проекту, а також експертам, запрошеним до участі в роботі.

Обидва звіти було позитивно оцінено та прийнято – від імені ректорів-членів Пленарної асамблеї – Комісією KSPSW та рекомендовано до публікації на основі редакційних рецензій. Було підтверджено правильність прийнятих методологічних положень, а представлені тези отримали позитивну оцінку і за формою, і за змістом.

У зв'язку з мінливими умовами в університетському середовищі, у тому числі кризовими явищами, а також у зв'язку з необхідністю врахування недоступних у період 2020–2024 рр. досліджень, що документально фіксували поточні процеси та майбутню системну діяльність, які мають важливе значення для прогнозної роботи, KSPSW у своєму рішенні від 24 листопада 2023 року рекомендує продовжити реалізацію проекту PROGNOZA в наступній каденції: 2024–2028 роки. Детальне обґрунтування цієї пропозиції вміщено в частині III цієї монографії.

Робота, яку виконує FRP у рамках Проекту, реалізується з використанням ресурсів FRP, може і буде виконуватися завдяки фінансовій підтримці закладів вищої освіти-членів KRASP. Виконавці проекту PROGNOZA, працюючи де-факто за запитом університетів, проводять потужні дослідження, без яких неможливо досягти кінцевих результатів та розвинути їх.

Тому я хочу подякувати ректорам за підтримку, завдяки якій у 2020–2024 роках було опубліковано Фінальний звіт проекту PROGNOZA. Як і на попередніх термінах, він має характер так званої „праці каденції”, розробленої, як зазвичай, Фондацією польських ректорів, що була базою для досліджень, проектів, навчання лідерів та дискусій у KRASP понад 20 років.

² J. Woźnicki (red.), *Trendy, modele i perspektywy rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce: 2021–2025, z projekcją do roku 2030*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2022, ss. 378, https://www.frp.org.pl/images/publikacje/publication/krasp_2022.pdf (останнє звернення: 14.02.2023).

ВСТУП

КЕРІВНИКА ПРОЄКТУ

Фінальний звіт підготовлено в рамках реалізації проєкту FRP-KRASP під назвою „Прогноз розвитку вищої освіти до 2030 року”. Пленарна асамблея KRASP визнала цей проєкт, так званий „Проєкт каденції” 2020–2024 рр., і доручила його реалізацію FRP у співпраці з KSPSW KRASP, що складається з Групи консультантів (ZK) та Редакційної групи (ZR).

Результатом роботи, проведеної на етапі I у 2021–2022 році, є набір вихідних матеріалів, спочатку розроблених запрошеними експертами тематичних експертиз, які опубліковано у Проміжному звіті у Проєкті „Тренди, моделі та перспективи розвитку вищої освіти в Польщі: 2021–2025, з прогнозом до 2030 року”. Розділи цієї монографії автори підготували відповідно до детальних вказівок керівника Проєкту та наукового редактора цього видання. У результаті стандартизації з’явилася можливість для наступних експертів розробляти перехресні матеріали, що охоплюють вибраний контент, з посиланням на експертні висновки з визначеною, вибраною тематичною сферою.

На основі цих експертиз члени ZR KSPSW підготували Синтетичний звіт, що складається з тематичних підрозділів, які містять серед іншого вибрані фрагменти джерельних матеріалів та аналітичні коментарі авторів.

З так розробленими перехресними матеріалами та діючи відповідно до прийнятих методологічних положень, було підготовлено ще одну добірку

фрагментів цих матеріалів, потенційно ключових для майбутніх тез прогнозу, разом з елементами бачення та місії системи, одночасно доповнюючи ці матеріали вибраними статистичними даними з публікацій Головного статистичного управління (GUS).

Визначений так контент призначався до використання на завершальній фазі Проєкту – починаючи зі збірки наукових тематичних експертиз у монографії значного обсягу (майже 350 сторінок), підготовки оригінальних перехресних матеріалів (майже 70 сторінок), розробка Редакційною групою Комісії ще коротшого Синтетичного звіту (майже 50 сторінок), а потім використання тез, Консультаційного звіту та Внутрішнього звіту¹, закінчуючи текстом цього Фінального звіту, підготовленим керівником Проєкту, який також є науковим редактором цієї публікації.

Синтетичний звіт та його тези, які подано у формі резюме, слугували матеріалами для експертів, запрошених до участі у підсумковій панельній дискусії, яка стала б основою для проєкту Фінального звіту за період 2020–2024 проєкту PROGNOZA, з урахуванням результатів внутрішнього обговорення у KSPSW.

Обґрунтування вибору групи експертів, які брали участь у реалізації Проєкту, включаючи запрошених експертів, разом із детальними засадами Панельної дискусії вміщено в Додатку 1 [прим. в оригінальній монографії].

Основним завданням учасників панельної дискусії було їхнє спільне обговорення надісланих матеріалів та визначення і формулювання тез щодо візії та місії, а також варіантів сценаріїв розвитку вищої освіти і науки в Польщі.

Матеріали цих дискусій, після розшифрування виступів експертів та додатково отриманих письмових пропозицій учасників дискусії, також тих, хто – з незалежних від них причин – не міг взяти участі в дискусії, стали основою для остаточних положень Фінального звіту про реалізацію Проєкту в цій каденції.

Ця монографія має такі частини:

- Частина I. Концепція праць за проєктом „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року” (2020–2024) та їх основні результати;

¹ Див. Фінальний звіт польською мовою – Woźnicki, J. (2024), *Prognoza rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2030. Wiza, misja, uwarunkowania i warianty rozwojowe*, Oficyna wydawnicza SGH, https://frp.org.pl/images/53-IV-2024_Raport_Prognoza_rozwoju_Woznicki.pdf (далі – Фінальний звіт).

- Частина II. Розроблені в рамках проекту „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року” тематичні звіти, які є основою для Фінального звіту;
- Частина III. Візія та місія університету, сценарії розвитку вищої освіти з перспективи 2020–2024 років. Підсумкові зауваження та рекомендації.

Публікацію присвячено положенням, ключовим питанням, що впливають з тематичних звітів, а також місії, візії та прогнозу розвитку вищої освіти в Польщі. У монографії також є додатки та бібліографія. Окрім вступного слова Президента KRASP, Звіт також містить вступ та прикінцеве слово керівника Проєкту.

У дослідженні представлено низку ключових питань, що стосуються прогнозу, з елементами візії та місії і коротким викладом сценаріїв, прогнозованих на цьому етапі роботи, а також висновків і рекомендацій.

Результати панельних дискусій, оприлюднені у формі Панельного звіту, разом з іншими дослідженнями, що є результатом діяльності виконавців Проєкту та інституційних партнерів, запрошених до участі, стали основою для формулювання результатів роботи та підсумкових тез, оголошених у проєкті Фінального звіту. Після консультацій за участю членів KSPSW KRASP він набув характеру підсумкової книжкової публікації зі статусом рецензованої наукової монографії за редакцією керівника Проєкту, подібно до Проміжного звіту.

Таблиця 1. Етапи роботи за проєктом PROGNOZA

Етап	Діяльність	Результат діяльності	Тип звітності	Дата публікації
I	план роботи та методологічні положення	детальні вказівки для виконавців робіт та експертів	попередній звіт	грудень 2021 р.
II	тематичні експертизи	вихідні матеріали	проміжний звіт (опубліковано)	червень 2022 р.
III	крос-секційні дослідження	перехресні матеріали	синтетичний звіт з <i>executive summary</i>	березень 2023 р.
IV	висновки інституційних партнерів	експертизи партнерів	консультаційний звіт	квітень 2023 р.
V	результати панельних дискусій	варіанти	панельний звіт	липень 2023 р.
VI	зауваження членів KSPSW KRASP	внутрішні матеріали	внутрішній звіт	листопад 2023 р.
VII	прогноз з елементами візії і місії	тези разом з варіантами сценаріїв	фінальний звіт (опубліковано)	травень 2024 р.

Окремі етапи роботи за проектом PROGNOZA, узагальнені у формі звітів, подано в таблиці 1.

Загальним наміром групи реалізаторів Проєкту FRP-KRASP, підготовленого у 2020–2024 роках з урахуванням перспективи до 2030 року, стало своєрідне зіставлення передбачуваної візії та місії університету, який змінюється, з прогнозом майбутнього непередбачуваного світу, у якому університети функціонуватимуть у системі науки та вищої освіти Польщі.

Реалізатори, відповідальні за результати виконаних аналітичних завдань, не посилалися на генераторів контенту AI (так званий штучний інтелект) та не використовували його можливостей. Фінальний звіт, прийнятий ZK KSPSW, після опублікування, був представлений на засіданні Пленарної асамблеї KRASP і надісланий ректорам та експертам у червні 2024 року.

Керівник Проєкту висловлює подяку маг. Мажені Гембарі, керуючому директорів FRP, за роботу менеджера проєкту PROGNOZA та організаційний супровід, а також Ірині Дегтярьовій, PhD, секретареві KSPSW KRASP, ад'юнктові FRP за допомогу в зборі матеріалів для проєкту монографії, надісланої до Видавничого дому Варшавської школи економіки SGH.

Єжи Возницький

Президент Фундації польських ректорів
і Голова Комісії зі стратегічних питань вищої освіти KRASP

КОНЦЕПЦІЯ ПРАЦЬ У РАМКАХ ПРОЄКТУ „ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ ДО 2030 РОКУ” (2020–2024) ТА ЇХ НАЙВАЖЛИВІШІ РЕЗУЛЬТАТИ¹

1. Загальна концепція та рамкова структура Фінального звіту

Фінальний звіт – це рецензована наукова монографія за редакцією керівника проекту під назвою *Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року. Візія, місія, умови та варіанти розвитку*, видана друком у видавництві Варшавської школи економіки SGH, одного з університетів-членів KRASP. Ця публікація є результатом колективної роботи запрошених експертів, у тому числі членів Редакційної групи KSPSW (Комісії зі стратегічних проблем вищої освіти), які здійснили перехресний, оригінальний аналіз експертиз, представлених у рамках Проекту у 2022 році, згідно зі змістом тематичних напрямів. Наше спільне завдання полягало в тому, щоб між іншим запропонувати – як варіанти – прогнозовані сценарії розвитку вищої освіти з перспективи 2021–2024 років з прогнозом до 2030 року. Надати дослідженню єдиного концептуально-змістовного характеру було завданням керівника Проекту та наукового редактора, який запропонував детальні рекомендації щодо текстів та отримав схвалення KSPSW.

¹ Частина I підготував проф. Єжи Возницький.

Фінальний звіт у вигляді книги було опубліковано у другому кварталі 2024 року та презентовано ректорам на засіданні Пленарної асамблеї KRASP, а також представникам зацікавлених міністерств та експертам, які беруть участь у Проєкті, представникам інших установ.

Монографія поділена на кілька частин, кожна з яких містить розділи, що висвітлюють конкретні питання, подані так, що відповідає підходу, зазначеному в розділі 2 частини I. У різних розділах визначено прогнозовані сценарії, що характеризуються окресленими шляхами розвитку, а також певними показниками та заходами, що ілюструють стан вищої освіти у представленому масштабі. Ці висновки ґрунтувалися на тематичних експертизах і груповій та індивідуальній аналітичній роботі членів Редакційної групи ZR KSPSW, а згодом були обговорені з Консультативною групою ZK KSPSW.

Окремі сценарії автори могли оцінити за шкалою негативних, нейтральних або позитивних оцінок розвитку вищої освіти в Польщі. Відправною точкою для такої класифікації прогнозованих подій стало загальне бачення системи з посиланнями на місію університету, яке обговорювали запрошені експерти-учасники панельних дискусій, а потім ці матеріали було узагальнено та схвалено членами ZK KSPSW.

Вибір прогнозованих варіантів підкріплено аргументами з посиланням на матеріали та методи прогнозування, що використовували співавтори тематичних експертиз. Обґрунтування для зазначення та актуалізації конкретних варіантних сценаріїв у майбутньому може бути збагачено елементами SWOT-аналізу, проведення якого заплановано на період заявленого продовження Проєкту у 2024–2028 роках. Очевидно, що від співавторів Фінального звіту не очікували точної оцінки в цифрах та обґрунтування рівня ймовірності настання конкретних подій. Було визнано доцільним використати на загальну шкалу, що містить величини ймовірності як малі, середні та високі, з уточненням запропонованих діапазонів її значень.

Аргументація, що обґрунтовувала сформульовані твердження та авторські тези, спиралася на тенденції та умови розвитку вищої освіти, які спостерігалися або аналізувалися в літературі, а також у рамках розроблених експертних пропозицій, які, зокрема, були представлені відомими міжнародними інституціями, а також спиралася на бачення та прогнози, що містяться в національних урядових документах і дослідженнях та висновках KRASP, Головної ради з науки та вищої освіти (RGNiSW), інших інституційних партнерів, запрошених до участі в реалізації Проєкту. Національний контекст Проєкту визначається, між іншим, посиланнями на такі бібліографічні позиції (книги

польських авторів, цитовані у Звіті) як Д. Антонович², В. Банись³, Е. Хмелецька⁴, М. Гориня⁵, А. Красневський⁶, М. Квек⁷, К. Лея⁸, С. Мазур⁹, Л. Сулковський¹⁰, Є. Возницький¹¹ та інші, а також М. Цішевська-Мілінариць, Р. Ламберт¹², А. Залцевич, Р. Кендзьора¹³. Багато з цих авторів особисто брали участь у розробленні чи впровадженні змін у системі вищої освіти та науки. Тому основою для їхньої публікації став метод формулювання висновків, відомий як включене спостереження, пов’язане з досвідом виконання управлінських функцій в університетах або представницьких установах системи вищої освіти і науки та установах, що діють в інтересах системи, а також у Комісії евалюації науки (KEN), у Комітеті з наукової політики (KPN) тощо.

-
- ² D. Antonowicz, A. Machnikowska, A. Szot (red.), *Innowacje i konserwatyzm 2.0. Polskie uczelnie w okresie przemian*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2020; D. Antonowicz, *Między siłą globalnych procesów a lokalną tradycją*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015.
- ³ W. Baniś, *Dywersyfikacja instytucjonalna i autonomia uczelni oraz ich miary*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2017, nr 2, s. 189–202; idem, *Finansowanie szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce z uwzględnieniem perspektywy międzynarodowej, w: Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu. Uwarunkowania kulturowe i prawne*, J. Woźnicki (red.), PWN, Warszawa 2019.
- ⁴ E. Chmielecka, N. Kraśniewska (red.), *Edukacja dla przyszłości – jakość kształcenia*, Fundacja Rektorów Polskich, Warszawa 2019; E. Chmielecka, N. Kraśniewska (red.), *Poziom 5 – brakujące ogniwo? Podsumowanie*, Fundacja Rektorów Polskich, Warszawa 2017.
- ⁵ M. Gorynia, *Świat w obliczu pandemii*, CeDeWu, Warszawa 2021.
- ⁶ A. Kraśniewski, *Cybersecurity Research, Education and Management: University Perspective*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2021.
- ⁷ M. Kwiek, *Globalna nauka, globalni naukowcy*, PWN, Warszawa 2022; idem, *Uniwersytet w dobie przemian*, PWN, Warszawa 2021; idem, *Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010; M. Kwiek, D. Antonowicz, J. Brdulak, M. Hulicka, T. Jędrzejewski, R. Kowalski, E. Kulczycki, K. Szadkowski, A. Szot, J. Wolszczak-Derlacz, *Projekt założeń do ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2016.
- ⁸ K. Leja, *Zarządzanie uczelniami. Konceptje i współczesne wyzwania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013; K. Leja (red.), *Spoleczna odpowiedzialność uczelni*, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2008.
- ⁹ S. Mazur, *Niedofinansowanie nauki drogo kosztuje*, 18.10.2023, <https://www.rp.pl/biznes/art39285821-niedofinansowanie-nauki-drogo-kosztuje> (zвернення: 16.11.2023).
- ¹⁰ Ł. Sulkowski, *Zarządzanie uczelniami cyfrową. Między utopią wolności a dystopią władzy*, PWN, Warszawa 2022.
- ¹¹ J. Woźnicki (red.), *Identyfikacja i uzasadnienie kierunków regulacji o kluczowym znaczeniu w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Fundacja Rektorów Polskich, Wydawnictwo Naukowe UMK, Warszawa–Toruń 2020; J. Woźnicki (red.), *Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu. Uwarunkowania kulturowe i prawne*, PWN, Warszawa 2019; J. Woźnicki (red.), *Transformacja Akademickiego Szkolnictwa Wyższego w Polsce w okresie 30-lecia 1989–2019*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2019, https://www.frp.org.pl/images/publikacje/publication/konferencja_krasp9941.pdf (zвернення: 14.02.2023); J. Woźnicki (red.), *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019; J. Woźnicki (red.), *Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r.*, cz. I–V, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2015.
- ¹² M. Ciszewska-Mlinarić (red.), *Przyszłość jest dziś. Trendy kształtujące biznes, społeczeństwo i przywództwo*, Akademia Leona Koźmińskiego, Warszawa 2023, DOI: <https://doi.org/10.7206/978-83-66502-11-6>; R. Lambert, N. Butler, *Przyszłość uniwersytetów europejskich. Renesans czy upadek?*, Fundacja Unia Polska, Warszawa 2007.
- ¹³ A. Zalczewicz, R. Kędziora (red.), *Nowe technologie. Wartości, prawa, zasady. Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Administracji i Nauk Społecznych Politechniki Warszawskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2023.

2. Проміжний звіт „Тренди, моделі та перспективи розвитку вищої освіти в Польщі: 2021–2025, з прогнозом до 2030 року” – загальна характеристика монографії, виданої 2022 року¹⁴

2.1. Вступ

Пленарна асамблея KRASP, подібно до аналогічних рішень у попередні роки, у каденції 2020–2024 рр. доручила реалізацію дослідницького проєкту „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року” (далі: проєкт PROGNOZA/Прогноз) Фундації польських ректорів FRP. З 2016 року у реалізації „проєктів каденції” FRP співпрацює з Комісією зі стратегічних питань вищої освіти KSPSW KRASP, що складається з двох груп – Групи консультантів ZK та Редакційної групи ZR. Група консультантів KSPSW є моніторинговим комітетом у рамках реалізації Проєкту. Група виконавців, до якої належать члени ZR, включає, серед іншого: експертів FRP запрошених експертів з числа членів Групи експертів KRASP та відомих фахівців, які мають досягнення в наукових дослідженнях із вищої освіти, а також людей з досвідом й авторитетом у науковому середовищі.

Основною метою Проєкту була розробка проміжного прогнозу з урахуванням тенденцій і модельних рішень у сфері вищої освіти, разом з елементами її бачення та місії, а також прогнозу щодо сценаріїв розвитку в Польщі. Відповідно до рекомендації ZK KSPSW, реалізація проєкту PROGNOZA має здійснюватися у два етапи:

- на етапі I – протягом поточної каденції до 2024 року, з перспективою прогнозування на період 2020–2024, з початковим прогнозом та з прогнозом до 2030 року;
- на етапі II – протягом наступного терміну повноважень до 2028 року з прогнозною перспективою на період 2024–2028, з проєкцією та прогнозом на наступний термін повноважень 2028–2032.

Одним із важливих елементів, які стануть предметом майбутніх досліджень на наступному етапі, є наслідки оцінювання якості наукової діяльності, оголошені 2022 року та плановані у 2026 році. Результати роботи,

¹⁴ Тут подано загальну характеристику Проміжного звіту з використанням вибраних фрагментів із цієї публікації, зокрема її Частина I „Цілі та засади проєкту. Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року”, з урахуванням потреби оновлення змісту.

виконаної на етапі І, були оприлюднені у двох наукових монографіях, зокрема й у друкованому вигляді, як Проміжний звіт за 2022 рік та Фінальний звіт у 2024 році.

Прогноз є черговим програмним проектом FRP для KRASP у партнерстві з Комісією KSPSW. Його запланованим результатом є розроблення так званої програмної праці на 2020–2024 рр., яка була створена завдяки фінансовій підтримці, наданій ректорами університетів-членів відповідно до усталеної традиції реалізації Фондацією програмних проєктів, доручених їй KRASP у певних каденціях. Основою змісту цього розділу монографії є:

- документ „Детальний обсяг, план і графік робіт над головним проєктом KRASP під назвою „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року, на період 2020–2024”, схвалений Групою консультантів KSPSW 19 лютого 2021 року;
- протокол з 2-го засідання Групи консультантів KSPSW, за участю членів ZR, від 25 червня 2021 року.

Операціоналізація подальшої роботи потребувала розгляду та висновку ZR KSPSW – виконавчої групи проєкту PROGNOZA – щодо пропозицій, представлених у першому з цих досліджень, які потім оцінював ZK, що моніторує роботу. Цей документ, розроблений і поданий президентом FRP (а також Головою KSPSW і Керівником проєкту PROGNOZA), містить детальний опис обсягу та організації роботи в рамках Проєкту, а також визначає методологічні передумови для його впровадження. Вся документація містить зміни та доповнення, прийняті ZK на засіданні 25 червня 2021 року.

Загальні положення і контекст роботи в межах Проєкту на етапі І були визначені в наступні роки в таких дослідженнях із зазначенням виконавців:

- 2021 рік – концепція, детальні заходи та план роботи, замовлення експертиз, а також опитування щодо оцінки Закону про вищу освіту і науку та його імплементації (керівництво Проєкту у співпраці із ZR та ZK, та з експертами KRASP і FRP);
- 2022 рік – проміжний звіт, виданий у друкованому вигляді як колективна монографія до 25-річного ювілею KRASP, що містить тексти експертиз (керівництво та виконавці Проєкту, експерти – автори розділів, фахівці FRP, висновки ZR та ZK) Більше того, Президент

FRP підготував авторську монографію, присвячену місії, соціальній ролі та інституційній культурі KRASP (Голова KSPSW як автор);

- 2023 рік – результати роботи експертів узагальнено у формі чотирьох звітів (див. вступ керівника Проєкту до цієї монографії) – керівництво Проєкту, праці та доповнення ZR у співпраці з ZK, а також експертиза інституційних партнерів і результати панельних дебатів;
- 2024 рік – виданий за науковою редакцією керівника Проєкту Фінальний звіт, прогноз, що містить висновки та рекомендації (Керівник Проєкту, фахівці FRP, ZR і ZK KSPSW).

Загальною метою роботи на завершальному етапі I була розробка прогнозу разом з елементами бачення, місії та сценаріїв розвитку вищої освіти в Польщі на наступні роки до 2030 року. Зміст розділів, що містяться в Проміжному звіті, ґрунтується на вихідних матеріалах, розроблених або дібраних експертами з визнаними досягненнями запрошеними головним чином, але не виключно, з членів Групи експертів KRASP. Експерти, які є авторами розділів, серед іншого повинні були: виявити в літературі джерела, важливі для Проєкту, а потім здійснити детальний аналіз і представити висновки та рекомендації, враховуючи надані їм методичні рекомендації, відповідно до настанов для авторів. Їхні експертні висновки посиляються на різноманітні документи, звіти та інші бібліографічні одиниці, що стосуються сфери їхньої тематики, обмежуючи обсяг оригінального тексту чітко визначеною кількістю стандартних сторінок. Експерти, працюючи разом, мали виявити проблеми, які в сукупності становлять змістовно визначену, передбачувану сферу діагностики та пов'язані з нею елементи візії вищої освіти. Список запрошених кандидатів в експерти розглянуто ZR та узгоджено з Президентом KRASP і представлено ZK KSPSW. Методологічні положення та вказівки для окремих експертів описано в підрозділі 2.2.

Опрацювання синтетичних результатів роботи над прогнозом, які були включені до Фінального звіту на етапі I, передбачено початковою концепцією проєкту PROGNOZA, прийнятою в документі від 19 лютого 2021 року, як цілі для досягнення 2024 року, вимагало попереднього отримання комплексу аналітичних матеріалів, включаючи експертні висновки та результати запланованих досліджень. Змістова цінність результатів аналізів та висновки, представлені в цих матеріалах, мали стати визначальними для успіху та задоволеності заявників і реципієнтів Проєкту. Це вказувало на необхідність збору та оприлюднення вибраних результатів в окремому виданні, що передує роботі над фінальним документом. Найбільш відповідною формою було

опублікувати і передати ректорам, що представляють університети-члени KRASP, та іншим зацікавленим особам згаданий Проміжний звіт як наукову монографію „Тренди, моделі та перспективи розвитку вищої освіти в Польщі: 2020–2025”, у якій окремими розділами подано експертизи. Ця публікація була створена в рамках Проєкту на початковому етапі реалізації, тобто в період до 15 лютого 2022 року. Підбиваючи підсумок, можна сказати, що зміст згаданих вище розділів книжки – це тематична експертиза на замовлення, доповнена результатами опитування думок ректорів університетів-членів KRASP щодо Закону про вищу освіту і науку та наслідків його імплементації. Ця публікація також містить загальну інформацію про Проєкт та положення щодо його реалізації.

2.2. Методологічні положення та рекомендації для авторів розділів¹⁵

У рамках Проєкту, з уваги на його цілі та характер, було застосовано так звані нематематичні методи прогнозування¹⁶. На відміну від математичних і статистичних методів, до яких належать методи, засновані на детермінованих моделях, і методи, засновані на економетричних моделях, нематематичний підхід має такі види: методи опитування, інтуїтивні методи, методи експертизи, відображення, так звані аналогові методи інших і наступних наближень і так званий метод Дельфі. Вони дають змогу здійснювати якісні дослідження та прогнозний аналіз, на відміну від математичних та статистичних методів кількісного характеру.

На етапі I прогноз розвитку з елементами перспективи та бачення вищої освіти в Польщі до 2030 року, з посиланням на якісні методи, був розроблений у другій половині каденції 2020–2024 з використанням знань та інтуїції експертів, яким було доручено конкретні завдання, що відповідають їхньому досвіду, зацікавленню та компетенціям, пов'язані, серед іншого, з відстежуванням тенденцій, прогнозованих явищ і процесів, а також з досвідом з включеного спостереження учасника.

Ці методи, що належать до групи так званих евристичних методів, доповнювалися на завершальному етапі роботи разом з елементами методу Дельфі, що було зумовлено необхідністю ухвалення конкретних рішень в умовах обґрунтованих сумнівів. Зроблено припущення про варіативність прогнозних сценаріїв.

¹⁵ Цей документ є додатком до т. зв. Угоди між керівником Проєкту та співавторами експертиз.

¹⁶ A. Zeliaś, S. Wanat, B. Pawelek, *Prognozowanie ekonomiczne. Teoria, przykłady, zadania*, PWN, Warszawa 2008.

Для якісних методів доречно представляти прогностичні результати, виражені в словесній формі. Крім тез, представлених у такий спосіб, зроблений прогноз може включати також – якщо автори цього експертного висновку вважали за доцільне – прогнозовані показники на системному та інституційному рівні або демографічні дані.

Одержані результати мають характер національного дослідницького прогнозу, який може включати варіанти попереджувального або нормативного прогнозу, подані з наміром подальшого аналізу майбутніх варіантів подій у результаті вибору, зробленого в політиці розвитку і, ширше, у державній політиці щодо вищої освіти.

На етапі I Проєкту результати було оголошено у вигляді двох робіт. Проміжний звіт за 2022 рік містить переважно часткові результати середньострокового прогнозування до 2025 року. У цьому Фінальному звіті, опублікованому 2024 року, їх представлено у варіантному вигляді, а синтетичними елементами довгострокового прогнозу є прогнози до 2030 року. Слід нагадати, що згідно з рекомендацією, ухваленою ZK KSPSW у документі від 19 лютого 2021 року, реалізація проєкту має бути розподілена на дві каденції: 2020–2024 та 2024–2028 роки з кінцевим завданням подання прогнозу у проєкції до 2032 року з перспективи наступної каденції. Задумом реалізаторів Проєкту було розробити детальний прогноз з узагальненими варіантами та висновками, максимально вичерпним і всеосяжним.

Беручи до уваги представлену методику праць, і прагнучи уможливити ефективне узагальнення результатів експертиз, що становлять розділи в опублікованому Проміжному звіті, для всіх замовних експертиз було визначено єдині рекомендації щодо обсягу та форми. Ці рекомендації слугували для авторів загальними методологічними вказівками, необхідними для надання текстам певної уніфікованої композиції. Однак авторам було залишено свободу надати їм остаточної форми, за умови збереження їхнього загального стандарту. Нижче наведено опис цього стандарту з урахуванням пропозицій у процесі відбору запрошених експертів. Зважаючи на специфіку питань, які охоплюють окремі розділи, автори мали змогу ухвалювати рішення щодо обсягу дотримання цих рекомендацій. Стандарт експертизи визначає її структуру, обсяг і загальну характеристику.

1. ВСТУП.

Вступ має бути тісно пов'язаний із темою цього дослідження, але без генезису, оскільки загальний вступ до проблематики Проєкту буде зазначено у вступному слові наукового редактора монографії, що міститиме експертні

висновки у формі розділів. У вступі має бути викладено методичний підхід, використаний авторами для розроблення конкретного або варіантного прогнозу, із зазначенням джерел інформації.

2. ПРОГНОЗ ДО 2025 РОКУ.

Текст прогнозу повинен бути розроблений у межах дорученої авторам сфери питань, у варіантах і, за необхідності, з обґрунтуванням, що містить підстави для його розроблення та зазначення даних (особливо т. зв. точні дані) або інші аргументи.

3. ПРОЄКЦІЯ ЗМІН ДО 2030 РОКУ.

Зміст цього пункту має стосуватися конкретної проблематики у варіантах з огляду на довгостроковість прогнозу (період 2022–2030), з посиланням на умови, що визначають ці варіанти, та з власною авторською оцінкою:

- у системі якісних оцінок окремих варіантів – позитивних, нейтральних, негативних;
- щодо ймовірності виникнення варіанта в системі – висока, середня, низька ймовірність.

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.

Твердження, що містяться в цьому розділі, повинні стосуватися державної політики у сфері вищої освіти, а можливо, і політики розвитку групи університетів. Рекомендації можуть бути обумовлені власним розумінням авторами інтересу вищої освіти.

5. РЕЗЮМЕ.

Резюме може стосуватися продовження роботи над Прогнозом із зазначенням окремих елементів бачення розвитку вищої освіти в конкретному ракурсі.

6. БІБЛІОГРАФІЯ.

7. ДОДАТКИ.

Як правило, але з різних причин за деякими винятками, експертизи доручалися двом співавторам, які могли самостійно встановлювати порядок роботи над текстом та розподіляти завдання. В укладеній авторській угоді було встановлено обмеження щодо кількості сторінок оригінального

тексту. У виняткових випадках висновок експерта може перевищувати цей обсяг. Керівник Проєкту, у зв'язку із загальною обмеженістю обсягу монографії, що містить тексти замовлених експертиз, залишив за собою право обмежити обсяг тексту за погодженням з авторами, якщо ліміт сторінок був значно перевищений. Було домовлено, що обсяг одного експертного висновку має бути в межах 10–15 сторінок зі стандартною кількістю знаків.

Початкові положення було прийнято у процесі відбору експертів, запрошених до участі у проєкті PROGNOZA як співавторів окремих розділів Проміжного звіту.

Експерти, співавтори розділів, за невеликим винятком, були запрошені з таких груп фахівців:

- члени Групи експертів KRASP у каденції 2020–2024 рр.;
- співавтори монографії „Трансформація академічної вищої освіти в Польщі за 30-річний період 1989–2019”¹⁷;
- голова Конференції ректорів професійних ЗВО Польщі та Конференції ректорів державних професійних ЗВО (KRePUZ)¹⁸;
- особи з групи колишніх ректорів, з високими компетенціями та документально підтвердженим досвідом, конкретними науковими або професійними досягненнями у сфері замовленої експертизи;
- члени Ради наукової досконалості, Комісії евалюації науки, Комітету з наукової політики.

2.3. Тематичний обсяг питань, висвітлених в окремих розділах монографії

Проміжний звіт охоплює такі тематичні сфери:

I. Візія і стратегія: тенденції та умови розвитку системи вищої освіти

Обсяг тематики:

1. Оцінка законодавчих положень та процесу їх застосування.

¹⁷ J. Woźnicki (red.), *Transformacja...*, op. cit.

¹⁸ Представники KRePUZ не відповіли на надіслане їм запрошення взяти участь у Проєкті.

2. Ідеї, концепції та моделі функціонування і тенденції розвитку університетів, представлені в:
 - документах світових міжнародних організацій (ОЕСД, Світовий Банк та ін.);
 - європейських студіях та проєктах, у тому числі Європейської асоціації університетів (EUA) та ін.;
 - стратегічних документах країн (Державна наукова політика [PNP], Національний план відновлення [NRP], Фондах згуртованості Європейського Союзу [UE] тощо) прийнятих Урядом.
3. Ідеї, візії та тенденції розвитку університету в літературі з теми:
 - у міжнародних виданнях, у тому числі у звітах міжнародних організацій;
 - у статтях, монографіях і звітах, опублікованих або виданих у Польщі.
4. Прогнозовані системні стани і зміни та зумовлені наслідки:
 - членство закладів вищої освіти Польщі в Європейському просторі вищої освіти (ЕНЕА) та Європейському дослідницькому просторі (ERA);
 - внесення змін до Закону Про вищу освіту і науку;
 - вимоги до наукової доброчесності;
 - процеси підвищення важливості цінностей і свобод та заборони дискримінації у вищій освіті, а також принцип рівного ставлення в закладах вищої освіти.

II. Диверсифікація та моделі: тенденції та умови розвитку університетів

Обсяг тематики:

1. Прогнозовані зміни в мистецьких ЗВО та недержавних ЗВО.
2. Моделі управління та організація діяльності університету:
 - процеси управління в університетах;
 - фінансування: системи, джерела та обсяги витрат;
 - звітність;
 - персональні дані та вимоги GDPR;
 - ІТ-системи.
3. Матеріальна база – стан та прогностичні витрати:
 - фінанси;

- інвестиції;
 - ремонтні роботи.
4. Інституційні процеси:
- організація;
 - консолідація;
 - диверсифікація.

III. Місія університету: процеси, результати, зв'язки

Обсяг тематики:

1. Навчання кандидатів, студентів, випускників з посиланням на демографічні дані:
 - умови, пов'язані з системою освіти та демографією.
2. Викладацький склад – чисельність і статус з урахуванням умов розвитку:
 - академічні працівники;
 - аспіранти та молоді вчені;
 - наукове зростання та просування.
3. Навчання, аспірантура, спеціальна освіта – зміна моделей освіти в умовах цивілізаційних змін, включаючи штучний інтелект та промисловість 4.0:
 - Польська рамка кваліфікацій (PRK), програми, положення, результати навчання;
 - забезпечення якості освіти, Польська акредитаційна комісія (РКА);
 - випускники, ринок праці, можливість працевлаштування;
 - докторські школи та забезпечення якості освіти.
4. Наукові дослідження:
 - конкурсна система фінансування наукових досліджень;
 - шляхи наукового просування;
 - ініціативи досконалості: Ініціатива досконалості – дослідницький університет (IDUB), Регіональна ініціатива досконалості (RID);
 - оцінка якості наукової досконалості;
 - наукове видання та відкрита наука;
 - інтернаціоналізація досліджень і зміна форм їх проведення;
 - становище польської науки у світі.
5. Зв'язки з соціально-економічним середовищем:
 - інновації та трансфер технологій.

IV. Місія: її обсяг і форми в перспективі

1. Соціальна відповідальність університетів.

3. Результати Проєкту у каденції 2020–2024: найважливіші елементи візії, місії та прогнозу (*executive summary*)¹⁹

3.1. Загальні тези

Система

У вищій освіті, виходячи з екстраполяції поточних явищ, очікуються два основні взаємопов'язані виклики: (1) необхідність збільшення коштів на вищу освіту та науку, що розглядається як найкраще інвестування державних коштів, та (2) прискорення розвитку наукових досліджень, що вимірюється високою якістю їхніх результатів, „міжнародним визнанням і трансфером наукових досягнень у суспільство та економіку”²⁰, у тому числі проведення наукових досліджень, „результати яких можуть бути конкурентоспроможними до тих, які отримані в провідних світових центрах”²¹. Їхня реалізація залежить не лише від волі та відданості всіх зацікавлених сторін, а й від непередбачуваних зовнішніх явищ, таких як пандемія, збройний конфлікт, зміна клімату чи інші кризові ситуації, тому системи управління ризиками та ефективний управлінський контроль є важливими. Не менш важливою є підготовка в закладах вищої освіти і наукових установах, які мають реагувати на постійні соціальні, економічні й культурні зміни та йти в ногу з ними.

Ключовим елементом документа Ради Міністрів під назвою „Державна наукова політика” є фінансові ресурси для науки та вищої освіти, які повинні трактуватися не як формальна стаття видатків державного бюджету (з тенденцією до їх мінімізації), а як засадничі для розвитку соціально-цивілізаційної країни інвестиційні витрати з відстроченими у часі ефектами. За позитивного сценарію такий напрям змін дасть змогу реально

¹⁹ Текст підготовлено членами Редакційної групи ZR KSPSW KRASP під керівництвом лідера проєкту як *executive summary* Синтетичного звіту на основі Проміжного звіту (див. J. Woźnicki (red.), *Trendy...*, op.cit.) а також Панельного звіту (див. Додаток 3) і Консультаційного звіту (див. розділ 5). Посилання стосуються переважно окремих розділів Проміжного звіту.

²⁰ Z. Lalak, M. Pawełczyk, *System konkursowy finansowania badań naukowych. Inicjatywy doskonałości w akademickim szkolnictwie wyższym: regulacje, doświadczenia, zmiany systemowe w perspektywie lat 2025–2030*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 331.

²¹ Там само, s. 328.

підвищити роль науки та вищої освіти, привабливість зайнятості в галузі та запровадити необхідні перетворення в системі управління на основі концепції *public governance* в макро-та мікромасштабі²².

Розглядаючи сценарії змін у сфері та перспективі *public governance*, важливо наголосити, що розвиток вищої освіти і науки має базуватися на „співпраці влади, соціальному діалозі та принципі субсидіарності” (преамбула Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р.). Цих елементів, таких важливих і суттєвих у нинішній моделі функціонування науки та вищої освіти, зараз немає²³. Внаслідок динамічних змін у середовищі вищої освіти університети можуть бути змушені трансформувати свої структури управління та процеси ухвалення рішень.

Це вимагатиме більшої гнучкості та здатності адаптуватися до мінливих умов, а також посилення участі різних груп зацікавлених сторін, таких як студенти, науковці та представники бізнесу²⁴.

„Здатність інтегрувати процеси цифрової трансформації та сталого розвитку сприятиме створенню добре функціональної та інноваційної екосистеми, яка використовуватиме і фізичний, і віртуальний простори для адаптації до суспільних потреб та екологічних і кліматичних викликів. Відтак йдеться про співтворення університетів із зацікавленими сторонами та різноманітними спільнотами, підтримку соціального, культурного та економічного розвитку конкретного регіону через розвиток цифрових соціальних інновацій та побудову відкритої інноваційної екосистеми для кліматичної нейтральності. Академічна недержавна вища освіта повинна бути до цього добре підготовлена”²⁵.

За словами одного з експертів, „ключовими сферами майбутнього бачення розвитку вищої освіти в цьому десятилітті є: (1) фінансування університету: політика людських ресурсів та інвестиції, (2) інтернаціоналізація та міжнародна позиція польських університетів, і (3) ініціативи досконалості”²⁶.

Політична ситуація, зокрема її стабільність, також буде ключовим чинником у здатності відповідати на виклики. До того ж, постають зовнішні загрози автономії університетів та академічним цінностям і свободам. Важливими є і питання рівності та протидії дискримінації.

²² Висновок RGNiSW. Див. розділ 5.

²³ Там само.

²⁴ Висновок PCG Academia. Див. розділ 5.

²⁵ S. Mocek, B. Rok, *Zmiany w akademickim niepublicznym szkolnictwie wyższym: stan na 2025 r., z projekcją do 2030 r., w: Trendy...*, op. cit., s. 140.

²⁶ Висновок М. Квека. Див. додаток 4.

„Кількість студентів визначатиметься демографічними тенденціями”²⁷, а це означає, що „після потенційного зниження (...) у 2025 році кількість студентів [включаючи іноземців] почне [стійко] поступово збільшуватися (...) до 2030 року (...)”²⁸. Щораз вища частка витрат на дослідження і розробки в останні роки і законодавча гарантія їх зростання дають підстави робити обережні, позитивні припущення в цій сфері. Однак хвилює занадто низький розподіл коштів у рамках Національного плану відновлення та стійкості (КРО) на науку та вищу освіту, тоді як „фінансування науки має забезпечуватися і з внутрішніх фондів, і суттєво підтримуватися розширенням можливостей одержання коштів із зовнішніх джерел”²⁹.

Диверсифікація польських університетів – ще один очікуваний напрям змін як наслідок імплементації положень законодавства. Таким чином, „положення Державної наукової політики PNP [передбачають] підтримку розвитку університетів та їхньої організаційної автономії відповідно до категорій, прийнятих у Законі”³⁰. Феномен диверсифікації може супроводжуватися певною уніфікацією внутрішньої організації в деяких університетах у рамках оцінки нормативних актів, використовуючи хороші системні рішення та практику найкращих польських університетів. У цьому контексті можливим сценарієм позитивних змін видається чітке зміцнення демократичних університетських інституцій „знизу вгору” з одночасним забезпеченням праксеологічних умов для ефективності та результативності менеджменту і зменшення бюрократичних регуляцій.

Університети та наукові установи повинні одержувати значно більшу підтримку для досягнення своєї місії: забезпечення високоякісних досліджень та навчання в регіональних і надрегіональних системах, проведення процесів консолідації, створення спеціалізованих структур, запровадження механізмів та інституцій, включаючи, серед іншого, міждисциплінарні докторські школи (аспірантури)³¹.

„Важливо змінити всю систему, зміни всередині окремих університетів менш важливі. Ми повинні відійти від моделі, у якій всі рівні, і від розподілу

²⁷ A. Chłoń-Domińczak, *Absolwenci uczelni i ich zatrudnialność, kapitał ludzki i rynek pracy ze zmianami wynikającymi z rozwoju cywilizacyjnego w perspektywie 2025 r. i 2030 r.*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 263.

²⁸ Там само.

²⁹ Z. Lalak, M. Pawełczyk, op. cit., s. 328.

³⁰ A. Chelmońska-Soyta, A. Dziedziczak-Foltyń, *Prognoza stanu szkolnictwa wyższego w świetle rządowych dokumentów strategicznych PNP KPO oraz innych dokumentów strategicznych, z uwzględnieniem planowanych funduszy spójności w ramach perspektywy budżetowej UE: 2021–2027*, w: *Trendy*, op. cit., s. 41.

³¹ Висновок RGNiSW. Див. розділ 5.

субсидій на основі такого припущення (...). Ми повинні будувати вищу освіту на трьох рівнях впливу: університети (основні центри вищої освіти), загальнодержавні та регіональні заклади вищої освіти, як це робить Європа”³².

На стан університетів впливатимуть і зміни в системі оцінювання якості наукової діяльності університету. Тому на благо вищої освіти мають бути прийняті зміни, які сьогодні здаються неможливими з політичних мотивів, але передусім мають бути усунені недоліки у застосуванні правил оцінювання. Безперечно, це має бути зроблено шляхом „забезпечення чітких, точних і, що особливо важливо в умовах правової держави, стабільних та аполітичних критеріїв для оцінювання наукової діяльності, як індивідуальної, так і інституційної, на законодавчому рівні”³³. Бар’єром до повного використання можливостей міжнародної співпраці є розбіжність у формальних вимогах до університетів, які перебувають у консорціумі, та надмірна бюрократія. Європейська університетська ініціатива (EUI – European University Initiative) має привести до корисних змін у польському законодавстві (за прикладом інших країн ЄС), що дозволить будувати справді транскордонні університети³⁴.

У міжнародних відносинах необхідним елементом є положення, що стосується вимоги „підтримувати ідентичність університету, який функціонує в межах європейського університету, а також відносини між державними органами (...) з органами управління консорціуму в межах виконання завдань ЗВО. (...) Запровадження цих правил зробить систему польської вищої освіти і науки прозорою та єдиною для всіх університетів і відкритою для європейського простору вищої освіти та науки у сфері європейських університетів”³⁵.

„Для польських університетів відкритий альтернативний шлях до поглиблення співпраці – (...) можливість [створення] федерацій”³⁶ у межах польського регулювання державного та недержавного секторів вищої освіти. Інші „зміни до законодавчих актів щодо польської вищої освіти і науки, зокрема правового статусу закладів вищої освіти, будуть внесені лише оказіонально в перспективі 2025 року і матимуть характер, що уточнює та доповнює поточний стан регулювання й ухвалених рішень”³⁷. Натомість до 2030 року в окремих університетах відбудеться значна уніфікація політичних та організаційних рішень.

³² Висновок Є. Боси. Див. додаток 4.

³³ P. Rączka, J. Jędrzejewski, *Regulacje i zmiany systemowe w perspektywie 2025–2030: zmiany w ustawach i rozporządzeniach oraz ich prognozowane następstwa*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 51.

³⁴ Висновок RGNiSW. Див. розділ 5.

³⁵ P. Rączka, J. Jędrzejewski, op. cit., s. 48–49.

³⁶ S. Kistryn, P. Śniatała, *Uniwersytety polskie jako uniwersytety europejskie*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 80.

³⁷ P. Rączka, J. Jędrzejewski, op. cit., s. 49.

Кризи

Результатом пандемії COVID-19 є поширення цифрових технологій і посилення техніки дистанційного спілкування і серед викладачів та студентів, і серед широкої громадськості. Зміни в освіті стосуються і стосуватимуться не лише форми (у ширшому чи вужчому обсязі залишиться дистанційне навчання), а й програмних питань (зросте інтерес до коротких форм навчання та підвищення кваліфікації).

Війна в Україні поставила перед системою вищої освіти Польщі нові завдання, зокрема щодо підтримування процесів інтеграції вищої освіти, науки та інновацій України з EHEA і ERA. „Найближчими роками університети зосередяться на побудові, виходячи з ковідного досвіду, моделей гібридної освіти. (...) [Це] змусить повністю перебудувати способи управління освітніми процесами в університетах. (...) Домінуючою тенденцією, яка визначатиме розвиток майбутніх систем освіти, буде її модульність”³⁸ (включаючи розробку мікрокваліфікацій / microcredentials). Міждисциплінарна освіта з великим елементом ІТ-рішень набуватиме щораз більшого значення.

Найближчим часом польські університети мають формувати можливості підтримки України, але не лише у формі прийому українських студентів до університетів та гуртожитків. Варто також створювати можливості у дистанційній формі, щоб вони могли скористатися цією пропозицією вдома, на місці. Зокрема, належить розвивати форми міжуніверситетської співпраці на основі укладених договорів та співпраці на рівні національних конференцій ректорів³⁹. Прогнозується прогрес в інституціоналізації співпраці між Польщею та Україною у сфері вищої освіти.

„Прийняття університетами на себе, як частини третьої місії, більшої соціальної та екологічної відповідальності має стати одним із важливих елементів європейської соціальної моделі та європейської стратегії стабільного, сталого розвитку, а також процесу, спрямованого на вирішення соціальних викликів, пов'язаних з економічною глобалізацією”⁴⁰.

³⁸ M. Pałys, D. Piotrowska, *Przyszłość szkolnictwa wyższego w Polsce w świetle trendów międzynarodowych, w tym przynależności do EHEA i ERA oraz innych uwarunkowań europejskich i prac EUA: prognozowany stan na lata 2025–2030. Koncepcje i trendy światowe oraz Sieci Uniwersyteckie. Modele rozwojowe uniwersytetu*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 59–60.

³⁹ M. Dokowicz, L. Kolisnyk, *Możliwości i uwarunkowania podejmowania współpracy na podstawie zawieranych umów przez uczelnie polskie z uczelniami ukraińskimi w zakresie kształcenia w warunkach ograniczeń wojennych i powojennych w Ukrainie. Raport nr 1 w ramach Projektu MEiN-PW*, Warszawa 2022, https://www.ans.pw.edu.pl/content/download/2352/13381/file/RAPORT_NR_1_PL.pdf (звернення: 16.02.2023).

⁴⁰ S. Mocek, B. Rok, op. cit., s. 138.

Освіта

Для того, щоб вища освіта надалі відігравала важливу роль у формуванні людського капіталу, вона має йти в ногу з цивілізаційними змінами, передусім має бути адаптована до потреб своїх отримувачів (студентів, роботодавців), до соціальних, екологічних та економічних змін. Це означає, що нинішня, традиційна модель освіти потроху вичерпується. Зміст і форми освіти повинні більшою мірою долати такі проблеми, як зміна клімату, енергетична безпека, управління ризиками, цивілізаційна криза, демографічні зміни, глобалізація та міграція. Найближчі роки мають принести зміни, які створять кращі умови для індивідуалізації навчального процесу, зокрема: у формі розроблення мікрокваліфікацій, диверсифікації галузей навчання та розвитку освіти 5-го рівня Польської рамки кваліфікацій (PRK), більшого акценту на освіті у сфері ключових компетентностей перехідного характеру (*transferrable skills*) та соціальних компетентностей, а також гнучкості освітнього процесу, включаючи ширше використання цифрових технологій у цьому процесі, ніж до пандемії. Динамічні процеси глобалізації також активізують щораз тісніші міжнародні контакти між університетами, що повинно мати дедалі більший вплив на інтернаціоналізацію освітньої пропозиції. Розширення доступу до дистанційного навчання сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, зокрема й міжнародному. Для виконання всіх цих завдань необхідно буде поступово підвищувати компетентності педагогічного колективу, щоб підготувати його до нових професійних викликів. Прогнозується, що відбудуться зміни в традиційному підході до професії як до постійного набору завдань, які будуть виконуватися в напрямі створення „хмари компетентностей”⁴¹.

Наука

Реформа системи вищої освіти і науки 2018 року не виправдала очікувань академічної спільноти щодо сфері науки⁴², що значною мірою пов'язано з недостатнім фінансуванням цього напрямку діяльності університету, відсутністю послідовності у впровадженні Державної наукової політики, у тому числі помилковими рішеннями в оцінюванні якості наукової діяльності, а також щораз більшим знеціненням наукових ступенів та звання

⁴¹ E. Chmielecka, M. Dokowicz, *Zmiany w systemie kształcenia: PRK, kształcenie studentów, studia oraz kształcenie specjalistyczne – stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r., z uwzględnieniem zmian wynikających z Procesu Bolońskiego*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 233.

⁴² I. Degtyarova, *Ocena aktualnie obowiązujących regulacji ustawowych – ocena rektorów*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 19–34.

професора. Збереження стану перманентного недофінансування системи науки та вищої освіти загрожує відтоком кадрів, що може стати серйозною перешкодою для її подальшого розвитку. Внутрішнім викликом, з яким доведеться зіткнутися університетам, стане потреба у більшій професіоналізації в управлінні наукою, а зовнішнім – потреба підвищення рівня довіри суспільства та органів державної влади до академічної спільноти.

Найближчі роки мають принести подальше посилення відносин між сектором наукових досліджень та соціально-економічним середовищем, а також зростання інтернаціоналізації польської науки, але якщо зазначені вище проблеми не будуть розв’язані, це зростання буде нижчим за наші очікування.

Що стосується навчання аспірантів, то слід очікувати поступового вдосконалення докторських шкіл, і з точки зору якості пропонованої освіти, і в організації освітнього процесу.

У частині оцінювання якості наукової діяльності передбачається еволюційна модифікація та стабілізація правил, а також врахування в оцінюванні багатомірності і наукової роботи, і місії університету.

Фінанси

Ведення діяльності університету в кожному його напрямі та впровадження передових рішень, їх постійний розвиток вимагають від університету відповідних фінансових ресурсів.

Певною мірою фінансовий стан університету залежить від професійного управління фінансами, у тому числі від використання так званих внутрішніх джерел надходжень, але він також залежить від обсягу отриманих зовнішніх коштів, що визначається обсягом фінансування з державного бюджету на освіту і науку та способом розподілу цих коштів між закладами освіти (за алгоритмом)⁴³.

Отже, прогноз розвитку вищої освіти до 2030 року за окремими її напрямками визначатиметься умовами фінансування вищої освіти та науки. Принаймні теоретично законодавчі положення мають забезпечити відповідне збільшення фінансування вищої освіти у найближчі роки.

Це означатиме, що до 2025 року витрати на R&D перевищать 2% ВВП, а 2030 року вони становитимуть приблизно 2,5% ВВП. Безумовно, обсяг

⁴³ W. Baniś, M. Hulicka, *Zasoby finansowe, kondycja ekonomiczna uczelni w systemie szkolnictwa wyższego – poziom makro i mikro. Ewolucyjne zmiany w zakresie systemu finansowania uczelni i wysokości nakładów w świetle trendów europejskich – perspektywa 2025–2030*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 170.

коштів, виділених у державному бюджеті на вищу освіту і науку, а також реалізація державної наукової політики матиме прямий вплив на реалізацію більш оптимістичного чи песимістичного сценарію розвитку вищої освіти.

Зважаючи на виклики, які постають перед вищою освітою, одним з рішень можуть бути процеси консолідації. Консолідація принесе не лише очікуваний ефект синергії, вищу позицію університетів, більші можливості в отриманні зовнішнього фінансування, але й вимірні фінансові вигоди.

Можливість для закладів вищої освіти створювати федерації, передбачена Законом „Про вищу освіту і науку” від 2018 року, покликана зменшити опір деяких університетських спільнот злиттю як формі інституційної консолідації.

Очікувані процеси консолідації польських закладів вищої освіти відповідають і європейським, і світовим тенденціям у вищій освіті з міжнародної точки зору. Можна очікувати зростання важливості ІТ-систем у підтримуванні процесів управління фінансами університету, включно з впровадженням нових технологій (особливо ІІІ).

Інтернаціоналізація

Вплив європейських тенденцій та активізація міжнародної співпраці на розвиток польської системи вищої освіти та науки означають, що їхнє значення для формування національної наукової політики та стратегій розвитку окремих університетів зростатиме. Це стосується всіх аспектів діяльності університету, зокрема освіти, цифрової трансформації, впровадження принципів врівноваженого розвитку, досліджень та академічної кар’єри, враховуючи різноманітні досягнення та діяльність науково-педагогічних працівників. Міжнародна співпраця „матиме безпосередній вплив на позиції університету і у сфері освіти, і в науці, і на співпрацю з бізнесовим та соціальним середовищем у глобальному масштабі”⁴⁴.

Водночас очікується зростання популярності міжнародного атестата про закінчення середньої школи⁴⁵, що означає більшу конкуренцію серед польських університетів з урахуванням можливості дистанційного навчання у найкращих європейських університетах. Інтернаціоналізація професорсько-викладацького складу, передусім науковців-дослідників, участь польських вчених у міжнародних командах, а також залучення та

⁴⁴ P. Buła, B. Nita, *Wymagania rozliczalności uczelni w świetle regulacji i doświadczeń – prognoza do 2025 r., z projekcją do 2030 r.*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 187.

⁴⁵ E. Chmielecka, M. Dokowicz, op. cit., s. 368.

працевлаштування видатних вчених з-за кордону стануть необхідними умовами у прагненні до наукової досконалості та досягнення найкращих результатів в оцінюванні якості наукової діяльності.

Прогнозується, що „збільшуватиметься потреба в централізованій та скоординованій промоційній діяльності польських університетів, або ширше, польської науки у світі”⁴⁶. Польща розробить і впровадить „програму наукової дипломатії, яка значно посилить бренд і впізнаваність польських університетів за кордоном”⁴⁷. Участь польських університетів в ініціативі європейських університетів та в інших проєктах міжуніверситетських альянсів підтримуватиметься інструментами державної політики в Польщі.

Цінності, свободи та академічна культура

Академічні цінності дедалі більше пов’язані з демократичними та європейськими цінностями, посилюючи партнерство, участь та діалог у законодавчості та реалізації публічної політики. Роль університетів „у побудові спільної європейської свідомості та підтримці спільних європейських цінностей”⁴⁸ і європейського способу життя буде вирішальною.

Університети більшою мірою, ніж раніше, реалізовуватимуть свою діяльність для суспільства та сталого розвитку, одночасно розширюючи співпрацю з іншими партнерами суспільного життя для розв’язання сучасних проблем в умовах криз. У перспективі 2030 року реалізація третьої місії та вплив університету на суспільство будуть безпосередньо пов’язані з довірою до університету як інституції.

У рамках фундаментальної місії науки, місії університету – пошуку, розширення і поширення істини, роль академічного етосу та високих етичних стандартів у контексті свободи наукової та мистецької діяльності стане вирішальною. Це означає, що етична академічна культура як ключовий внутрішній чинник середовища буде одним із пріоритетів кадрової політики та стратегічного розвитку університету⁴⁹.

Діяльність у сфері академічних цінностей і свобод, включаючи дослідницьку доброчесність, буде мати глобальний вимір, з тенденцією до

⁴⁶ D. Antonowicz, P. Wielgosz, *Umiejętności międzynarodowe uczelni polskich – standardy, rozwiązania organizacyjne i procesy adaptacji do wymagań internacjonalizacji działania (spojrzenie w skali mikro): prognoza do 2025 r., z projekcją do 2030 r.*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 359.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit., s. 65.

⁴⁹ P. Łuków, I. Degtyarova, *Wartości i wolności w szkolnictwie wyższym. Trendy rozwojowe w zakresie etyki w nauce oraz rzetelności badawczej: prognoza na okres 2025–2030*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 95.

уніфікації та формування спільних етичних стандартів визначених у стратегічних програмних документах для вищої освіти в Європі.

Прогнозується, що конференції ректорів, які діють у Польщі, та академічна спільнота, представлена університетськими спільнотами, збережуть свою прихильність до традицій, цінностей і свободи університету.

3.2. Тези тематичного характеру

„Освітня та наукова діяльність мистецьких закладів вищої освіти, що мають особливу культуру, а проведення спільних мистецьких і наукових заходів наближає досягнення інших академічних осередків і дає можливість презентувати досягнення польських університетів. Польські заклади вищої освіти отримують міжнародну акредитацію, якою керують організації, зареєстровані в Європейському реєстрі забезпечення якості (European Quality Assurance Register), що дає їм місце серед цінних і впізнаваних дослідницьких та освітніх центрів. Отримання міжнародної акредитації сприяє підвищенню якості освіти відповідно до міжнародних стандартів”⁵⁰.

„Стратегічні плани, що стосуються (...) [наступної каденції] і наступних років, зосереджені на внутрішньому вдосконаленні структур і планах розвитку. Вони стосуються переважно запуску нових освітніх програм на основі стійких обмежень, що гарантують збереження якості освіти та підвищення гнучкості в індивідуальних освітніх траєкторіях студентів у рамках вдосконалення навчальних програм. Ретельний моніторинг та аналіз демографічної статистики може змусити університети змінити напрямки підготовки, що передбачатиме створення відкритих освітніх програм, які зосереджуються на міждисциплінарності та співпраці із зовнішніми організаціями. Іншим елементом стратегії є абсолютне збереження стосунків «майстер-учень» з поважним урахуванням питань, пов'язаних із поглибленням цифровізації, що в кінцевому підсумку приведе до онлайн-освіти з окремих предметів”⁵¹.

„Проблемою в реалізації багатьох мистецьких проєктів є доступ до сучасних технологій. Мультимедійні проєкти, які часто потребують значно більших фінансових витрат, перевищують фінансові можливості університетів. У майбутньому ця проблема буде поглиблюватись у зв'язку з розвитком освітніх галузей на основі нових, передових технологій, що потребуватиме

⁵⁰ P. Kielan, C. Sanecki, *Zmiany w wyższym szkolnictwie artystycznym i osiągnięcia uczelni w dziedzinie sztuki: stan na 2025 r., z projekcją do 2030 r. na przykładzie Akademii Sztuk Pięknych i uczelni muzycznych*, w: *Trendy...*, op. cit., s. 130.

⁵¹ Там само, s. 123.

більших коштів і на викладацьку, і на мистецьку діяльність, особливо між-дисциплінарну”⁵².

„Цілком імовірно, що наступні кілька років переможцями в академічній недержавній вищій освіті будуть ті університети, в яких академічна спільнота найшвидше зрозуміє виклики та очікування, пов’язані з кліматичною та екологічною кризою, а отже, цивілізаційною кризою, пропонуючи зацікавленим сторонам індивідуальні та групові добре продумані та краще адаптовані послуги. Приватна вища освіта легше пристосовується до мінливих умов й очікувань, тому такі зміни швидше за все стануться у цій сфері”⁵³.

⁵² Там само, s. 129.

⁵³ S. Mocek, B. Rok, op. cit., s. 135.

КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ЗВІТ

1. Висновки установ-партнерів KRASP-FRP, запрошених до участі у Проєкті

Відібрані установи-партнери проєкту KRASP-FRP PROGNOZA були запрошені, щоб надати змістовну підтримку в роботі над прогнозом розвитку вищої освіти в Польщі (див. таблицю 2) у формі представлених думок у відповідь на запитання: *Як можна спрогнозувати стан системи вищої освіти і науки та ситуації, у яких університети будуть функціонувати до кінця десятиліття, зважаючи на явища, що відбуваються в їхньому оточенні?*

Таблиця 2. Схема аналізу явищ, що відбуваються в університетському оточенні, для установ-партнерів

I. Кризові умови	<ol style="list-style-type: none"> 1. Енергетична криза. 2. Інфляційні загрози. 3. Наслідки агресії Росії проти України. 4. Умови пандемії COVID-19.
II. Бюджетні обмеження у фінансуванні закладів вищої освіти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наслідки для поточного функціонування закладів вищої освіти. 2. Обмеження на інвестиційні проєкти. 3. Кадрові наслідки, включаючи розвиток молодих кадрів. 4. Негативний вплив на процеси інтернаціоналізації університету.
III. Прогнозовані зміни системного характеру	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміни у сфері управління вищою освітою. 2. Зміни в оцінюванні якості наукової діяльності. 3. Рішення щодо державної наукової політики. 4. Процеси адаптації вищої освіти до змін у ЄНЕА.
IV. Інші зауваження й коментарі	
V.	Загальна оцінка прогнозного стану з можливістю зазначення варіантів розвитку в обсязі окремих пунктів I–III або в межах їх підпунктів 1–4, з обмеженням обсягу викладу однією стандартною сторінкою щодо окремих підпунктів.

Джерело: власне дослідження.

До групи установ-партнерів KRASP-FRP проекту PROGNOZA були запрошені:

- Головна рада науки та вищої освіти RGNiSW;
- Комітет прогнозування Польської академії наук;
- Польський науково-економічний форум;
- Інститут розвитку вищої освіти;
- Польська освітня спілка;
- PCG Academia.

У наступних підрозділах подано стислі думки та коментарі щодо прогнозу розвитку вищої освіти, підготовлені закладами-партнерами в особі відповідних комітетів чи експертів.

2. Висновок Головної ради науки і вищої освіти¹

2.1. Сценарії змін у сфері управління вищою освітою

Розширюючи перспективу аналізу та прогнозування, сферу державного управління можна розглядати на двох основних рівнях: макро (державна) і мікро (університети). Система управління вищою освітою і наукою до 2030 року, безумовно, зазнає політичних, інституційних, правових, організаційних та економічних змін. Цей прогноз ґрунтується на змінах у міжнародному середовищі та зростанні важливості політичного циклу (4–5 років) в країні. Політичний виборчий цикл сприяє короткостроковому осмисленню й „оптимізації” правових та інституційних рішень в межах парламентської каденції, а також формулюванню багатьох законодавчих ініціатив у сфері науки та вищої освіти у передвиборчий період, що тепер, у середині 2023 року, особливо помітні. Немає підстав вважати, що 2030 року все буде інакше.

У преамбулі до Закону 2.0 наголошується на фундаментальній ролі науки та вищої освіти у створенні цивілізації, а „обов’язком органів державної влади є створення оптимальних умов для (...) наукових досліджень і художньої творчості”. Ці умови стосуються права, економіки, фінансів і принципів реальної співпраці. Важливим завданням держави є створення

¹ Висновок підготував Комітет з економічних та правових питань RGNiSW.

доброго та стабільного права. Стабільність (відносна) у сфері науки і вищої освіти є суттєвою цінністю та важливою умовою для формування стратегії функціонування та розвитку закладів вищої освіти та наукових установ у довгостроковій перспективі: „Університети виконують місію особливої важливості для держави і нації, вони роблять вагомий внесок в інноваційність економіки, сприяють розвитку культури, співформують моральні норми (...) у суспільному житті”.

У цьому аспекті варто наголосити надзвичайну змінність базового Закону 2.0 від 20 липня 2018 року, в який до лютого 2023 року було внесено правки 26 разів і 3 рази опубліковано уніфіковані тексти; змінність переліку наукових журналів і видавництв протягом періоду оцінювання; закриття сайту Польського наукового конгресу (що історично цінне для академічного середовища) тощо. У такій ситуації позитивним сценарієм змін було б, щоб у перспективі до 2030 року функціонування вищої освіти і науки спиралося на 2–4 закони, які б містили ключові засади (відповідні до характеру та рангу закону у правовій системі) функціонування сектору, відносно постійні та загальні (але не узагальнені), а детальні рішення були делеговані до компетенцій міністра. Таке рішення залежатиме від виконання важливої умови *public governance* – довіри до посади міністра, його компетенції та відповідальності, а також ролі суспільства у процесі створення детальних нормативних актів та спільних дій для загального блага – блага науки та вищої освіти.

Закон 2.0 вніс значні зміни в систему управління університетом; значно збільшив повноваження та відповідальність ректора як єдиного одноосібного органу управління університетом; скасовано законодавчі гарантії історично сформованих принципів академічної демократії, зокрема, права обирати декана; запроваджено новий орган управління – раду університету; інакше сформував компетенцію сенату. Аналіз, що міститься в монографії, не зовсім підтверджує обґрунтованість внесених змін. У цьому контексті можливим сценарієм позитивних змін видається чітке зміцнення демократичних університетських інституцій „знизу вгору” з одночасним забезпеченням умов для результативності та ефективності управління і зменшення бюрократичних регуляцій. Заклади вищої освіти та наукові установи повинні мати значно більшу підтримку для реалізації своєї місії – проведення високоякісних досліджень та освітньої діяльності в регіональних і надрегіональних системах, процесів консолідації, створення спеціалізованих структур, механізмів та інституцій, включаючи, серед іншого, міждисциплінарні докторські школи.

Розглядаючи сценарії змін у сфері та перспективі державного управління, слід наголосити, що розвиток вищої освіти і науки має базуватися на „співпраці влади, соціальному діалозі та принципі субсидіарності” (преамбула Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р.). Цих елементів, таких суттєвих і важливих, досі немає в нинішній моделі функціонування науки та вищої освіти.

2.2. Сценарії змін державної наукової політики

Основним елементом змін, що будують позитивний сценарій розвитку, є ідея, що Державна наукова політика PNP має бути декларацією ключових принципів і цінностей, на яких базується держава – з її інституційною, правовою та економічною системою, яка створить „оптимальні умови для (...) наукових досліджень та художньої творчості” (преамбула до Закону 2.0) – формує та забезпечує стабільний розвиток університетів і наукових установ у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Принципи й цінності, що є основою PNP, будуть оформлені у відповідному документі, який стане платформою, з одного боку, для реалізації завдань держави, її органів управління та інституцій, а з іншого боку, для реалізації місії та стратегії функціонування інституцій сектору науки й вищої освіти впродовж десятирічного горизонту. У цьому підході PNP визначатиме цілі, їх структуру, ієрархію та пріоритети в перспективі до 2030 року, межі стратегічних рішень, напрями можливих і очікуваних правових та інституційних змін, а також визначить передумови й критерії рішень, виходячи з певної закономірності та синтетичних характеристик сучасного стану науки і вищої освіти. Основою системи PNP будуть цінності та принципи, стабільні протягом усього прогнозованого періоду.

Формуючи сценарії і тенденції змін, звертаємо увагу на необхідність чіткого визначення „держави” як автора й творця наукової політики. Цього елементу нема в документі PNP, прийнятому урядом у липні 2022 року. Це важливо для формату цього документа. Міністр, Рада Міністрів, Президент або група з 15 депутатів на підставі ст. 118 Конституції Республіки Польща мають право законодавчої ініціативи. Ця ініціатива – якщо вона набуде форми обов’язкового акта – може суттєво вплинути на зміни в інституційній структурі вищої освіти і науки, тому PNP має визначити „межові рамки” законодавчих ініціатив та вказати центр їхньої координації. Критерієм рішень має бути фактичний розвиток сектору науки та вищої освіти на основі усталених цінностей і принципів академічного світу, а не обов’язково

через особисті інтереси світу політики та груп, що діють у ньому. Наукова політика держави має бути документом понадкаденційним (більшим за термін повноважень парламенту) і по-своєму надполітичним. Збереження поточної ситуації може зумовити негативний сценарій розвитку науки та вищої освіти до 2030 року.

Сценарій позитивних змін передбачає, що PNP символізуватиме увагу та відповідальність держави (чітко визначену) і створюватиме умови для реалізації цілей та пріоритетів. Звичайно, складно визначити конкретні числові прогнози на найближчі 8 років (до 2030 року). Однак можна – і це є елементом сценарію змін – визначити пріоритети у відносних величинах, наприклад, обсяг витрат на науку та вищу освіту стосовно ВВП, видатків державного бюджету, рівня інфляції, міжнародних успіхів тощо. Можна також визначити структуру розподілу видатків за окремими пріоритетами, використовувати механізм державно-приватного партнерства у фінансуванні науки, комерціалізації результатів досліджень, створенні дослідницької інфраструктури тощо.

В інституційному вимірі важливий внесок у формування Державної наукової політики PNP робитимуть інституції академічного середовища, зокрема й представницькі, незалежні від політичної системи, які не піддаються тискові, з довгостроковою перспективою оптимізації та реалізації цілей як противагу часто недалекою політичній системі.

Ключовий елемент PNP, а саме фінансові ресурси для науки і вищої освіти, становитиме не формальну статтю витрат у державному бюджеті (з видимою тенденцією до їх мінімізації), а інвестиційні витрати з відстроченим ефектом, фундаментальним для соціального та цивілізаційного розвитку країни. За позитивного сценарію такий напрям змін сприятиме реальному підвищенню ролі науки та вищої освіти, підвищить привабливість зайнятості в галузі та приведе до необхідних трансформацій системи управління на основі концепції публічного врядування в макрота мікромасштабі.

Наукова політика держави, яка базується, зокрема, на представлених сценаріях позитивних змін і рекомендацій, має стати серйозним документом і її має поважати академічна спільнота. Конкретизуючи напрями та пріоритети, принципи й цінності, а також цілі та засоби їх досягнення в перспективі до 2030 року, PNP має запустити позитивні зміни, на які очікує країна, суспільство, культура, економіка та наші прагнення зміцнити позиції науки й вищої освіти в європейському і міжнародному просторі.

2.3. Процеси адаптації до змін у Європейському просторі вищої освіти та науки²

Сталий розвиток

Протягом кількох років питання зваженого, сталого розвитку також були пріоритетними у сфері досліджень і вищої освіти в усьому світі та в Європі. Створюються програми, орієнтовані на впровадження змін, пов'язаних зі сталим розвитком та циркулярною економікою (ESD – Education for Sustainable Development) та робиться акцент на сталий процес здійснення наукових досліджень (Sustainable Research). У Польщі ця тенденція ще в зародковому стані. Університети розробляють освітні програми, такі як зелена енергетика, стале/зелене будівництво, транспорт, фармакологія і клінічні дослідження з урахуванням екологічних принципів. Університети інвестують у сучасну, енергоощадну інфраструктуру та екологічний транспорт у кампусах. Очікується, що в найближчі сім років ця тенденція стане активнішою й охопить більше університетів.

Третя місія університету

Загальноприйнятим підходом є розвиток відносин між університетами та суспільно-економічним середовищем у широкому розумінні. Помітна тенденція залучення закладів вищої освіти в культурному, морально-етичному та цивілізаційному аспектах. Спостерігаємо розвиток т.зв. громадянської науки (*citizen science*), яка передбачає залучення до досліджень людей, не пов'язаних з вищою освітою чи науковими установами.

Наступні сім років університети Польщі відіграватимуть активну роль у формуванні суспільства знань і дедалі більше ставатимуть реальними партнерами в публічному та непублічному просторі. Глобальні тенденції будуть рушійною силою для розвитку польських університетів у бік установ, які відповідають економічним, соціальним і цивілізаційним потребам. Освітня пропозиція та дослідницький процес будуть щораз відкритішими для запрошення та залучення громадян поза межами вищої освіти.

Цифровізація та штучний інтелект

Отримання інформації зараз є відносно простим. Уміння перетворювати інформацію на знання набуває дедалі більшої ваги. Цифровізація

² Висновок опрацювала Комісія з міжнародних справ RGNiSW.

та штучний інтелект можуть бути корисними в цьому процесі, втім вони створюють нові освітні проблеми та виклики.

Для багатьох закладів вищої освіти Польщі виклики у сфері цифровізації матимуть організаційний характер, пов'язаний з доступом до сучасних інструментів та формуванням компетенцій науково-педагогічного персоналу. Розвиток цифровізації стане викликом для побудови міжособистісних відносин та підтримки балансу між роботою та особистим життям.

Освіта за допомогою штучного інтелекту прискорить процес пошуку інформації та виконання простих, відтворювальних завдань. Водночас заклади вищої освіти не матимуть контролю за цим процесом, створеним зовнішніми комерційними структурами, що є потенційною загрозою. Університети Польщі будуть йти за світовими тенденціями, які динамічно розвиваються.

Міжнародні університетські консорціуми та мережі

Формування університетських консорціумів, таких як Європейські університети EUI або Балтійська університетська програма (Baltic University Programme), створює можливість для розвитку поглибленої міжнародної наукової та дидактичної співпраці для амбітних та активних особистостей. Це також стимул для створення нової якості діяльності в Європейському дослідницькому просторі (ERA) та освіти (EEA – Європейський освітній простір). Це тенденція, що динамічно розвивається в Польщі. Бар'єром до повного використання можливостей міжнародної співпраці є розбіжність у формальних вимогах до університетів, які перебувають у консорціумі, та надмірна бюрократія. Ініціатива EUI має привести до корисних змін у польському (та інших країнах ЄС) законодавстві, що дасть можливість будувати справді транскордонні університети.

Розвиток науково-педагогічних кадрів

Важливим аспектом змін у вищій освіті Європи є робота над новою моделлю оцінювання якості наукових досліджень. У довгостроковій перспективі мета в тому, щоб спрямувати дослідницькі зусилля викладачів на якісні, а не кількісні ефекти, і забезпечити гнучкість у виборі кар'єрних траєкторій (CoARA – Коаліція для вдосконалення оцінювання досліджень / Coalition for Advancing Research Assessment). Незважаючи на те, що цей напрям змін здається правильним, польська система вищої освіти і сектор досліджень та інновацій стикаються з низкою викликів, які буде важко подолати наступні сім років. Передусім бракує фінансових ресурсів для амбітної кадрової

політики. Сектор досліджень та інновацій не зможе запропонувати конкурентоспроможної заробітньої платні для висококваліфікованого персоналу. У Польщі також відносно мало науково-дослідних підприємств, які могли б стати альтернативою працевлаштуванню в університетах.

2.4. Тенденції оцінювання якості наукової діяльності³

Оцінювання (евалюація) якості наукової діяльності – це система стимулів, які мають спонукати наукові установи і ЗВО до досягнення цілей і пріоритетів, визначених державною науковою політикою. Правила оцінювання, прийняті у 2017–2021 рр., призвели до динамічного зростання кількості та цінності (прим. вираженої у балах) публікацій, що ініціювало дискусію про те, чи виявився використаний підхід ефективним стимулом для реалізації якісних наукових досліджень та оптимального використання їхніх результатів.

Навіщо проводити оцінювання?

Прогнозування тенденцій в оцінюванні якості наукової діяльності має починатися з чіткої відповіді на запитання: Навіщо проводити оцінювання? Тільки після цього можна розглядати, які суб'єкти потрібно оцінювати і як це робити. Поки що помітна тенденція до зменшення важливості оцінювання в контексті змін у системі вищої освіти та переоцінювання значення термінів „академічний заклад вищої освіти” та „науково-дослідна установа” через законодавчі зміни, що вносяться у відриві від результатів оцінювання. Важливим питанням є те, які саме досягнення наукових установ є або повинні бути найважливішими для Польщі, її розвитку та поліпшення соціально-економічного стану. З одного боку, традиційно спостерігається тенденція орієнтації на позицію в міжнародних рейтингах. Однак, дедалі помітніша тенденція до вищого оцінювання та надання більшого значення можливості використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт для потреб польського суспільства та досягненням у цій сфері. Рівень фінансування науки в Польщі відстає від рівня, який мають заклади, що обіймають провідні місця у міжнародних рейтингах, і це навряд чи зміниться. З іншого боку, висока позиція в такому рейтингу – це не завжди якісні дослідження, корисні для Польщі.

³ Висновок підготувала професор Барбара Римша, голова Наукового комітету RGNiSW.

Як здійснювати оцінювання?

Дискусія про те, як здійснювати оцінювання, яка триває вже кілька років, доводить, що подальші зміни є (і будуть) необхідними. Водночас помітна тенденція потрапляння у вихор міркувань про деталі, як наприклад щодо критерію K1 (публікації) і його цілі, так і не досягнуто консенсусу. Однак існує широкий консенсус щодо того, що дуже маленькі одиниці, які показали кількісні показники науковців $N < 12$ або мали значення „0” в критерії K2 або K3, повинні бути вилучені з можливості отримання вищих категорій.

Критерій K3 (вплив на навколишнє середовище), про який досі рідко згадують у дискусіях, у майбутньому може відігравати більшу роль, адже він дозволяє врахувати специфіку та різноманітність місій структурних підрозділів університетів, Польської академії наук (PAN) та науково-дослідних інститутів. Частиною цієї дискусії буде питання про те, чи потрібно змінювати підхід й оцінювати наукові одиниці на основі їхніх задекларованих досягнень за критерієм K3 пропорційно кількості науковців (числу N).

У зв'язку з важливістю критерію K3 варто повернутися до дискусії про те, чи є оцінювання „за науковою дисципліною” хорошим інструментом для оцінювання наукових установ, або розглянути можливість проведення додаткового оцінювання, спрямованого на підтримку міждисциплінарних або міжгалузевих наукових досліджень.

3. Експертиза Комітету прогнозування Польської академії наук: зовнішні детермінанти розвитку вищої освіти в Польщі⁴

Вступ

Це дослідження було підготовлено у відповідь на запрошення KRASP створити середньостроковий прогноз викликів, що стоять перед вищою освітою в Польщі до 2030 року. Автори вирішили вказати лише на окремі виклики, які, на думку Комітету прогнозування Польської академії наук, ще не були охоплені KRASP, але які можуть мати значний вплив на стан вищої освіти в Польщі. Ці зміни виходять за межі горизонту 2030 року, але їхній вплив на суспільства та вищу освіту також має бути помітним у поточному десятилітті.

Відправною точкою для цих міркувань було визначення зовнішніх умов, які матимуть найбільше значення для розвитку вищої освіти в Польщі

⁴ Висновок підготували проф. Катажина Наврот та проф. Конрад Прандецький, Комітет прогнозування Польської академії наук.

в перспективі 2030 року. Серед них: глобалізація, зокрема геополітичні зміни в Європі та світі; цивілізаційна криза з цифровою трансформацією, що веде до цивілізації, заснованої на знаннях; демографічні зміни; енергетична трансформація; пандемія COVID-19. Основним аспектом міркувань була оцінка демографічних даних, зокрема прогнозів щодо населення, які вказують на активне зменшення кількості населення Польщі, що також може вплинути на кількість поляків, зацікавлених вищою освітою. Зміни в цій сфері, очевидно, призведуть до зниження інтересу до навчання, але на практиці вони можуть ускладнити ситуацію вищої освіти в Польщі. З уваги на це доцільно розглянути міжнародні умови, які можуть вплинути на кількість студентів, зацікавлених у навчанні в Польщі.

Комітет прогнозування лише окреслив ці проблеми, звертаючи увагу на їх загрози та зв'язок з проблематикою вищої освіти в Польщі, натомість варто їх детально проаналізувати окремо.

Глобалізація

Аналіз викликів і проблем, з якими стикається вища освіта в Польщі, повинен брати до уваги зміни зовнішніх умов. У цьому плані найбільшими чинниками, які можна спостерігати, є глобальні зміни та спричинені ними цивілізаційні кризи. Глобалізацію переважно аналізують в економічному контексті, тобто розвиток потоку товарів і послуг у глобальному масштабі, а також у соціальному контексті, тобто розвиток комунікації та міжособистісних контактів. Зазвичай його трактують як позитивний процес, що сприяє цивілізаційному розвитку світу та окремих суспільств.

Однак це також джерело багатьох напружень, що особливо очевидно виявляється останніми роками. До найважливіших чинників, що обмежують глобалістські процеси, належать: пандемія COVID-19, війна в Україні та напруженість у відносинах між світовими лідерами. Ці явища суттєво впливають на глобальні процеси, значно уповільнюючи їх, але не зупиняючи. Глобалізація триває, зумовлює зміни у відносинах між суспільствами і технічним прогресом, посилюючи міжособистісну комунікацію і в національному, і в міжнародному масштабі. Поки що війна в Україні вважається найдраматичнішою геополітичною ситуацією на міжнародній арені. Конфлікт між Росією та Україною набув форми повномасштабної війни, яка навряд чи закінчиться цього року через тверду позицію обох сторін. Цей конфлікт також має значний вплив на міжнародні відносини в Європі та світі. Міжнародні санкції, введені проти Росії, та їх наслідки у вигляді скорочення товарообігу є найяскравішим тому прикладом. Очікується,

що ці обмеження не будуть скасовані після закінчення бойових дій. Навіть якщо такі країни, як Франція та Німеччина, спробують повернутися до довоєнних економічних відносин, вони, очевидно, не поспішатимуть через взаємну недовіру, особливо з боку Росії.

Агресія Росії проти України посилила співпрацю в рамках ЄС і НАТО і дозволила США повернутися до своєї ролі лідера глобальної безпеки. Це особливо важливо з європейської точки зору, де, на думку багатьох країн, тісні економічні зв'язки повинні були замінити військові союзи та потреби в озброєнні.

На практиці цього виявилось недостатньо, що привело до перегляду ролі США як гаранта безпеки ЄС. Водночас посилення лідерської ролі Сполучених Штатів спричинило напруження у світових відносинах. Історичний досвід показує, що зміна лідерства в регіоні чи світі пов'язана з інтенсивною напруженістю, зокрема війною. Спостережувані глобальні зміни свідчать про зміну такого лідерства, тобто зростання ролі Китаю на тлі зменшення ролі США. Зростання потужності Китаю спостерігається передусім в економічній сфері, але це також стосується й інших сфер, включаючи військовий, культурний і політичний рівні. Останніми роками ми стали свідками „митної війни” між цими державами, суперечок і провокацій, пов'язаних з Тайванем і ширше – з Південно-Китайським морем. Напружені відносини між двома державами впливають на процеси, що відбуваються в Африці, Південній і Центральній Америці. Зазначена вище напруженість призведе до численних наслідків, що впливатимуть на глобальні процеси. Змінюються напрямки торгівлі, особливо в умовах потоку сировини, з'являються нові фінансові центри і центри впливу. Прикладами таких рішень є щораз вища популярність відеороликів, що пропагують китайську точку зору, або розроблення інструментів соціальних мереж в інтернеті.

Економічний розвиток і технічний прогрес, які є основою глобалізації, також сприяють виникненню проблем. У цьому контексті, зазвичай, згадуються труднощі з доступом до адекватних ресурсів. Однак наслідки глобальних процесів набагато серйозніші, прикладом чого є зміна клімату – проблема, яка не може бути розв'язана на місцевому рівні.

Перелічені вище чинники впливають на вищу освіту. Глобалізація уможливила створення і розвиток комунікаційних інструментів, які під час пандемії масово було використано в бізнесі та освіті. Слід припустити, що багато рішень дистанційної освіти і надалі будуть використовуватись, інструменти будуть розвиватися, що змушує дивитися на вищу освіту в Польщі та її конкурентоспроможність з іншої точки зору. Нині освітня

пропозиція може стосуватися потенційних студентів не тільки в країні, а й за межами Польщі. Водночас треба пам'ятати, що дистанційна конкурентоспроможність стосується також польських студентів, які можуть здобувати знання за кордоном, не залишаючи країни. Масштаби цього явища змінюватимуться залежно від галузі та специфіки досліджень, але ці процеси будуть розвиватися, особливо з розвитком нових технологій, зокрема віртуальних лабораторій. У перспективі до 2030 року зміни в цьому напрямі можуть мати велике значення, тим паче, що ризик подальших пандемій зростає з розвитком міжособистісних контактів.

Глобалізаційні процеси впливають і на міграцію. Це збільшує ймовірність припливу молоді, яка бажає навчатися в Польщі. Вказані вище глобалізаційні процеси дають змогу визначити потенційні напрями припливу студентів. Треба мати на увазі, що потік студентів із високорозвинених країн буде невеликим. Престиж польських університетів цьому не сприятиме. Для багатьох інших регіонів Польща так само не обов'язково має бути регіоном першого вибору, але її можна розглядати як одну з альтернатив. Глобальні проблеми можуть бути підказкою щодо потенційних напрямків вступу іноземних студентів і пропозиції, які для них треба підготувати.

Цивілізаційні кризи

Цивілізаційний перехід, який нині відбувається, пов'язаний з цифровою, або інформаційною революцією та четвертою індустріальною революцією, обтяжений величезним масштабом невизначеності щодо напрямів подальших змін. Період хаосу і невизначеності, у якому перебуває людство, характерний для початкової фази переходу від старої цивілізації до нової. Однак важко робити прогнози щодо напрямів розвитку нової цивілізації та пов'язаних з нею викликів і загроз, які ще тільки почнуть з'являтися.

Однак важливість освіти для динаміки цивілізаційних змін і цивілізаційного переходу безсумнівна. Історичний досвід свідчить про те, що соціальна трансформація, зміни культурних систем, а особливо ментальні зміни є найскладнішими і тривають найдовше. Можна також зробити висновок, що дефіцит освіти був одним з головних чинників, які визначали і визначають довговічність і характер аграрної цивілізації. Це вказує на величезну роль освіти в змінах, що відбуваються, і не залишає сумнівів у тому, що ті країни, які найкраще адаптують свої освітні системи до нових реалій, будуть лідирувати у новоствореній цивілізації та світовому порядку.

Варто наголосити, що в умовах індустріальної цивілізації Європа була рушієм освітніх процесів і надалі є її найважливішим центром. Провідна роль

Європи в цій сфері залишилася в історії. З'являються нові центри створення знань, адекватних новим цивілізаційним реаліям, особливо в Азії, включно з Китаєм та Індією, що вимагатиме нових напрямів науково-педагогічної співпраці. Створення незамінних основ інформаційної цивілізації вимагатиме загальної освіти та принципово зміненої освіти. Нова і принципово змінена освіта має охопити й ту частину суспільства, яка була вихована відповідно до вимог попередньої цивілізації, оскільки кожна цивілізація характеризується своєю соціально-професійною структурованістю.

Треба зважити і на те, що можливості доступу до знань зростуть у результаті цифрової трансформації, а отже, і можливості самоосвіти, автономного управління знаннями у школі, університеті, домашньому господарстві чи на підприємстві. Доступ до нових технологій не означає їхнього належного використання, зокрема, якщо ідеться про аналітичні здібності молодого покоління. Питання людської чутливості, особливо молоді, також стає щораз помітнішим.

У контексті розвитку науки і техніки, насамперед інформаційних технологій, що ведуть до формування цивілізації, заснованої на знаннях, необхідно знайти своєрідний баланс між інформаційними технологіями, штучним інтелектом, людськими цінностями і соціальними навичками. Потрібно буде постійно займатися освітою і розвитком нових кваліфікацій, що відповідають сучасній економіці і новим цивілізаційним тенденціям.

Демографічні зміни

Демографічна ситуація в Польщі є складною. У перспективі до 2030 року чисельність населення може скоротитися до 36 мільйонів осіб. Негативний приріст відстрочено впливає на кількість потенційних студентів. Польща є однією з країн, де інтерес до вищої освіти дуже високий, але через демографічну ситуацію 2030 року, а особливо пізніше, треба очікувати зменшення кількості поляків, зацікавлених у вищій освіті.

З цієї причини важливо звернути увагу на оточення. Тенденції до зниження спостерігаються практично по всій Європі, тому конкуренція за студентів зростатиме. Населення ЄС 2021 року перевищило 447 мільйонів осіб. Порівнюючи приріст населення Європи з тим, що спостерігається на інших континентах, можна побачити, що він був найменшим у 1960–2022 роках. Отже, частка Європи у світовому населенні, яка нині оцінюється в 10%, скоротилася більш ніж вдвічі порівняно з 1950 р. (21,7%). Ще більш драматичний висновок можна зробити з демографічних прогнозів. До 2050 року Європа стане єдиним континентом, загальна чисельність населення якого зменшиться

порівняно з сьогоднішньою, тоді як загальна чисельність населення світу за той же період збільшиться майже на 2,4 мільярда⁵. Якщо прогнози справдяться, до кінця століття 39,1% населення світу проживатиме в Африці і 43,6% в Азії, а частка Європи у світовому населенні впаде нижче 6%.

Як наслідок цієї тенденції можна очікувати, що Європа не уникне проблем, пов'язаних, з одного боку, зі швидким зростанням населення світу, а з іншого боку, зі зменшенням чисельності корінного європейського населення. Важливо також звернути увагу на те, що населення Європи старіє.

Населення Африки 2021 року перевищило 1,43 млрд, з яких населення Африки на південь від Сахари (Субсахарська Африка) становило приблизно 1,18 млрд, а Північної Африки – понад 255 млн⁶. Це становить 15,4% і 3,3% населення світу відповідно. Для порівняння: 1950 року населення континенту становило приблизно 228,9 млн осіб. За оцінками ООН, населення Африки 2050 року перевищить 2,4 млрд. Частка Африки у світовому населенні також поступово збільшується. Прогнозується, що до середини XXI століття вона перевищить 25%. До кінця XXI століття – за середньою оцінкою – населення Африки становитиме приблизно 4,4 млрд, або 39,1% населення світу. Прогнозовані оцінки означають, що населення Африки подвоїться до 2050 року та збільшиться ще на 2 млрд до 2100 року. Африка також має найвищий темп зростання населення у світі, який становив приблизно 2,5% у 2010–2021 роках, що в основному пов'язано з високим рівнем народжуваності. Країни з найвищими темпами зростання населення – Нігерія, Замбія, Малі, Уганда, Гамбія, Бурунді, Танзанія, Чад, Сомалі та Ангола. Очікується, що в 2050 році найбільш густонаселені країни на континенті будуть Нігерія (440 млн), Ефіопія (188 млн), Демократична Республіка Конго (155 млн), Танзанія (129 млн), Єгипет (122 млн) і Уганда (104 млн).

Заслуговує на увагу демографічна структура країн Африки. Африка – молодий континент, де 60% населення – це люди, молодші 25 років, а 29% – від 25 до 49 років. Тому переважає населення працездатного віку. Прогнозується, що 2035 року частка африканського населення працездатного віку перевищить аналогічні показники Індії та Китаю. Крім того, згідно з оцінками ООН, очікується, що частка африканського населення працездатного віку досягне 18% до 2030 року та 25% до 2050 року. Це означає,

⁵ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *The World Population Prospects: 2015 Revision. Key Findings and Advance Tables*, New York 2015, <https://www.un.org/en/development/desa/publications/world-population-prospects-2015-revision.html> (звернення: 7.04.2023).

⁶ World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZG> (звернення: 7.04.2023).

що у 2010–2050 роках трудові ресурси африканських країн подвояться. Як наслідок, споживчий попит підвищиться, особливо з боку середнього класу, кількість якого зростає. Такі прогнози свідчать про великий потенціал регіону, але водночас викликають занепокоєння. Прогнозоване зростання населення в африканських країнах, з одного боку, створить можливості для зростання виробництва і споживання, але з іншого боку, може призвести до поглиблення бідності, безробіття, нестабільності та руху і міграції людей всередині континенту та за його межі, зокрема до Європи.

Одним з наслідків, який можна очікувати, буде міграція до Європи, зокрема до Польщі. Феномен міграції в Європі почав набувати обертів у 1970-х і 1980-х роках, коли хвиля імміграції зростала з двох абсолютно різних регіонів, особливо з Африки та Близького Сходу і з постсоціалістичних країн. Мігранти також стали елементом геополітичних ігор між країнами, зокрема: завдяки можливостям авіційного сполучення, вони переміщуються на терени, що межують з ЄС. Внаслідок міграції Європа, особливо Західна, стає все більш мультикультурною. Однак цей мультикультуралізм принципово відрізняється від того, що можна було спостерігати в минулому, головню через його конфліктогенний характер. Конфліктогенність стає дедалі важливішим, а подекуди й домінантним елементом державної політики. Переміщення людей потрібно розглядати не як кризу, а як невід’ємну частину мінливої світової економіки, а мігрантів – як можливість для європейського і зокрема й польського суспільства, що зменшується та старіє. У цій сфері постає необхідність поглиблення знань та міжнародної співпраці, і передусім довгострокова стратегія з конкретними напрямками раціонального управління міграцією та мультикультурним суспільством. Йдеться як про інтеграцію мігрантів у місцеве суспільство, так і про інтеграцію між мігрантами. Це буде великий виклик для галузі освіти. Постає необхідність цілеспрямованого навчання / підготовки прибулих мігрантів і корінних мешканців у контексті суспільної інтеграції та усунення конфліктогенних чинників.

Енергетичні виклики

Енергетичні виклики можна аналізувати кількома способами. Поки що поширеною проблемою є зростання цін на енергоносії, що суттєво впливає на умови роботи закладів вищої освіти. Однак у цьому дослідженні ми хотіли б звернути увагу на іншу проблему, пов’язану з поточною енергетичною трансформацією.

У часи дедалі відчутніших змін клімату та внаслідок нападу Росії на Україну змінився так званий баланс енергоресурсів, тобто частка окремих видів

первинної енергії у виробництві енергії. Ці процеси різні за масштабами, але помітні в усьому світі. У Європі ці зміни особливо помітні. З одного боку, є потреба задовольнити високий попит на енергію, а з іншого – йдуть процеси її екологізації, тобто переходу на низькоемісійні джерела енергії.

До цього також додають геополітичні умови, які спричиняють зміни напрямків і типів постачання первинної енергії до Польщі. Ці зміни відбуваються щораз швидше і вимагають нового підходу до енергетичного сектору та його проблем. Це вимагає змін в енергетичній освіті. Важливо, щоб майбутні випускники були адаптовані до поточних і майбутніх викликів. Це стосується не лише процесів перетворення енергії, її передачі та обслуговування пристроїв, а й створення відповідної енергетичної політики, яка враховуватиме екологічні та кліматичні цілі в процесах виробництва енергії. Енергетика має розглядатися і як один із секторів економіки, і як один з чинників безпеки держави, який необхідно захищати від різноманітних загроз, також від маніпулювання інформацією.

Конфлікт в Україні привернув увагу в Німеччині до тісних зв'язків з російським енергетичним сектором організацій, які просувають природний газ як екологічно чистий ресурс. У часи цивілізаційної кризи така лобістська діяльність, часто заснована на фейкових новинах, може спричинити багато втрат і порушень у функціонуванні економіки та спричинити розкол у суспільстві.

Роль вищої освіти полягає в навчанні, а отже, також у протидії неправдивій інформації та забезпеченні фахівців в інших галузях знаннями, зокрема: журналістів, політиків та економістів, що дасть можливість їм відокремити маніпуляції від надійних знань. Потрібно не лише змінити зміст освітніх програм першого та другого рівня навчання, а й створити широкий спектр післядипломної освіти, щоб випускники інших спеціальностей могли зрозуміти специфіку енергетичного сектору. Подібні зміни спостерігаються і в інших галузях економіки, у тому числі й у нових. Виникають нові сфери економічної діяльності, які вимагають специфічних знань, часто поєднуючи різні галузі знань. Згаданий енергетичний сектор є дуже важливим прикладом цього через значення енергетичної безпеки для розвитку країни.

COVID-19

Спалах епідемії коронавірусу на початку другого десятиліття XXI століття, і як наслідок глобальна пандемія COVID-19, суттєво порушили функціонування та змінили обличчя сучасної світової економіки практично у всіх можливих вимірах. Наратив змістився з Китаю, де вперше було

виявлено новий вірус, до занепокоєння з приводу збоїв у глобальних ланцюжках поставок, відсутності ефективного та багатостороннього підходу до боротьби з пандемією та провалу більшості регіональних і глобальних інституцій у цьому плані, від ЄС до Всесвітньої організації охорони здоров'я, а також компромісу між боротьбою з вірусом та порятунком життів і порятунком економік.

Залишаючи осторонь глибоку дискусію про пандемію COVID-19 та її наслідки, потрібно звернути увагу на два аспекти в контексті майбутнього освіти. По-перше, незважаючи на різні суперечності, у майбутньому можна очікувати подальших пандемій та їхніх наслідків. По-друге, лише за кілька місяців після спалаху пандемії відбулися зміни, які суттєво прискорили перехід суспільства до цивілізації, що базується на знаннях, – зміни, які не могли бути реалізовані десятиліттями на ринку праці, охороні здоров'я, транспорті чи освіті. Прямим наслідком пандемії стало дистанційне навчання в більшості країн світової економіки та на всіх рівнях освіти. Варто додати, що це сталося в більшості країн, де суспільство мало доступ до інтернету, електроенергії та медіа-інструментів. Це можна вважати безсумнівною перевагою, оскільки, з одного боку, було можливе навчання, а з іншого – обмежувалися людські контакти, пересування людей, а отже, поширення вірусу. Однак виникає багато питань щодо якості дистанційного навчання, технічної та змістовної підготовки до цієї форми передачі знань з боку і тих, хто навчається, і викладачів, а також довгострокових наслідків для якості освіти.

У 2023 році ми вже бачимо тривожні наслідки пандемії та дистанційного навчання для рівня освіти та психічного здоров'я дітей, підлітків і дорослих. У цьому вимірі необхідні глибокі дослідження для рішень у сфері освіти в разі подальших пандемій, а також для боротьби з наслідками пандемії COVID-19. Є також потреба у проведенні досліджень у галузі вірусології як такої, і в широкому розумінні громадського здоров'я у глобальному масштабі, включаючи побудову стійких систем охорони здоров'я та загальної безпеки здоров'я.

Висновки

Цивілізаційні прориви та розвиток суспільств у бік інформаційної цивілізації означають, що освіта та знання стануть ще важливішими, ніж раніше. Саме тому розвиток сектору вищої освіти має бути одним із пріоритетних елементів розвитку країни. Це стосується і привабливості освітньої пропозиції, і престижу наукових центрів на міжнародному ринку освіти,

міжнародному ринку праці. У цьому контексті необхідно буде модернізувати вищу освіту, науку, освіту і професійну підготовку в перспективі трансформації світової економіки, пов'язаної з цивілізаційною кризою.

Глобалізація в поєднанні з іншими чинниками, такими як пандемія COVID-19, спричинила значні зміни в технологіях і ментальності людей, які впливають на способи здобування знань. Передусім варто згадати про можливість дистанційного навчання, які значно розвинулися завдяки технологіям інтернет-комунікації. Це стосується не лише надсилання робіт чи запису лекцій, а й низки інтерактивних рішень, які навіть дають можливість запускати віртуальні лабораторії.

Розвиток у цій сфері триватиме. Це зумовлено і високою вірогідністю подальшого прогресу глобалізації (що, очевидно, відбуватиметься незалежно від поточної політичної напруги), і цивілізаційними змінами, тобто створенням нової цивілізації, у якій доступ до інформації та знань буде навіть важливішим, ніж сьогодні. У цьому контексті третє десятиліття XXI століття слід характеризувати як перехідний період між цивілізаціями, який називають цивілізаційною кризою.

Безсумнівно, для зміцнення цього сектору важливо підвищити міжнародну конкурентоспроможність вищої освіти в Польщі. Для цього доцільно шукати напрями залучення потенційних студентів. Здається, що в нинішній геополітичній ситуації суттєвих змін щодо припливу студентів до Польщі не буде, але залучити їх з нових територій можливо. З цієї причини ми вирішили привернути увагу до змін, що відбуваються в Африці, і вказати цей регіон як потенційний ринок поряд з активною міграцією зі східних напрямків у результаті геополітичних змін, посилених війною в Україні.

Необхідно буде визначити стратегічні напрями навчання в контексті європейського ринку в довгостроковій перспективі та попит на ринку праці в цьому контексті. Йдеться насамперед про скорочення населення Європи і старіння суспільства. Важливо також визначити, з одного боку, яких працівників потребуватиме Європа і в яких сферах слід підтримувати освіту наступних поколінь, а з іншого боку, як виховувати нинішніх і майбутніх жителів, щоб вони були невід'ємною частиною громадянського суспільства, реалізуючи цілі сталого розвитку. Водночас, визначаючи зміни в енергетичному секторі, ми хочемо показати необхідність змін у підході до галузей навчання та методики викладання.

Цивілізаційні зміни створюють нові виклики, пов'язані з переорієнтацією мислення про економіку та пріоритети розвитку. Це і геополітичні умови вказують на потреби в різному, часто міждисциплінарному

вченні про певні явища. Найкращим прикладом цього є енергетика, де змінюються методи перероблення енергії, напрямки первинного енергопостачання, системи передачі, способи використання та попит на енергію, а також політика в цій сфері.

Усі ці чинники змушують шукати нові рішення у вищій освіті, яка має бути гнучкішою, щоб легше адаптуватися до ситуації, що змінюється. Система вищої освіти, з огляду на глобальні умови, повинна краще забезпечувати:

- відповідну підготовку до професійної діяльності з урахуванням специфіки цивілізаційних змін, що відбуваються;
- підготовку молоді до активного громадянського життя в демократичному суспільстві;
- розуміння складності міжнародних відносин і зв'язків Польщі зі світом та їхнього впливу на розв'язання національних проблем;
- підготовку молоді до потреби постійного індивідуального розвитку, створення, оновлення та розширення бази знань.

Наведені вище міркування не вичерпують проблеми впливу зовнішніх умов на розвиток вищої освіти, а є лише спробою вказати найважливіші, на думку авторів, чинники, які можуть впливати на цей сектор.

4. Висновок Польського науково-економічного форуму: виклики для польської науки⁷

Економічні виклики

Економічний спад та інфляція – у 2023 році практично вся Європа спостерігатиме зростання менше ніж 1%. Прогноз на 2024 рік також передбачає зростання нижче 2%. У 2023 році рекордсменами за рівнем інфляції будуть країни Центральної та Східної Європи. У 2023 році зростання ВВП Польщі буде вдвічі нижчим за середній показник по ЄС, а рівень інфляції майже вдвічі вищий за середній показник по ЄС.

Подолання викликів вимагає зміни перспективи мислення про майбутнє. Найважливішими чинниками, що впливають на динаміку ВВП та інфляцію, є низька частка інвестицій у ВВП, низький рівень заощаджень, диспропорції

⁷ Матеріал підготував Анджей Банасяк, Асоціація польських банків – Дослідницька та аналітична група.

між середньою заробітною платою і продуктивністю праці. Без перемоги над інфляцією ми не повернемося до нормального життя. Необхідно відновити баланс між зростанням заробітної плати та зростанням продуктивності праці. Підвищення продуктивності праці потребує збільшення інвестицій.

Демографія

Прогнозується, що населення ЄС скоротиться на 6% у період з 2022 по 2100 рік, що відповідає скороченню на 27,3 мільйона осіб. Європейське суспільство буде старіти. Відсоток населення в працездатному віці значно зменшиться. Кількість жителів Польщі зменшиться до 29,5 млн осіб. Частка поляків серед мешканців ЄС-27 зменшиться з 8,53% до 7,04%. Польща вже є однією з країн з найсильнішим відтоком населення, що можна спостерігати, зокрема, у знелюднених східній та південно-східній частинах Польщі.

Сучасність і конкурентоспроможність

Нам потрібно покращити нашу позицію з точки зору інновацій – Польща має один з найнижчих показників за даними European Innovation Scorecard 2022. Це вимагатиме збільшення видатків на дослідження і розробки, бо поки що ми залишаємося на віддаленій позиції в Європі. Щораз важливішим стає вмиле використання величезного науково-дослідницького потенціалу польських університетів.

Умови підтримки науки

Нині, особливо в умовах інфляції, необхідно докласти зусиль для збільшення видатків на освіту, науку та дослідження. Особливо важливо підтримувати впровадження нових рішень:

- відбір перспективних проектів;
- спеціальні кредити для фінансування реалізації з можливістю часткового погашення;
- створення фонду підтримки інновацій – фонд може стати співвласником компаній-реалізаторів, що в певному масштабі забезпечує можливість розпорощення ризику;
- заклади вищої освіти повинні шукати нові замовлення – долучатися до регіональних, національних, галузевих і місцевих державних програм розвитку або програм, які опікуються великими підприємствами;
- зниження витрат, краще використання ресурсів;
- модернізація, інновації;
- підвищення ролі та значення освіти, науки та досліджень.

5. Експертиза Інституту розвитку вищої освіти⁸

5.1. Наслідки пандемії COVID-19

Хоча буде банально стверджувати, що пандемія COVID-19 суттєво вплинула на функціонування всієї академічної спільноти в Польщі та в усьому світі, її наслідки відчуватимуть університети ще багато років. Вимушена соціальна ізоляція значною мірою сприяла частковій зміні організаційної культури польських закладів вищої освіти. Зараз набагато частіше використовуються способи дистанційної комунікації і для офіційних зустрічей, і в рамках звичайної організаційної роботи, навіть якщо можливі традиційні стаціонарні зустрічі. Очікується, що ця тенденція збережеться завдяки широкому визнанню цінності дистанційної комунікації (економія часу, фінансів тощо), яке переважає ризики, занепокоєння та негативні думки щодо дистанційного спілкування.

Можна обережно стверджувати, що пандемія COVID-19 прискорила процес цифровізації університетів щонайменше на десятиліття, що треба вважати однією з небагатьох його позитивних сторін. Виходячи з досвіду, можна очікувати, що в найближчі роки університети демонструватимуть більшу стійкість до подібних кризових подій, оскільки не можна виключити повторення пандемії чи інших чинників з наслідками, подібними до COVID-19.

Інвестиції в ІТ та набуті (офіційно чи неформально) навички їх використання дозволять університетам швидше реагувати та за потреби реорганізувати свою діяльність у віддаленому режимі. Проте вдосконалення моделі розподіленого та дистанційно керованого університету вимагатиме збільшення витрат на організацію внутрішніх процесів, без яких неможлива повна цифровізація.

Досвід періоду пандемії сприятиме швидшій адаптації нових технологій у діяльності університету, особливо у сфері дистанційної роботи та навчання. Можна очікувати, що міжнародні освітні пропозиції деяких університетів значно збільшаться, особливо у сфері коротких форм навчання (післядипломна освіта, курси, тренінги тощо). Більший досвід дистанційного навчання та сучасні освітні технології відкриють для університетів нові ринки освітніх послуг у цій сфері.

Варто згадати ще про один негативний сценарій. У деяких університетах може відбутися „розслаблення” через епідемію, яка поступово вщухає.

⁸ Висновок підготував Пйотр Покорний, Інститут розвитку вищої освіти, Люблінський університет Марії Кюрі-Скłodовської.

Відсутність зовнішнього імперативу, що спонукає до цифровізації та автоматизації університетів, у деяких випадках може призупинити або уповільнити поточну роботу, що в разі повторної появи подібної загрози може суттєво перешкодити функціонуванню університетів.

Підсумовуючи, можна сказати, що умови пандемії, незважаючи на очевидно негативні економічні, медичні та соціальні наслідки, дали можливість університетам прискорити процес цифровізації, що може значно підвищити їхню ефективність у найближчі роки, особливо у сфері автоматизації внутрішніх процесів тощо.

5.2. Зміни в оцінюванні якості наукової діяльності⁹

Процес оцінювання якості наукової діяльності за 2017–2021 роки було проведено вперше відповідно до Закону 2. 0 та відповідно до керівних принципів, що містяться в Положенні про оцінювання. З технічної точки зору, значну підтримку науковій установи отримали у вигляді електронного інструменту, яким стала система SEDN. Результати оцінювання вже відомі (ще до ухвалення остаточних рішень щодо апеляції), тому варто розглянути, які зміни треба впровадити та на чому зосередитись найближчими роками (у 10-річній перспективі), щоб відповісти на виклики у цій сфері в міжнародному контексті. У підсумку процесу можна побачити, що в оцінюванні взяла участь 291 установа, яка представила загалом 707 862 публікації та понад 27 000 дослідницьких проектів для оцінювання¹⁰. Кінцевий результат (до апеляцій) задовільний, оскільки сумарна частка отриманих категорій А та В+ становить 80,2%. Як розуміти такий результат? Виходячи з цього, чи можна стверджувати, що польська наука вийшла на задовільний рівень?

Тривають дискусії щодо подальших змін до правил оцінювання. Остання зустріч представників наукової спільноти із заступником міністра Владзімежем Бернацьким¹¹ та представлені коментарі – і Комісії евалюації науки (KEN), і представників наукової спільноти – зосереджуються на вдосконаленні та модифікації правил обчислення числа „N”, скасуванні заяви, перегляд правил побудови еталонних значень тощо. Втім довгострокового підходу, який би враховував тенденції в оцінюванні наукових досягнень, немає. Мабуть, найяскравішим прикладом цієї змінної тенденції є поява коаліції

⁹ Висновок підготувала д-р Катажина Сверк, MBA, Інститут розвитку вищої освіти, Гданський університет.

¹⁰ Центр обробки інформації, статистика системи SEDN, 2022, <https://statystyki-ewaluacja.opi.org.pl> (звернення: 14.02.2023).

¹¹ Зустріч online 9 лютого 2023 р. – протокол засідання є додатком до висновку.

CoARA¹², яка ставить за мету впровадження таких змін, щоб оцінювання наукових досліджень, вчених і дослідницьких установ враховувало різноманітні результати, практики та заходи, які максимізують якість і вплив досліджень. У проєкті беруть участь понад 350 організацій із понад 40 країн. Це не лише представники університетів, а й державних і приватних організацій, що фінансують дослідження, агентства з акредитації та оцінювання, наукові товариства та асоціації дослідників з усього світу. Потужне представництво має і Польща – 51 установа підписала угоду CoARA¹³. Якщо проаналізувати, які теми обговорюватимуть робочі групи, то одним із стратегічних питань будуть вказівки щодо якісного (а не кількісного) оцінювання дослідження, використання альтернативних вимірювань, наративних описів і балансу між науковою та іншою академічною діяльністю. Ці теми фактично не фігурують у польських дискусіях після процесу евалюації. Повністю проігноровано описи впливу (на оцінювання подано 2659), які були підставою для більшості звернень. Немає глибокого аналізу того, що університети представили у своїх описах впливу, які були проблемами із заповненням даних та збором доказів (опитування учасників процесу), а також, про що експерти найчастіше запитували та які помилки виявляли. Критерій соціального впливу був новим елементом, на мій погляд, реалізованим без підготовки і з боку закладів вищої освіти, і з боку експертів, які оцінювали описи. Завдання на майбутнє полягає в тому, щоб почати з покращення того, що вже є в польській системі оцінювання і що ідеально впишеться в міжнародні тенденції та запропоновані зміни в системах оцінювання науки в усьому світі.

5.3. Зміни у сфері *governance* у вищій освіті¹⁴

Нинішні дилеми у сфері *governance*¹⁵, що стосуються, серед іншого системи та моделі управління університетами, які домінують у дискусії про імплементацію так званого Закону 2. 0, – це насамперед спроби узгодити очікувану ефективність (*New Public Management*, підприємницький університет, параметризація) з традиційним баченням академічної свободи

¹² <https://coara.eu/about> (звернення: 16.02.2023).

¹³ <https://coara.eu/agreement/signatories> (звернення: 16.02.2023).

¹⁴ Висновок підготував Маріуш Лоренц, Інститут розвитку вищої освіти.

¹⁵ Термін *governance* тут розумітиметься як такий, що охоплює академічне лідерство, стратегічне управління, формування ключових політик і, звичайно, нагляд за управлінням установою та безперервністю її роботи. Тому наголошуємо „Governance in HEI”. Por. J. Woźnicki, *Misja, społeczna rola i kultura instytucjonalna Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich. Sztuka rektorstwa, kontekst systemowy i dokonania KRASP*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2022, s. 57.

та університетської автономії. Це також протистояння концентрованого керівництва (ректор) і розподіленого керівництва (факультети) та колегіального ухвалення рішень (сенат, ради, спільнота тощо). За оптимістичного сценарію, найближчими роками заклади вищої освіти будуть прагнути до рішень, які збалансовують ці цінності в дусі „м'якого менеджеризму” та „неоколегіальності”. Професіоналізація керівництва на рівні формування стратегії та рамок академічного врядування має супроводжуватися локальною свободою вибору засобів досягнення цілей, покращенням прозорості та потоку інформації, а також партисипативними формами організації, особливо в типово академічних сферах. Однак ці питання відійдуть на другий план в умовах цивілізаційних змін і сильних соціальних тенденцій, що впливають на сферу вищої освіти. Найважливішими з них є глобальні кризи, що впливають на потоки фінансування університетів, впровадження нових ІКТ-технологій, а також культурні зміни, що наново визначають пріоритети та потреби зацікавлених сторін.

Протягом найближчого десятиліття буде спостерігатися накопичення чинників ризику для збереження економічного становища закладів вищої освіти. Серед них – зменшення доступності європейських фондів, скорочення субсидій та інших форм державного фінансування через видатки на інші пріоритети (оборона, соціальні трансфери), витрати, пов'язані з пандемією, а також інфляція заробітної плати. Значним буде і зниження надходжень університетів, пов'язане зі зменшенням кількості студентів у довгостроковій перспективі (демографія, зміни в моделі навчання тощо). Така ситуація посилить конкурентний тиск (наприклад, неможливо буде утримувати три університети з аналогічною освітньою пропозицією в тому чи іншому регіоні). Заклади вищої освіти, які не мають бачення або ідеї для реальної ціннісної пропозиції, не виживуть або будуть включені у структури суб'єктів, які краще функціонують. Тому вирішальною буде стратегічна робота, що означає здійснення вибору та визначення шляху розвитку того чи того закладу.

Стратегіями успіху університету може стати і статус дослідницького університету, і його позиція в міжнародних партнерствах, пошук унікальної спеціалізації, привабливої в регіоні, а також продумане злиття або федералізація. На операційному рівні університети шукатимуть можливості отримання доходів від комерціалізації досліджень і послуг та економії за рахунок удосконалення процесів, особливо в адмініструванні.

Цивілізаційні зміни, пов'язані з діджиталізацією, матимуть ключове значення для вищої освіти, адже вони змінять модель адміністративної підтримки та дозволять скоротити операційні витрати. Крім того, системи

дистанційного навчання, LMS (*learning management system*) та інші технології, які сприяють новому досвіду здобувачів освіти, вже розглядаються як новий стандарт освіти. Повторювані процеси будуть оцифровані та віртуалізовані, оптимізовані, а потім впроваджені у відповідні ІТ-системи. До 2025 року більшість польських університетів матимуть частково або повністю цифрове управління документацією. Протягом десяти років значна частина адміністрації університету зможе скоротити витрати завдяки стандартизації та автоматизації процесів. Провідні університети створять центри цифрових компетенцій і переналаштують роботу людей на завдання, що вимагають креативності чи індивідуального підходу. Затримування або брак стратегії цифровізації є серйозним ризиком для університетів.

Академічні лідери також візьмуть на себе завдання, пов'язані безпосередньо з інституційною культурою. Вони є результатом змін соціальних норм та очікувань. Яскравим прикладом є ESG (*Environmental, Social and Corporate Governance*) і у сфері зменшення вуглецевого сліду, так і у сфері прозорості функціонування інституцій та відкритих відносин з оточенням. Так само зростуть очікування зацікавлених сторін щодо політики рівності та інклюзії. За позитивного сценарію будуть університети, які ці ідеї втілюватимуть на практиці.

Підсумовуючи, можна припустити, що у сфері управління, в перспективі поточного десятиліття, трансформаційна роль зовнішніх, національних та європейських інституцій у формі реформ, регулювання та цільового фінансування¹⁶ зменшиться, тоді як зросте важливість лідерства, що розуміється як здатність до стратегічного самовизначення у відповідь на виклики та організаційного самонавчання, як з точки зору технологічної зрілості, так і інституційної культури. Тому слід очікувати подальшої значної диференціації закладів вищої освіти Польщі. Можна припустити, що навіть одна четверта закладів вищої освіти будуть змушені шукати шляхів зміцнитися через консолідацію (у тому числі поглинання), будуть підтримані за рахунок „рятувального” фінансування або зазнають краху. Водночас зміцниться група державних і недержавних університетів з вищою якістю освіти й конкурентною перевагою.

¹⁶ Згідно з позицією Комітету з наукової політики від 23 серпня 2021 року, консолідація суб'єктів вищої освіти (особливо наукових підрозділів) має бути процесом, який ґрунтується на автономних рішеннях суб'єктів, що сприяє підвищенню їхнього наукового, дидактичного чи міжнародного рівня. Завдання уряду полягає лише в тому, щоб створити умови, які достатньо сприятливі для такої консолідації. Див. Ministerstwo Edukacji i Nauki, Komitet Polityki Naukowej, *Stanowisko Komitetu Polityki Naukowej w sprawie projektu dokumentu strategicznego pn. „Polityka Naukowa Państwa”*, 23.08.2021, <https://www.gov.pl/attachment/69793422-7395-4b8f-ad07-87d37395f0cc> (звернення: 10.02.2022).

6. Висновок Польської освітньої спілки¹⁷

15–16 вересня 2022 року у Краківській академії ім. Анджея Фрича Моджевського відбулася конференція „Майбутнє вищої освіти” за участі великої групи ректорів усіх типів ЗВО Польщі, науковців, представників Польської освітньої спілки, Польської академії наук, Конференції ректорів академічних шкіл Польщі KRASP, Національного центру науки, Національного центру досліджень і розвитку, Польської акредитаційної комісії, Головної ради науки та вищої освіти RGNiSW. На конференції також виступили представники кількох зарубіжних центрів: д-р Аллан Е. Гудман – генеральний директор Інституту міжнародної освіти (ІІЕ), проф. Гретхен Едвальдс-Гілберт – віцепрезидент Scripps College Claremont Colleges, проф. Йоанна Регульська – проректор Каліфорнійського університету в Девісі.

Під час конференції учасники спробували діагностувати проблеми системи вищої освіти в Польщі з урахуванням міжнародного досвіду та визначити напрями розвитку вищої освіти та науки. Обговорення відбулося щодо завдань ЗВО у сфері навчання, наукових досліджень і співпраці з соціальним середовищем. Відповіді в наступних розділах відображають думки, висловлені на цій конференції.

6.1. Кризові умови

Енергетична криза

Під час енергетичної кризи підприємства з різних галузей мали підтримку з боку держави через створення різних щитів. На першому етапі кризи вища освіта не отримала такого захисту, що призвело до драматичного звернення ректора Ягеллонського університету професора Я. Попеля від імені KRASP у Сеймі. Зокрема він наголосив, що для виконання місії університетом також потрібно забезпечити електроенергію в лабораторіях, тепло в лекційних аудиторіях та зарплати працівників. Соціальна значущість виконання цієї місії вимагає від держави більше ніколи не залишати університети наодинці з такими проблемами.

Інфляційні загрози

Ці питання були включені у відповіді на запитання в частині II.

¹⁷ Висновок підготував колектив Польської освітньої спілки.

Наслідки агресії Росії проти України

Ці наслідки всебічно проаналізувати наразі дуже важко. Спеціальні дії, вжиті польськими закладами вищої освіти з першого дня війни, заслуговують найвищої оцінки і так само оцінюються в Європі.

Наслідки пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 змусила університети змінити підхід до навчання і проведення занять, зробити технологічний стрибок у методах навчання та адміністративній роботі. Університети не забудуть цього досвіду і використовуватимуть його в майбутньому. Навчання, збагачене новими технологічними інструментами, дуже популярне серед студентів, які хочуть мати кращий доступ до освітнього змісту.

У цьому контексті з'являються такі ідеї, як „університет без стін”. На думку декого, це може стати формою розвитку для людей, які досі не могли дозволити собі навчання. Потрібно пам'ятати, що навчання (незалежно від організації, у якій воно проводиться) створює для студентів витрати, пов'язані з утриманням, проживанням тощо. При дистанційному навчанні ці витрати мінімізовані, а це означає, що потенційно більше людей можуть дозволити собі здобувати освіту. Однак таке рішення має й істотні недоліки. Дистанційне спілкування не може замінити реального контакту і автентичного функціонування в академічній спільноті, що є фундаментальним елементом освітнього процесу.

6.2. Бюджетні обмеження щодо фінансування університету

Вплив на поточне функціонування університетів

Вирішальне значення для дослідницької діяльності мають умови проведення досліджень та залучення науковців. Перший чинник безпосередньо пов'язаний з рівнем фінансування, але у суспільній свідомості ця пов'язаність відсутня. Громадська думка через засоби масової інформації формує очікування, що наука в Польщі буде ефективно конкурувати з наукою в інших країнах, і що польські університети будуть в авангарді світових рейтингів. Подібні коментарі рідко супроводжуються інформацією про те, що деякі з університетів, які ми мали б перемогти в цих перегонах, часто мають кошти, що перевищують бюджет усієї науки в Польщі. Відсутність загального усвідомлення того, що наука є засадничим чинником розвитку країни, перетворюється на політичні рішення, які розглядають витрати на науку не як необхідну інвестицію в майбутнє, а як

фінансування ексцентричних, не найбільш соціально нагальних потреб науковців. Щоб змінити цей стан речей, потрібні термінові дії з боку всієї польської наукової спільноти.

Брак достатніх коштів для проведення наукових досліджень призводить до багатьох негативних явищ у сфері наукової політики наших університетів. Наприклад, багато ректорів сьогодні з тривогою запитують, якими будуть детальні критерії наступної евалюації якості наукової діяльності, добре розуміючи, що не автори розпорядження про евалюацію, а лише самі науковці зможуть належно оцінити якість науки.

Саме автономні заклади вищої освіти повинні більшою мірою визначати напрями досліджень, тому що вони компетентні ухвалювати такі рішення. Однак у ситуації, коли від результатів оцінювання залежить (невисокий зрештою) рівень основного фінансування, це усвідомлення відкладається *ad acta*. Вже одне це явище повинно дати привід до роздумів можновладцям.

Масштаби проблеми, з якою стикаються університети, також включають неконкурентоспроможну на ринку праці оплату праці і для викладачів, і для науковців, а також величезні витрати на функціонування університету, зростання вартості енергоресурсів, інфляцію та загрозу фінансового краху університету. Це реальність, у якій сьогодні працюють університети. У таких умовах важко розвиватися, тому університети зосереджені насамперед на виживанні.

Влада знає про ці ситуації, але не вживає заходів для системного розв'язання цих проблем. Розвиток університетів – це хороша освітня стратегія та політика. Громада має запитувати про це й вимагати чіткої відповіді, які можливості створять для університетів політики, що здійснюють нагляд та ухвалюють рішення щодо бюджетних дотацій, щоб університети не лише виживали, а й ефективно конкурували зі світом.

Обмеження щодо інвестиційних проектів

Особи, які ухвалюють політичні рішення, *de facto* не знають реальної економічної вартості закладів вищої освіти у Польщі. Активи польських університетів становлять мільярди злотих, вартість нерухомості, усієї інфраструктури, обладнання тощо. Це ключові детермінанти у побудові державного бюджету. Кошти, які виділяються на функціонування та утримання польських ЗВО, є непропорційними не лише потребам у навчанні та дослідженнях, а й утриманню інфраструктури, ремонтам, комунальним платежам тощо. Це також вартість функціонування науки; до того ж – це необхідні витрати.

Вплив на кадрову ситуацію, у тому числі пов'язану з розвитком молодих кадрів

Ситуація нестачі коштів несе в собі безліч довгострокових загроз. Наприклад, майже зрівняння мінімальної заробітної плати в економіці з базовою зарплатою молодого вченого ставить великий знак питання щодо стабільності кадрового складу польської науки. Багато молодих талановитих вчених будуть шукати гідні умови праці в зарубіжних університетах і наукових установах. Це безпосередньо загрожує стабільності науки в Польщі.

Негативний вплив на процеси інтернаціоналізації університету

Основою справжньої інтернаціоналізації польських університетів є інтернаціоналізація досліджень, які там проводяться. Позицію польських наукових осередків на міжнародній арені можна аналізувати багатьма способами, зокрема: на прикладі грантів Європейської дослідницької ради (ERC), де на першому етапі відбору Польща має показники нижчі середнього по ЄС, тоді як на другому етапі оцінювання заявки, що аналізує, наскільки запропоноване дослідження виходить за межі знань та інновацій, ми маємо показник на рівні 42%, що є середнім показником по ЄС. Це означає, що польські університети мають солідний дослідницький потенціал. Бенефіціари програм NAWA у Варшавському університеті вказують, що в Польщі ми маємо можливість швидко досягти наукової незалежності, що може бути шокуючим з внутрішньої точки зору. Політика на університетському рівні змінюється, коли справа доходить до надання можливості молодим ученим отримати наукові ступені, аж до здобуття наукової незалежності. Проблема в тому, щоб вийти за межі нашої країни і прорватися з науковими дослідженнями. У результаті – саме завдяки реалізації хороших грантів ми можемо підніматися в міжнародних рейтингах.

Для здійснення цієї мети польські науковці мають брати участь у міжнародних дослідницьких групах. Однак переконати видатного іноземного вченого провести рік наукової роботи в Польщі за ту заробітну платню, яку ми можемо йому сьогодні запропонувати, дуже важко.

З точки зору інтернаціоналізації освіти, незважаючи на помітний прогрес, ще багато чого потрібно зробити. На думку країн, які рішуче підтримують мобільність своїх найталановитіших студентів, польські університети повинні бути в першій двохсотці Шанхайського рейтингу, щоб бути поміченими на світовій арені. Тільки тоді Польща отримає повну користь від процесу інтернаціоналізації вищої освіти. Для досягнення цієї мети потрібне значне збільшення видатків.

6.3. Прогнозовані зміни системного характеру

Зміни у сфері *governance* вищою освітою

Проблема польських університетів полягає в ригідності їхніх структур, які дедалі більше несумісні з темпами змін у сучасному світі. Необхідно терміново змінити спосіб роботи університетів, оскільки вони повинні гнучкіше реагувати на зміни. Послаблення адміністративних структур, більша гнучкість, можливість міграції працівників і дослідницького обладнання, обмін обладнанням між підрозділами – це виклики, які можуть допомогти в розвитку ЗВО. Тут потрібна революція. Паралізуючий контекст дисципліни державних фінансів змушує університети відмовлятися від багатьох хороших, інноваційних заходів, якщо вони можуть мати незрозумілі фінансові наслідки. Така ситуація суперечить досвідові наших учених, набутому під час роботи в іноземних університетах. Бюрократію теж потрібно терміново скорочувати – пандемія показала, що законодавчо можливий повністю електронний документообіг. У цьому контексті повернення до паперової документації у багатьох університетах викликає обґрунтоване занепокоєння.

Ми досі не використовуємо повною мірою можливості співпраці університетів в рамках університетських асоціацій чи інших форм співпраці. На жаль, Закон „Про вищу освіту і науку” не містить інструментів заохочення університетів до співпраці. Співпраця між ЗВО дає змогу утримувати наукові та адміністративні кадри та обмінюватися ними, адже вони є одним із найцінніших ресурсів країни.

Зміни в оцінюванні якості наукової діяльності

Академічна спільнота, можливо, надає надто великого значення цій адміністративній процедурі. Ключовим питанням залишається те, як суспільство сприймає науку та вищу освіту, оскільки це виливається у політичні рішення щодо умов функціонування закладів вищої освіти і наукових установ.

У цьому контексті дедалі актуальнішою стає проблема стрімкого погіршення розуміння суспільством ролі науки як важливого чинника розвитку країни. Нам потрібно переконати виборців, що наука важлива. Якщо університети докладатимуть зусиль, щоб переконати громадськість у сенсі свого існування та доданої вартості, яку вони здатні запропонувати, суспільство змусить політиків змінити свій підхід до науки та її фінансування. Тому в подальших оцінюваннях потрібно віддавати абсолютний пріоритет тим критеріям, які підкреслюватимуть важливість науки для суспільства.

В останній евалюації ці питання намагалися включити до третього критерію оцінювання. Однак цього недостатньо, адже необхідно пам'ятати, що третім критерієм є лише оцінювання впливу результатів наукової діяльності. У своїх звітах університети були зобов'язані вимірювати та доводити лише результати своєї наукової діяльності, а не всю свою заангажованість у діяльність задля суспільства. Польські університети повинні бути набагато помітнішими, ніж вони були досі, у висвітленні багатства способів, за допомогою яких вони взаємодіють із соціально-економічним середовищем.

Рішення щодо державної наукової політики

Корисність науки та університетів не повинна зводитися до промислових інновацій, хоча, звичайно, це важливий чинник розвитку країни. Потрібно взяти до уваги те, що існують наукові дисципліни, які впроваджують результати своїх досліджень не в економіку, а в суспільний розвиток.

Треба вирішити питання про те, яке місце наша академічна спільнота займає в суспільстві та економічному середовищі. Чи пов'язаний престиж університету з його становищем у соціально-економічному середовищі? Цю проблему потрібно аналізувати з точки зору трьох соціальних груп: студентів, працівників і підприємців. Для студентів престижем може бути диплом і його значущість на ринку праці. Інше питання – це розвиток та оплата праці.

Потрібно створювати сприятливу ситуацію для працівників усіх груп так, щоб вони хотіли розвиватися в університеті, пропонувати їм гідну заробітну платню і можливості розвитку. З точки зору підприємців, престиж університетів – це питання соціально підтримуваних ініціатив, починаючи від спільних проектів з підприємствами, адміністрацією, органами місцевого самоврядування і закінчуючи просоціальними ініціативами.

На жаль, сьогодні величезні корпорації залучають вчених, і найважливіші дослідження проводять саме вони, а не університети. Чому так відбувається? Значною мірою це пов'язано з тим, що вони є гнучкими суб'єктами, які дуже швидко реагують на потреби ринку та суспільства. Корпорації інвестують і ризикують, враховуючи, що деякі дослідження зазнають невдачі, але ті, які вдадуться, принесуть користь. У цьому процесі діють інакше, ніж у високорозвинених країнах – замість того, щоб фінансувати співпрацю з університетом, вони часто „паразитують” на його колективі. Це патологічний процес, який не дає тривалого фундаменту для розвитку країни.

Процеси адаптації вищої освіти до змін у Європейському просторі вищої освіти ЕНЕА

Варто відзначити чітку і дуже активну присутність польських університетів у програмах європейських університетів, яка ще потребує суттєвого вдосконалення.

6.4. Інші зауваження та коментарі

Проблеми мотивації до навчання

Ще одна проблема, з якою університети борються з точки зору викладання, це „наносекундна культура”. Студенти звикли отримувати просту інформацію тут і зараз. Це посилює тривожне явище, яке стає дедалі помітнішим у глобальному масштабі – ставить під сумнів необхідність звертатися до науки та сенс проводити дослідження. Ми також стурбовані заявами кадрових служб деяких корпорацій, у тому числі тих, що працюють у Польщі, що навчання, яке вони пропонують, може повністю замінити вищу освіту. Це дуже шкідлива точка зору, тому що вона егоїстична. Такі курси можуть надати достатні навички трудової діяльності, яка здійснюється в цих корпораціях, але вони повністю ігнорують питання загального розвитку молодшої людини, яке відбувається під час навчання – разом з іншими членами академічної спільноти – заглиблення у таємниці науки, зокрема й ті, що не обов'язково безпосередньо використовуються в офісній роботі.

Цей виклик вимагає від нас уважного перегляду освітніх програм. Можливо, деякі з них дають логічне підґрунтя зазначеним вище твердженням через їх надзвичайно утилітарний характер, через що описаний навчальний процес важко відрізнити від програми професійно-технічного навчального закладу.

Важливим аспектом освіти є також розширення обсягів індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням не тільки різноманіття зацікавлень студентів, а й різного ступеня їхньої здатності сприймати знання. В умовах масової освіти на вищому рівні, що відбувається в глобальному масштабі, такі дії є очевидною необхідністю.

Майбутнє професійних закладів вищої освіти / коледжів

Майбутнє закладів вищої професійної освіти – це розвиток доступності освіти. Професійні ЗВО дуже динамічно розвиваються та працевлаштовують своїх кадрів. За 25 років існування професійні ЗВО розвивалися завдяки

здатності швидко реагувати на потреби ринку праці. Проте вони борються з проблемами, які вплинуть на їхнє майбутнє. Проблема в тому, щоб одночасно організувати шестимісячне стажування та дидактичні заняття, більшість з яких мають проводити викладачі-практики і штатні працівники. Залучення багатьох фахівців у вузьких галузях надзвичайно ускладнює виконання законодавчих вимог. Завдяки тому, що професійні ЗВО є локальними, вони тісно співпрацюють із соціально-економічним середовищем, у якому бачать можливості для розвитку. Деякі професійні ЗВО проводять наукові дослідження, але без окремого грантового шляху для впровадження та реалізації проєктів. Це буде дуже важко змінити, і водночас це становить загрозу для майбутнього. Професійні ЗВО також є установами, які пропонують спеціалізоване навчання, це заклади, які обрали вузьку сферу діяльності, і ще тісніше співпрацюють із соціально-економічним середовищем, оскільки готують кадри для найбільших роботодавців регіону. До їхньої сфери також входить післядипломна освіта. Важливо в майбутньому врегулювати цю форму навчання, щоб якість була основою цієї форми навчання.

З точки зору діяльності професійних ЗВО, варто зазначити, що хороше навчання не може бути без науки. Якщо викладач не відкриває і не проводить дослідження, він не розвивається. Якщо він це робить, він зможе краще використовувати свій розвиток в освітній діяльності. Тому необхідно надати можливість викладачам професійних ЗВО проводити дослідження, особливо орієнтованих на подальші розробки. Наука в таких закладах має інший вимір, тому що її результати можуть бути безпосередньо включені в навчання, а потім і в соціально-економічне середовище. Виконання завдань для промисловості та соціально-економічного середовища породжує науковий пошук і залучення до нього студентів. Це мета майбутнього професійних ЗВО.

Новітні цифрові засоби

Останнім часом багато дослідницьких центрів у всьому світі розробляють цифрові інструменти, які можуть мати вагомий вплив на майбутнє вищої освіти та наукових досліджень. Процес їх створення постійно прискорюється. Деякі з цих інструментів порівнюють з винаходом друку. Ще важко однозначно оцінити, який вплив матимуть ці інструменти на перебіг і якість освіти та наукової діяльності в університетах. Однак за цим процесом потрібно уважно стежити, щоб використовувати його позитивні продукти та нейтралізувати негативні.

7. Висновок від PCG Academia¹⁸

Очікуваний стан системи вищої освіти і науки в Польщі та ситуація, у якій університети будуть змушені функціонувати до кінця десятиліття.

7.1. Кризові умови

Енергетична криза

Енергетична криза може вплинути на доступність енергії та її вартість, що призведе до збільшення операційних витрат університетів¹⁹. Пом'якшити наслідки цієї кризи²⁰ може запровадження програм енергоощадливості та інвестицій у відновлювані джерела енергії. Потрібно також звернути увагу на можливу небезпеку перебоїв в енергопостачанні, які можуть вплинути на якість навчання та функціонування наукових лабораторій.

Побоювання щодо посилення енергетичної кризи, про яку говорили 2022 року, не виправдалися 2023 року. Схоже, що ЄС і Польща змогли диверсифікувати свої джерела енергоносіїв і лише за 12 місяців унезалежились від поставок енергоресурсів з Росії.

Тому цілком імовірно, що найближчі кілька років польські університети матимуть забезпечене енергопостачання, хоча ціна на енергію може бути відносно високою. Реакцією на це, в крайньому разі, може бути перехід на дистанційне та гібридне навчання в університетах взимку, зменшивши відповідно споживання енергії. Цей варіант було успішно випробувано в мистецьких університетах Польщі взимку 2022/2023.

Загрози інфляції

Основними чинниками, на які не впливають польські університети, є економічна ситуація у світі та країні, а також монетарна і фіскальна політика держави. Зростання інфляції вплине на витрати на функціонування університетів, що ускладнить планування бюджету²¹. Зростання прожиткового мінімуму також може негативно позначитися на становищі студентів, обмежуючи доступ до освіти. Щоб пом'якшити ці наслідки, ЗВО можуть розглянути можливість запровадження програм фінансової підтримки

¹⁸ Висновок підготував проф. доктор габ. Лукаш Сулковський, президент PCG Academia.

¹⁹ Eurostat, Energy Statistics, 2021, <https://ec.europa.eu/eurostat> (звернення: 7.04.2023).

²⁰ International Energy Agency, 2021, <https://www.iea.org> (звернення: 7.04.2023).

²¹ Główny Urząd Statystyczny, 2021, <https://stat.gov.pl> (dostęp: 7.04.2023).

студентів та розширення співпраці з приватним сектором для залучення додаткових джерел фінансування²².

Наслідки агресії Росії проти України

Агресія Росії проти України впливає на загальну геополітичну ситуацію та безпеку в регіоні²³. Це може призвести до скорочення міжнародної наукової співпраці та обмеження мобільності студентів і науковців. Університети повинні стежити за ситуацією та адаптувати свої стратегії, щоб мінімізувати вплив конфлікту на наукову та освітню діяльність²⁴. Біженці з України, які вступають до польських закладів вищої освіти, висувають нові організаційні, соціальні та культурні вимоги до університетів²⁵. Водночас це створює нові виклики та організаційні, управлінські й технологічні можливості для військових університетів та підрозділів, які розробляють проекти, пов'язані з військовою сферою.

Умови пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 вплинула на роботу закладів вищої освіти, змусивши їх перейти на дистанційне навчання²⁶. Слід враховувати можливість подальших хвиль пандемії, які можуть вплинути на стабільність системи вищої освіти. Посилення потенціалу для дистанційного викладання та інвестиції в санітарну і медичну інфраструктуру можуть допомогти університетам впоратися з можливими подальшими хвилями пандемії.

7.2. Бюджетні обмеження щодо фінансування вищої освіти

Вплив на поточне функціонування університетів

Бюджетні обмеження вплинуть на повсякденну діяльність закладів вищої освіти, включаючи підтримку інфраструктури, заробітну плату персоналу

²² OECD, *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris 2021, DOI: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5en>.

²³ Chatham House, <https://www.chathamhouse.org> (звернення: 7.04.2023).

²⁴ L. Sułkowski, R. Seliga, P. Buła, K. Kolańska-Morawska, *Professionalization of University Management in Poland*, „Administrative Management Public” 2020, vol. 35, DOI: <https://doi.org/10.24818/amp/2020.35-11>.

²⁵ M. Duszczak, P. Kaczmarczyk, *The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges*, „Interconomics” 2022, vol. 57, no. 3, DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>; eidem, *War and Migration: The Recent Influx from Ukraine into Poland and Possible Scenarios for the Future*, „CMR Spotlight” 2022, vol. 4, no. 39; A. Kurapov, V. Pavlenko, A. Drozdov, V. Bezliudna, A. Reznik, R. Isralowitz, *Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel*, „Journal of Loss and Trauma” 2023, vol. 28, no. 2, DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.

²⁶ K. Kulikowski, S. Przytuła, Ł. Sułkowski, *E-learning? Never Again! On the Unintended Consequences of COVID-19 Forced E-learning on Academic Teacher Motivational Job Characteristics*, „Higher Education Quarterly” 2022, vol. 76, no. 1, DOI: <https://doi.org/10.1111/hequ.12314>.

та підтримку студентів²⁷. Щоб оптимізувати витрати, університети можуть шукати альтернативні джерела фінансування, такі як кошти ЄС, гранти на дослідження або співпрацю з приватним сектором. Складається враження, що інвестиції в ІТ та цифрову інфраструктуру можуть зменшити витрати на функціонування ЗВО (*low code*, LMS, ВІ рішення).

Обмеження інвестиційних проєктів

Бюджетні обмеження можуть вплинути на здатність ЗВО здійснювати такі інвестиції, як модернізація інфраструктури або розширення наукової бази²⁸. Щоб відповісти на ці виклики, університети повинні розробити довгострокові стратегії розвитку та визначити пріоритетність інвестицій відповідно до своєї фінансової спроможності та цілей досліджень і викладання. Переважна більшість польських університетів мають будівлі та обладнання, придатні для навчання. ІТ-рішення, що приводять до цифровізації та оптимізації діяльності закладів вищої освіти, надалі є викликом.

Результати впливу на кадрові питання, у тому числі розвиток молодих кадрів

Бюджетні обмеження можуть вплинути на працевлаштування та розвиток молодих наукових кадрів, що може призвести до відтоку мізків та зниження якості освіти²⁹. Щоб мінімізувати ці наслідки, університети можуть запроваджувати програми підтримки для молодих науковців, наприклад, у формі стипендій чи наставництва, а також заохочувати їх отримувати гранти на дослідження.

Негативний вплив на процеси інтернаціоналізації університетів

Фінансові обмеження можуть вплинути на здатність університету здійснювати міжнародну наукову співпрацю та брати участь у програмах студентського і наукового обміну³⁰. Щоб протидіяти цьому явищу, заклади вищої освіти можуть шукати інноваційні форми співпраці, такі як міжнародне партнерство, спільні дослідницькі програми або віртуальна наукова та студентська мобільність.

²⁷ Narodowy Bank Polski, 2021, <https://www.nbp.pl> (звернення: 7.04.2023).

²⁸ World Bank, World Development Indicators, 2021, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (звернення: 7.04.2023).

²⁹ European University Association, *The Future of Higher Education in Europe*, 2021, <https://eua.eu> (звернення: 7.04.2023).

³⁰ European Commission, *Erasmus+ Programme Guide*, 2021, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/erasmus-programme-guide-2021_en (звернення: 7.04.2023).

7.3. Прогнозовані зміни системного характеру

Зміни у сфері *governance* у вищій освіті

Внаслідок динамічних змін в оточенні університети можуть бути змушені трансформувати свої структури управління і процеси ухвалення рішень³¹. Це вимагатиме більшої гнучкості та здатності адаптуватися до мінливих умов, а також посилення участі різних груп зацікавлених сторін, таких як студенти, науковці та представники бізнес-сектору³².

Зміни в оцінюванні якості наукової діяльності

У відповідь на щораз вищі вимоги до ефективності та відповідальності в науці зазнавати змін може і система оцінювання якості наукової діяльності ЗВО, наприклад, можуть запроваджуватися нові показники оцінювання або посилюватися акценти на міжнародній співпраці. Університети повинні адаптувати свої стратегії та практики управління наукою до цих змін, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку освіти.

Рішення щодо державної наукової політики

Протягом десяти років наукова політика держави може змінитися, наприклад, у сфері реформування системи фінансування науки або запровадження нових пріоритетів досліджень³³. Щоб подолати ці виклики, університети повинні стежити за змінами в науковій політиці й адаптувати свої стратегії та плани розвитку до цих можливих вимог і напрямів.

Процеси адаптації вищої освіти до змін у Європейському просторі вищої освіти та науки

Інтеграція з ЕНЕА може вимагати від університетів запровадження змін у сфері освіти, досліджень та міжнародної співпраці³⁴. Для кращої адаптації до цих процесів університети можуть впроваджувати такі ініціативи, як гармонізація освітніх програм, збільшення наукової мобільності та спільні наукові проекти з європейськими партнерами.

³¹ M. Mohamed Hashim, I. Tlemsani, R. Matthews, *Higher Education Strategy in Digital Transformation*, „Education and Information Technologies” 2022, vol. 27, no. 3, DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10739-1> OECD, op. cit.

³² OECD, op. cit.

³³ Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Polityka Naukowa Państwa*, 2022, <https://www.gov.pl/web/nauka/polityka-naukowa-panstwa-przyjeta-przez-rade-ministrow> (звернення: 4.02.2023).

³⁴ European Commission, *Funding Opportunities in Research and Innovation*, 2021, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities_en (звернення: 7.04.2023).

7.4. Інші зауваження та коментарі

Враховуючи невизначеність, пов'язану зі згаданими вище питаннями, університети повинні концентрувати особливу увагу на розвитку здатності бути гнучкими, інноваційними та швидко адаптуватися до мінливих умов. Це потребує сильного лідерства, залучення академічної спільноти та створення ефективних механізмів співпраці з іншими університетами, приватним сектором і державними установами.

7.5. Загальне оцінювання прогнозованого стану

Оптимістичний варіант

За оптимістичним сценарієм заклади вищої освіти успішно адаптуються до викликів, спричинених кризовими умовами, бюджетними обмеженнями та прогнозованими системними змінами. Завдяки гнучкості, інноваційності та ефективному партнерству з приватним сектором і державними інституціями університети підтримують високу якість освіти, розвивають нові науково-дослідні напрями та збільшують міжнародну співпрацю.

Песимістичний варіант

У песимістичному сценарії університети не можуть впоратися з викликами, пов'язаними з енергетичною, інфляційною та геополітичною кризами, а також пандемією. Бюджетні обмеження призводять до зниження якості освіти, відтоку мізків і падіння міжнародної конкурентоспроможності університетів. Запроваджені системні реформи не дають очікуваних результатів, що призводить до стагнації науки та освіти.

Реалістичний варіант

За реалістичного сценарію заклади вищої освіти зазнають труднощів, пов'язаних з кризовими умовами та бюджетними обмеженнями, але, співпрацюючи з іншими університетами, приватним сектором та державними установами і впроваджуючи інновації, вони здатні протистояти цим загрозам. Системні зміни сприяють подальшому розвитку науки та освіти, хоча й з різним ступенем успіху, залежно від окремих університетів.

ВІЗІЯ І МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ, СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ПЕРСПЕКТИВИ 2020–2024. ПРИКІНЦЕВІ ЗАУВАЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ¹

1. Елементи візії та місії університету в умовах змін

1.1. Вибрані статистичні дані. Загальна картина системи²

Статистичні дані

Згідно з даними Головного статистичного управління з жовтня 2023 року, у 2022/2023 навчальному році в Польщі функціонувало 359 закладів вищої освіти³, у яких навчалось 1 млн 223,6 тисячі студентів (58,2% жінки), у тому числі 65,6% від загальної кількості студентів – у державних ЗВО. „На ринку домінують державні заклади вищої освіти – частка державних ЗВО у загальній кількості університетів 2018 року становила 36,1%, але там навчалось 74,1% студентів. Найпривабливішими є ЗВО, які 2017 року становили 5% системи вищої освіти та у яких навчалось 28,4% студентів. Як писала „Gazeta Prawna” (29. 04. 2021): „Зменшується кількість приватних закладів вищої

¹ Частина III розробили члени ZR за участі Голови KSPSW KRASP на основі Проміжного звіту (див. J. Woźnicki (ed.), *Trendy...*, op. cit.) з використанням змісту інших звітів, створених у рамках реалізації Проекту.

² Статистичні дані на 15 грудня 2023 р.

³ Główny Urząd Statystyczny, *Szkolnictwo wyższe i jego finanse w 2022 r.*, 31.10.2023, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-i-jego-finance-w-2022-roku,2,19.html> (звернення: 16.02.2023).

освіти (...). Ректори закликають до змін у цій сфері, стверджуючи, що можуть похвалитися дедалі вищою якістю викладання. Однак невідомо, чи триватиме незначне збільшення кількості студентів у 2020/2021 році, чи більший набір став результатом невпевненості багатьох людей на початку пандемії та очікування початку навчання до наступного навчального року⁴.

Стан мистецької вищої освіти варто представити окремо, адже мистецькі університети „мають своє унікальне місце на карті польських освітніх центрів. Всього їх 19, серед яких сім музичних академій (Бидгощ, Гданськ, Катовіце, Краків, Лодзь, Познань, Вроцлав), один музичний університет у Варшаві, шість академій образотворчих мистецтв (Гданськ, Катовіце, Краків, Лодзь, Вроцлав, Варшава), один університет мистецтв у Познані, дві театральні академії у Кракові та Варшаві, Національна вища школа кіномистецтва, телебачення і театру імені Леона Шиллера в Лодзі (PWSFTiT) та один міждисциплінарний університет – Академія мистецтв у Щецині. Є й успішні філії, хоча на офіційному сайті Міністерства культури та національної спадщини подано лише цей список з повними назвами закладів.

Дані за 2020/2021 навчальний рік свідчать, що загалом у державних мистецьких закладах вищої освіти за всіма роками та спеціалізаціями навчалося 15 449 студентів, у тому числі 13 844 – на денній формі навчання та 1605 – на заочній. Середньооблікова чисельність працівників становила 6110 осіб, у тому числі викладачів – 4017, інших працівників – 2092 особи. Університети мистецтв організаційно та адміністративно підпорядковані Міністерству культури та національної спадщини і звертаються по численні гранти на дослідження та розробки до Міністерства науки та освіти, Національного агентства академічних обмінів Польщі NAWA, програм Erasmus+, а також до органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та інших суб'єктів⁵.

Згідно зі звітом Центру обробки інформації (ОПІ)⁶, у 2022/2023 роках у Польщі навчалося понад 102 тисячі іноземців (понад 8% від загальної кількості студентів), до того ж майже 72,1% студентів з європейських країн⁷, у тому числі понад 48 тисяч з України (45,6% від загальної кількості іноземних студентів). Збільшення кількості іноземних студентів на

⁴ W. Tłokiński, *Zmiany w zawodowym niepublicznym szkolnictwie wyższym: stan na 2025 r., z projekcją do 2030 r.*, w: *Trendy...*, s. 144.

⁵ P. Kielan, S. Sanecki, op. cit., s. 121.

⁶ Ośrodek Przetwarzania Informacji, *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022, 2023*, <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce-2022> (звернення: 14.02.2023).

⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Szkolnictwo wyższe i jego finanse w 2022 r.*, op. cit.

17,9% свідчить про ефективність заходів, що проводяться у сфері інтернаціоналізації вищої освіти.

Кількість випускників ЗВО 2021/2022 навчального року становила 292,6 тис. осіб (зменшилась 1,6%), де 54,6% – випускники першого рівня, 37,2% – другого рівня, 8,3% – єдиної магістратури. Звіт ОРІ показує, що довготривале навчання в магістратурі дуже популярне серед студентів з країн OECD.

Тенденції щодо галузей, які найчастіше обирають студенти, не змінилися: бізнес та адміністрування (18,3% від загальної кількості студентів), медицина (12,6%), соціальні науки (11,5%) та інженерно-технічні сфери (7,7%). Подібні тенденції спостерігаються і в європейській статистиці⁸.

Кількість аспірантів у польських університетах у 2022/2023 навчальному році становила 24,2 тисячі (половина жінки). У докторських школах навчалось 15,3 тис. осіб, а за попередньою формою навчання в аспірантурі – 8,9 тис.

У Польщі з 2019/2020 навчального року функціонують т.зв. докторські школи (*szkoła doktorska*) – організована форма підготовки аспірантів, створена замість попередньої форми аспірантури як навчання на докторських програмах третього рівня раніше (*studia doktoranckie*).

Кількість науково-педагогічних працівників у ЗВО 2022/2023 навчального року дещо зросла – працевлаштовано 94,1 тисячі викладачів (тоді як у 2021/2022 н.р. їх було 93,7 тис.), з них 45,6 тис. жінки. Співвідношення SSR 1 до 12 (12 студентів на одного викладача).

„Іноземці – це можливість для університету. У 2020/2021 навчальному році у ЗВО Польщі навчалось 84 468 студентів, у тому числі 74 446 у закладах, які у підпорядкуванні Міністра науки і вищої освіти (переважно в недержавних закладах – 41 368, а в державних – 33 068). Значна частина іноземців прибула з європейських країн, причому найбільшу групу становлять українці (38,5 тис., 45,4% від усіх іноземців), білоруси (9,7 тис. – 11,5%) та громадяни Індії (2,6 тис. – 3,0%). (...) Кількість викладачів, які працюють у приватних закладах, зменшується. Частка професорів у загальній кількості викладачів становила 29,9%, ад'юнктів (прим. подібно до доцента) 35,6%, асистентів – 10,7%. У 2018/2019 навчальному році на одного викладача припадало в середньому 13 студентів, найбільше в економічних вишах – 30 студентів. У державних університетах на одного викладача припадало 11 студентів, а в приватних – 32. (...) Слід зазначити,

⁸ Eurostat, Tertiary Education Statistics, July 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tertiary_education_statistics (звернення: 16.02.2023).

що в 16 недержавних ЗВО і в 3 закладах, що належать до мережі приватних банківських шкіл, функціонує підготовка аспірантів – майже 8% усіх аспірантів Польщі, що природно приваблює працівників, зацікавлених у науковому розвитку та здобутті ступенів і звань. Тому можна припустити, що у закладах вищої освіти з науковим статусом працює більша кількість людей з науковими ступенями і званням, на фоні загальної кількості викладачів, зайнятих у недержавних університетах. Досі бракує детальних даних про структуру зайнятості в академічних і професійних ЗВО, державних і приватних”⁹.

За даними Головного статистичного управління, надходження у ЗВО у 2022 році становили 32 230,7 млн злотих (у тому числі 28 597,8 млн злотих у державних ЗВО), що на 8,9% більше, ніж у 2021/2022. Основним джерелом надходжень для державних ЗВО є субсидія на підтримку освітнього та наукового потенціалу (67,3%), а в недержавних ЗВО – плата за освітні послуги (74,5%). Пропорційно зросли і витрати – на 8,9% порівняно з попереднім роком. Загалом вони становили 30 697,2 млн злотих (у тому числі 27 479,3 млн злотих у державних університетах). Середня вартість навчання на одного студента зросла на 8,1% і у 2022/2023 становила 26 793,6 злотих¹⁰.

Експерти зазначають, що загальна тенденція до старіння населення посилюється, і статистичні дані це підтверджують. „Демографічні прогнози Головного статистичного управління несприятливі, оскільки вони прогнозують скорочення населення в Польщі з 37 741 тисячі у 2025 році до 36 477 тисяч у 2035 році. Те ж саме стосується і кількості студентів. За прогнозами, цей процес триватиме до 2025 року, після чого настане тенденція до зростання, що пояснюється позитивним сальдо зовнішньої міграції”¹¹. За даними Головного статистичного управління, наприкінці 2022 року кількість жителів у Польщі зменшилася на 644,8 тис. осіб порівняно з 2018 роком і становила 37766,3 тис. осіб (у тому числі 51,7% жінок). Однак у 2018–2022 роках пропорції економічних вікових груп змінилися: група працездатного населення скоротилася до 58,7% (раніше 60,6%), постпродуктивний вік зріс з 21,4% до 22,9%, а передпрацездатний вік залишається незмінним (близько 18,4%)¹².

⁹ W. Tłokiński, op. cit., s. 145.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Szkolnictwo wyższe i jego finanse w 2022 r.*, op. cit., c. 11–13.

¹¹ S. M. Kwiatkowski, J. Łaszczyk, op. cit., s. 215.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2018–2022*, 4.12.2023, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2018-2022,8,9.html> (звернення: 16.02.2023).

Про підвищення якості людського капіталу та готовності інвестувати в його розвиток найбільше свідчить загальна тенденція до здобуття вищої освіти. Об'єктивним показником, що відображає участь в освіті на цьому рівні освіти, є коефіцієнт зарахування, який у 2016/2017–2020/2021 навчальних роках зріс на 1,1 відсоткових пункти, а у 2018/2019–2022/2023 навчальних роках чистий показник зарахування до закладів вищої освіти зріс на 2,7 відсоткових пункти¹³.

В аналізованому періоді відбулося систематичне зниження частки студентів, які навчаються на другому (на 2,1 відсотковий пункт) та першому (на 2,0 відсоткових рівнях навчання. Водночас частка осіб, які навчаються за єдиною магістерською програмою, у 2016/2017–2020/2021 навчальних роках зросла на 4,1 відсоткових пункти. Останніми роками в Польщі спостерігалось зниження частки випускників технічних і природничих наук по відношенню до загальної кількості випускників закладів вищої освіти з 28,6% у 2015/2016 до 25,1% у 2019/2020 навчальному році. Дані ГСУ за 2023 рік підтверджують ці тенденції (зменшення частки осіб, які закінчують напрями навчання, пов'язані з наукою, технікою, промисловістю та будівництвом, з 28,5% у 2017/2018 до 24,7% у 2020/2021).

Сприятливі зміни, що відбуваються в системі освіти, дозволили підвищити рівень освіченості суспільства. У 2016–2020 роках спостерігалось систематичне зростання (загалом на 2,9 відсоткових пункти) частки осіб з вищою освітою у популяції віком 15 років і старших. Аналіз структури освіти за статтю показує, що жінки були більш освіченою групою, ніж чоловіки – у 2020 році 29,1% жінок мали вищу освіту порівняно з 22,0% чоловіків. Водночас зменшилась частка осіб з нижчою середньою освітою, початковою та неповною початковою освітою (на 2,8 відсоткових пункти) та з базовою професійною освітою (на 0,9 відсоткових пункти). З іншого боку, зросла частка людей з вищою та середньою освітою (на 0,8 відсоткових пункти). Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти зменшилась на 0,9 відсоткових пункти¹⁴, що вплине на вищу освіту. За кількістю випускників природничих, технічних та інформаційних спеціальностей (на 1000 населення у віці 20–29 років) продовжує утримувати високі позиції в ЄС (у 2021 році – 10 місце, у 2019 році – 11 місце)¹⁵.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само, с. 36.

Зростає частка освітніх програм у сфері охорони здоров'я та соціального захисту, ІКТ, а також гуманітарних наук і мистецтва. У результаті цих змін група сфер охорони здоров'я та соціального захисту є третьою за популярністю групою (після бізнесу, права та управління і технологій, промисловості та будівництва). Однак частка студентів у таких галузях навчання, як освіта, бізнес, адміністрація та право, а також технології, промисловість і будівництво, зменшується¹⁶.

Демографічні зміни

Демографічні прогнози Головного статистичного управління несприятливі, оскільки вони передбачають зменшення населення Польщі з 37 741 тис. 2025 року до 36 477 тис. 2035 року. Те саме стосується і кількості студентів. За прогнозами, цей процес триватиме до 2025 року, після чого спостерігатиметься тенденція до зростання, що пояснюється позитивним сальдо зовнішньої міграції. Аналіз даних Головного статистичного управління дає підстави прогнозувати, що в 2025 році в Польщі навчатиметься приблизно 1 280 000 осіб, а у 2035 році ця кількість збільшиться до 1 480 000 студентів¹⁷.

Кількість студентів визначатиметься демографічними тенденціями. Зокрема, зараз вікова категорія здобувачів вищої освіти охоплює дітей, які народилися після „відлуння” бебі-буму 1980-х років. Збереження рівня участі цієї категорії у вищій освіті з 2019 року означає, що після потенційного зниження кількості студентів до приблизно 1,13 млн 2025 року поступово зросте приблизно до 1,22 млн у 2030 році. Ці цифри можуть змінитися у разі значних змін, пов'язаних з припливом іноземних студентів, хоча поточні тенденції свідчать про те, що кількість іноземців, які навчаються у польських університетах зростає, але це зростання відносно невелике¹⁸.

Треба також виходити з того, що кількість осіб віком від 19 до 24 років буде неухильно зменшуватися, що є ще одним викликом для вищої освіти. Це вимагає від університетів підготовки пропозицій для студентів, набраних зі старших вікових груп та адресованих людям, які працюють та не мають вищої освіти¹⁹.

Дані щодо участі у вищій освіті свідчать про поступове зменшення кількості студентів, зокрема студентів заочної форми навчання, а також

¹⁶ A. Chłoń-Domińczak, op. cit., s. 256–257.

¹⁷ S. M. Kwiatkowski, J. Łaszczuk, op. cit., s. 215.

¹⁸ A. Chłoń-Domińczak, op. cit., s. 263.

¹⁹ S. M. Kwiatkowski, J. Łaszczuk, op. cit., s. 216.

про високу частку людей, які кидають навчання або іншим чином змінюють свої освітні траєкторії, особливо на першому році навчання. Це одна з можливих причин зниження участі у вищій освіті серед людей віком від 22 до 26 років. Це одне з явищ, за яким потрібно стежити, особливо після пандемійного періоду, коли феномен *drop-out* посилюється²⁰.

Збільшення видатків на вищу освіту і науку розглядається як найкраща інвестиція державних коштів

„Ключовим елементом діяльності державної наукової політики (PNP), яким є фінансові ресурси для науки та вищої освіти, буде не формальна стаття витрат у державному бюджеті (з видимою тенденцією до їх мінімізації), а інвестиційні витрати з відстроченими ефектами, фундаментальні для соціального та цивілізаційного розвитку країни. За позитивного сценарію такий напрям змін дасть змогу реально підвищити роль науки та вищої освіти, підвищити привабливість зайнятості в секторі та провести необхідні трансформації системи управління на основі концепції державного врядування на макро- та мікрорівні”²¹.

За словами Алоїза Новака, „важлива стабільність (стабільне фінансування дослідницької інфраструктури та заробітна плата працівників) і правильна структура фінансування, а також довгострокова перспектива фінансування. Саме система фінансування може сприяти швидкому розвитку польських університетів, особливо в міжнародному контексті. Діяти в цьому плані має і держава, і самі заклади вищої освіти. Перша умова – раціональне та стабільне їх фінансування. Необхідно переосмислити модель фінансування державних ЗВО, виходячи переважно з кількості студентів, аспірантів та науково-педагогічних працівників, що може призвести до певної дисфункції системи. Така модель могла б мати додаткове значення для системи, заснованої на класифікації дисциплін, які будуть ключовими для розвитку суспільства і держави (класифікація зроблена, наприклад, на основі довгострокової стратегії держави) як додатковий стимул для збільшення викладацьких зусиль університету”²².

„Найважливішими я вважаю два елементи фінансування системи науки: з одного боку, зарплати науковців, а з іншого боку, кошти на наукові

²⁰ A. Chłoj-Domińczak, op. cit., s. 253.

²¹ Висновок RGNiSW. Див. розділ 4.

²² Інтерв'ю з ректором Варшавського університету проф. Алоїзом Новаком. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 4).

дослідження, які доступні для закладів вищої освіти та на конкурсних засадах у Національному центрі науки NCN. Надзвичайно важливо продовжити програму дослідницької досконалості (типу IDUB) ще на 6 років і збільшення її фінансування до значного трансформаційного рівня. **Оптимістичний сценарій** – 100% співфінансування NCN (Національний центр науки) 5 років, підвищення зарплат на 50% протягом 3 років, збільшення коштів на наукові дослідження в університетах і збереження програми IDUB (Програма „Ініціатива досконалості – дослідницький університет”) після 2026 року зі збільшенням фінансування на 50–100% щорічно (до 750 млн злотих – 1 млрд злотих)²³.

Протягом останніх кількох років коефіцієнт витрат на дослідження та розробки в Польщі поступово зростає – у 2020 році він зріс на 0,57% порівняно з 2010 роком і становив 1,39% по відношенню до ВВП, але все ж залишається на рівні значно нижчому за середній показник по ЄС (2,32%). У зв'язку з цим важливо забезпечити збільшення бюджетних видатків на науку та вищу освіту в положеннях Закону від 20 липня 2018 року – Закону „Про вищу освіту і науку”, який передбачає механізм щорічної валоризації цих видатків. Ці законодавчі припущення, зокрема щодо валоризації коштів, що виділяються на фінансування науки, дають підстави обережно припустити, що до 2025 року (коли показник індексації зросте на 0,5 порівняно з 2020 роком і становитиме 1,85 за умови зростання ВВП) витрати на R&D будуть на рівні, що перевищує 2% ВВП. Слід оптимістично припустити, що за умови збереження темпу індексації коштів, що виділяються на фінансування науки, у 2030 році він становитиме 2,35, що вилетється у витрати на R&D у розмірі близько 2,5% ВВП²⁴.

Пріоритети PNP (стратегічний документ, що визначає пріоритети функціонування в системі вищої освіти і науки) значною мірою відповідають припущенням у КРО (Національному плані відновлення країни та забезпечення стійкості), що його прийняла Рада Міністрів та погодила на технічному рівні Європейська комісія 2021 року). Тому слід виходити з того, що фінансова підтримка повинна надаватися тим напрямом освіти і наукових досліджень, які будуть стимулювати заплановані напрями економічного зростання і соціального розвитку й відповідатимуть на виклики, що стоять перед суспільством у світі, насиченому високими технологіями.

²³ Висновок професора Марека Квека. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 4).

²⁴ W. Banaś, M. Hulicka, op. cit.

„Ми маємо засвоїти величезний урок – **говорити про важливу роль науки в економічному розвитку**. Ми пишаємося тим, що відбувається цивілізаційний поступ, але біля витоків цього цивілізаційного поступу стоїть наука і тільки вона”²⁵.

„Відсутність загального усвідомлення того, що наука є фундаментальним чинником розвитку країни, перетворюється на політичні рішення, які розглядають витрати на науку не як необхідну інвестицію в майбутнє, а як фінансування ексцентричних, не найбільш соціально нагальних потреб науковців. Щоб змінити цей стан речей, потрібні термінові дії всієї польської наукової спільноти. Брак достатніх коштів для проведення наукових досліджень призводить до багатьох негативних явищ у сфері наукової політики наших університетів”²⁶.

„Масштаб проблеми, з якою стикаються університети, також включає неконкурентоспроможні на ринку праці зарплати і для викладачів, і для науковців, величезні витрати на функціонування закладів вищої освіти, зростання вартості енергоресурсів, інфляцію та загрозу краху університетських фінансів. Це реальність, у якій сьогодні працюють університети”²⁷.

Водночас це неможливо не помітити – як зазначено в їхніх думках, наприклад: KRASP та RGNiSW, висловлюючи глибоку стурбованість сумою запланованих коштів – що **виділення коштів у Національному плані відновлення і стійкості (КРО) на науку та вищу освіту є однозначно недостатнім та зменшеним у фінальній версії КРО, порівняно з попередніми версіями**. Він також значно менший по відношенню до розподілу коштів за іншими напрямками. Асигнування на інвестиції у сферу освіти та науки становлять 7,4 млрд злотих, що становить лише 2,8% від загального обсягу асигнувань у рамках КРО. Таке скорочення фінансування значно ускладнить реалізацію серед іншого двох тематичних стовпів, визначених як розумне, стійке та інклюзивне зростання, а також рішень для майбутніх поколінь, включаючи освіту та навички²⁸.

Аналіз аудиторської компанії BiGGAR Economics, яка оцінює загальний прибуток у формі валової доданої вартості (GVA), показує, що у випадку 21 європейського дослідницького університету, асоційованого в Лізі європейських дослідницьких університетів (LERU), кожен заінвестований

²⁵ M. Ostrowska, Debata Panelowa w SGH w dniu 28 czerwca 2023 r. Див. Фінальний звіт польською мовою.

²⁶ Висновок Польської Освітньої Спілки. Див. розділ 4.

²⁷ Там само.

²⁸ W. Banyś, M. Hulicka, op. cit.

1 євро приносив щонайменше 5 євро прибутку. Аналогічні розрахунки, за тією ж методикою розрахунку, зробила на прохання KRASP аналітична група з Варшавської школи економіки SGH і вказали на ще вищу норму прибутковості в Польщі – у 2014 році (оновлення аналізів щодо новіших даних закінчується) рентабельність інвестицій у вищу освіту та науку була приблизно в 6 разів вищою, ніж понесені витрати, тому з кожного інвестованого злотого було отримано близько 6 злотих²⁹. Звіт Конференції ректорів економічних університетів за 2023 рік показує, що „кожен злотий, інвестований (у науку та вищу освіту), веде до збільшення ВВП приблизно на 8–13 злотих”³⁰.

Фінансування науки має здійснюватися з національних ресурсів, але водночас має бути надано потужну підтримку збільшенню можливостей отримання коштів з-за кордону, зокрема в рамках європейських проектів. Дуже невелика група польських науковців є у списку *Highly Cited Researchers*, незадовільна наша участь і в європейських програмах, особливо в найпрестижніших³¹.

Розробка ІТ-систем, таких як Загальнопольська інформаційна платформа системи вищої освіти і науки POL-on чи Єдина антиплагиатна система JSA, завжди повинна базуватися на принципі їхньої корисності у створенні додаткової вартості для всіх зацікавлених сторін – користувачів цих систем. Ця перспектива повинна мати форму, серед іншого: надання інформації керівництву ЗВО з централізованих даних і широких внутрішніх консультацій щодо подальшого розвитку цих систем³².

Сам сектор вищої освіти зазнає швидких змін, з посиленням тиску з боку всіх зацікавлених сторін: студентів, контрольних органів тощо, водночас обмежуючи умови для вирішення цих викликів, що пов'язано з високою гнучкістю дій, швидкістю ухвалення рішень та довірою до суб'єктів, які спільно створюють цінність.

„У нинішніх умовах, особливо в умовах інфляції, потрібно докласти зусиль для збільшення видатків на освіту, науку та дослідження. Особливо [важливо] підтримувати впровадження нових рішень:

²⁹ Там само.

³⁰ *Nauka i szkolnictwo wyższe a PKB. Raport przygotowany z inicjatywy Konferencji Rektorów Uczelni Ekonomicznych*, 2023, <https://forumakademickie.pl/wp-content/uploads/2023/08/Raport-wersja-krotka-final-forum-akademickie.pdf> (звернення: 7.04.2024).

³¹ Z. Lalak, M. Pawelczyk, op. cit.

³² G. Mazurek, A. Mrozowska, *Systemy informatyczne szkolnictwa wyższego i nauki: POL-on, JSA i RODO w świetle regulacji i praktyki. Transformacja cyfrowa uczelni – stan na 2025 r., z projekcją do 2030 r.*, w: *Trendy...*, s. 203–212.

- відбір перспективних проєктів;
- спеціальні кредити для фінансування розробок – з можливістю часткового списання;
- створення фонду підтримки розробок – фонд може стати співвласником компаній-реалізаторів, що в певному масштабі забезпечує можливість розпорошення ризику;
- ЗВО повинні шукати нові замовлення – залучення до регіональних, національних і галузевих програм розвитку, місцевого самоврядування або програм, спонсорованих великими підприємствами;
- зниження витрат, краще використання ресурсів;
- модернізація, інноваційність;
- сприяння ролі та важливості освіти, науки та досліджень³³.

Тривожні дані стосуються очікуваного фінансового становища закладів вищої освіти у недержавному секторі. Оскільки кількість студентів у недержавних ЗВО зменшується, зменшуються і надходження від плати за навчання, яка є основним джерелом доходів у цій групі ЗВО. Однак слід зазначити, що недержавні ЗВО мають більше, принаймні тепер (порівняно з державними ЗВО) іноземних студентів (41 368 осіб, що становить 56% від усіх іноземних студентів). Недержавні ЗВО також значною мірою розвивають програми безперервного навчання та MBA (41,5% аспірантів у Польщі є студентами недержавних закладів вищої освіти). Можна припустити, що ці тенденції зберуться і дозволять компенсувати падіння доходів від інших освітніх послуг.

Членство і статус польських університетів у європейських консорціумах/альянсах/спілках (університетах)

Побудова і тестування моделі Європейського університету як відкритого, неелітарного, такого, що інтегрує різноманітні середовища, а також сприяє інноваціям, міждисциплінарності та найвищій якості досліджень й освіти привело до створення численних консорціумів, що об'єднують університети, які у 2019–2020 роках вибрала Європейська комісія. Польські університети є учасниками цих партнерств, зокрема сім університетів і чотири технічні заклади. Після того, як Європейська рада ухвалила висновки щодо ініціативи „Європейські університети”, закінчився прийом

³³ Висновок Польського науково-економічного форуму. Див. розділ 4.

заявок на другий конкурс Європейської комісії для європейських університетів „Партнерство заради досконалості – Європейські університети” (Partnerships for Excellence – European Universities).

Прогнозована повна присутність Польщі в європейському просторі вищої освіти, включаючи європейські університети, вимагає, щоб польський закон визначив правила участі ЗВО у цих консорціумах/співках/альянсах, метою яких є, зокрема, просування європейських цінностей, зміцнення європейської ідентичності та підвищення привабливості й конкурентоспроможності європейських університетів у чотирьох вимірах: освіта, дослідження, інновації та служіння суспільству³⁴.

Ці консорціуми/співки/альянси покликані поглиблювати, інтенсифікувати та розширювати співпрацю, спрямовану на системні та постійні рішення у цій сфері, які можуть бути у формі надання Європейському університету правосуб'єктності. У випадку з польськими університетами така далекосяжна інтеграція має ґрунтуватися на однозначному законодавчому регулюванні правил членства в європейських консорціумах, зокрема виконання статутних завдань університету у складі консорціуму (наприклад, у складі міжуніверситетського кампусу) або участі у виконанні завдань консорціуму за рахунок державних коштів, наданих у рамках субсидії.

Якісна диверсифікація польських закладів вищої освіти

Іншим бажаним напрямом змін є диверсифікація суб'єктів, що належать до сектору вищої освіти, особливо це стосується університетів з точки зору необхідності адаптації системи до ключових викликів, і глобальних, і регіональних. Це явище може бути наслідком реалізації положень Закону „Про вищу освіту і науку”, які запроваджують університетські програми досконалості як частину державної наукової політики, зокрема програму наукової досконалості IDUB, яка спрямована на підвищення міжнародного значення діяльності університетів, і програма регіональної досконалості RID, яка спрямована на посилення важливості діяльності університетів у наукових або мистецьких дисциплінах, визначених міністром, відповідальним за вищу освіту та науку. Тому згідно з засадами Державної наукової політики, підтримка розвитку університетів та їхньої організаційної автономії відповідно до прийнятих у Законі категорій:

³⁴ P. Rączka, T. Jędrzejewski, op. cit., s. 54–55.

дослідницькі, академічні та професійні ЗВО – має здійснюватися шляхом підтримки новаторських та інноваційних досліджень і прагнення до наукової досконалості дослідницьких університетів, а також через залучення чудового дослідницького персоналу університетів, академічних установ, які мають особливе значення для розвитку регіонів. Ці заходи мають підтримувати агентства фінансування досліджень та міжнародної академічної мобільності³⁵.

„У сфері «Ініціативи досконалості» найважливішими елементами, що визначають зазначене бачення, є чітка перспектива для підтримки функціонування ініціативи досконалості після 2026 року, чітке декларування того, що кількість учасників програми буде збільшено вдвічі (замість того, щоб залишитися на тому ж рівні – 10 університетів). Нова програма має включати 10 нинішніх учасників та двох нових, обраних на конкурсі з числа другої десятки програми. Автоматичне виключення двох університетів з програми – це лише управлінський захід, який не спрацює на практиці, а програму досконалості потрібно посилювати, а не послаблювати”³⁶.

Внутрішня організація ЗВО та попередні зміни у статутах

Структура університету та його організація регулюються на законодавчому рівні Законом „Про вищу освіту і науку”, а на виконавчому рівні – у частині, не врегульованій Законом – Статутом університету та Організаційним регламентом. Користуючись автономією, наданою закладам вищої освіти, вони ухвалили дуже різні системні та організаційні рішення у своїх статутах, здебільшого керуючись власним досвідом поточної діяльності та спостерігаючи за тенденціями в системі вищої освіти, зокрема рішеннями, ухваленими в інших університетах. Закінчення терміну повноважень органів університету 2024 року означатиме, що статuti, прийняті сенатами, та організаційні положення, видані на їх основі ректорами у 2019 році, підлягатимуть внутрішньому аналізу, зокрема щодо досягнення їх цілей. Тому очікується, що протягом наступного терміну повноважень – і на основі внутрішньої оцінки статутів в окремих університетах, й інформації, зібраної щодо цих оцінок в окремих університетах – відбудуться зміни в положеннях окремих університетів, в основному з використанням добрих практик, розроблених у сфері польської вищої освіти.

³⁵ A. Chelmońska-Soyta, A. Dziejczak-Foltyń, op. cit., s. 41.

³⁶ Висновок проф. Марєка Квека. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 4).

Позиція і повноваження ректора щодо форм дій стосовно користувачів університетів як адміністративних установ

Правова позиція ректора ЗВО в чинному системному регулюванні як монократичного органу, що здійснює управління та керівництво ЗВО, а також несе відповідальність за його дії, не викликає жодних сумнівів, особливо в контексті презумпції компетентності з усіх питань щодо ЗВО, що містяться в Законі „Про вищу освіту і науку”, за винятком питань, віднесених статутом або статутами до повноважень інших органів управління ЗВО.

Однак важливим питанням, яке має бути змінено найближчим часом – з огляду на ефективність діяльності ректора – є визначення в системних законах детальної регламентації щодо уповноваження органів управління закладів вищої освіти видавати адміністративні рішення в розумінні Закону від 14 червня 1960 року – Кодекс адміністративного судочинства у справах студентів та аспірантів. Поки що лише ректор уповноважений видавати такі адміністративні рішення, чия юрисдикція впливає – на жаль, не прямо, а опосередковано – з положення, яке визначає порядок оскарження його ж адміністративних рішень. Це означає, що всі адміністративні рішення в університеті видає або ректор, або інша особа, яка діє з його уповноваження. Така ситуація, звичайно, є результатом прийнятих положень Закону. Оскільки визначення компетенції органу видавати адміністративні рішення є матерією Закону, поточна практика та судові рішення у студентських справах вимагають запровадження положення, яке включатиме повноваження видавати рішення для органів управління або керівних посад, створених у ЗВО.

Оцінювання якості наукової діяльності в закладах вищої освіти в контексті її впливу на позицію університетів у системі вищої освіти та інституційний статус академічних викладачів

Безперечно, період оцінювання, що завершився 2022 року, показав суттєві недоліки в системі евалюації якості наукової діяльності, передбаченій законодавством. Звичайно, неможливо внести серйозні зміни в період оцінювання, тому відповідною часовою перспективою визначено період кінця третього десятиліття XXI століття. За принципом раціонального законодавця, зміни, які 2023 року здавалися політично неможливими, будуть прийняті в майбутньому в інтересах вищої освіти та науки як загального блага. Передусім буде усунуто недоліки у формулюванні правил оцінювання, які повинні бути чіткими, точними і відомими до початку процесу оцінювання. Безперечно, це має бути зроблено шляхом забезпечення чітких і, що

особливо важливо в умовах правової держави, стабільних та аполітичних критеріїв оцінювання наукової діяльності, і індивідуальної, і інституційної, на законодавчому рівні.

Прикінцеві зауваження

Очікувані зміни в законодавчому регулюванні системи вищої освіти і науки можуть різною мірою вплинути на її функціонування. Це залежатиме від їхнього змісту та від того, чи набудуть чинності зміни до загальноприйнятого законодавства, передбачені до 2025 року, зокрема нові положення Закону „Про вищу освіту і науку” та видані на його основі підзаконні акти і чи вони будуть застосовані на практиці.

Положення щодо членства і статусу польських закладів вищої освіти у європейських університетах мають стати предметом чинного правового порядку вже в перспективі 2025 року, однак запланований інтенсивний розвиток консорціумів/альянсів та їхня внутрішня інтеграція змусить запровадити подальші детальні правила у перспективі 2030 року. Аналогічні зміни виявляться необхідними в умовах внутрішньої консолідації та диверсифікації польських університетів. Потрібно уточнити законодавчі положення щодо системи ЗВО та компетенції їхніх органів управління, а також підстави для набуття статусу користувачів адміністративного закладу, наприклад, ЗВО, що має привести до стабілізації у цій сфері, що є бажаним з точки зору системи вищої освіти та науки. Зміни, які, ймовірно, відбудуться в майбутньому, стосуватимуться внутрішнього правового регулювання університету, тобто адаптації статутів та організаційних положень. Це стане результатом ініційованого перегляду прийнятих системних та організаційних рішень в окремих ЗВО. З іншого боку, питання, пов'язані з оцінюванням якості наукової діяльності у ЗВО – через їхні сильні детермінанти, пов'язані з науковою політикою держави, у тому числі економічною – можуть стати актуальними у перспективі 2030 року.

1.2. Напрями змін у вищій освіті з урахуванням наслідків пандемії та агресії Росії проти України

Загальні міжнародні тенденції визначають такі очікувані ключові напрями розвитку вищої освіти і науки на наступне десятиріччя:

- **освіта** – цифрова трансформація, виявлення та посилення потреб тих, хто навчається, роль університетів як місця корисного навчання,

модульність освіти в контексті навчання впродовж життя та розвитку компетентностей (мікрокредитів);

- **цифровізація** – цифровізація більшості процесів, управління даними та цифровий суверенітет, великі дані, цифрова інфраструктура (EOOSC), цифрові послуги, ШІ, навчання цифрових навичок;
- **відкритість** як умова перевірки надійності досліджень – відкритість університетів, відкрита наука, управління даними досліджень, громадська наука, безпека та етика, громадська довіра та відповідальність;
- **сталий розвиток** – врахування цілей сталого розвитку (SDGs) та зеленої трансформації, модель навчання на основі соціально-економічних викликів, нових компетенцій;
- **співпраця та мобільність** – розвиток європейських університетів, нові форми мобільності, у тому числі гібридна, віртуальна мобільність, агрегація ефектів, гнучкіші структури європейських кваліфікацій на основі коротких форм навчання, поєднання потенціалів;
- **академічна кар'єра** – диверсифікація шляхів академічної кар'єри, зміна моделі оцінювання в бік включення в оцінювання всього спектра досягнень і діяльності викладачів;
- **громадська політика** – роль університетів у розбудові спільної європейської свідомості та підтримці спільних європейських цінностей, зміцнення „європейського виміру” в освіті та наукових дослідженнях, політичні тенденції, у тому числі у сфері фінансування науки та вищої освіти в окремих країнах і на європейському рівні;
- **соціальні та культурні тенденції** – роль університетів у розбудові культурної спадщини Європи як одна з місій університетів, соціальна залученість, розвиток фундаментальних цінностей демократичного суспільства, популяризація науки та громадянська освіта³⁷.

„Інтернаціоналізація університетів є сферою співпраці, особливо важливою для митців, які шукають нового натхнення. Використання мистецьких і наукових пропозицій центрів із часто різними культурами, а також проведення спільних мистецьких і наукових заходів наближає досягнення інших дослідницьких підрозділів і дозволяє презентувати досягнення польських університетів. Польські університети отримують міжнародну акредитацію, якою керують підрозділи, зареєстровані в Європейському реєстрі

³⁷ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit., s. 57–71.

забезпечення якості, що дає їм місце серед цінних і впізнаваних дослідницьких і навчальних центрів. Отримання міжнародних акредитацій сприяє підвищенню якості освіти порівняно з міжнародними стандартами³⁸.

Зміни у сфері освіти – цифрові компетентності, міждисциплінарність та короткі форми навчання

Пандемія COVID-19 принесла зміни в освіту не лише формально, а й змістовно. Дедалі більше використання цифрових інструментів в освіті впливатиме на очікування студентів і розвиток різних форм навчання впродовж життя (*lifelong learning*). Студентів щораз частіше цікавить не отримання дипломів і повної кваліфікації, а можливість швидкого доступу до розвитку компетенцій, що дозволяють адаптуватися до мінливої та непередбачуваної реальності, а також ефективно використовувати численні можливості, які надають сучасні технології.

Збільшуватиметься використання цифрових технологій у навчанні студентів та учасників інших форм навчання, які пропонують заклади вищої освіти (післядипломна освіта, докторська підготовка, курси та навчання), але дистанційна освіта не замінить повністю стаціонарної. Слід припускати, що вона буде її доповнювати, особливо за програмами вищої освіти. Ситуація може бути дещо іншою у випадку форм навчання, що закінчуються частковою кваліфікацією (аспірантура, курси та стажування). У такому разі пропозиція університету може урізноманітнитися. Це пов'язано з тим, що цільовою групою для цих форм навчання є переважно професійно активні люди, для яких дистанційна форма навчання може бути привабливішою. Пандемія також мала позитивні наслідки. Передусім відбулося швидке поширення цифрових технологій серед викладачів.

Технології дистанційного спілкування дають змогу набагато ефективніше виконувати багато адміністративних дій, наприклад, регулярні засідання органів управління університету³⁹. Багато досліджень та аналізів чітко показують сильну тенденцію, пов'язану з раптовим зростанням інтересу до коротких форм навчання та подальшої освіти під час пандемії. Мільйони користувачів віртуальних навчальних платформ показали нову рушійну силу для всієї світової системи освіти, якою є неформальна освіта⁴⁰.

³⁸ S. Kistryn, P. Śniatała, op. cit., s. 130.

³⁹ E. Chmielecka, M. Dokowicz, op. cit.

⁴⁰ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit.

Умови, пов'язані з війною в Україні – підтримка та співпраця у сфері вищої освіти

Одразу після російської агресії проти України та початку війни в цій країні Польське національне агентство академічних обмінів NAWA започаткувало стипендійну програму „Солідарні з Україною”, яка на початковому етапі дозволяла українським біженцям продовжити навчання, працювати над дисертацією, або реалізувати будь-які інші форми навчання в польських університетах та інститутах. Наприкінці грудня 2022 року програма змінила формулу. Наразі її метою є сприяння співпраці між польськими та українськими університетами та включення останніх до мережі європейських університетів. Польські університети, що входять до альянсів європейських університетів, у 2023 році отримали загалом майже 16 мільйонів злотих на підтримку співпраці з українськими університетами та на наднаціональному рівні⁴¹. Очікується, що в наступні роки цей тип програм буде продовжено, а завданням польських університетів буде розвиток довгострокової співпраці між суб'єктами, які формують партнерство та співпрацю на транснаціональному рівні, зокрема: з точки зору адаптації українських університетів до стандартів ЄС і правил, що впливають з Європейської економічної зони або Європейського дослідницького простору ERA. Це особливо важливо в контексті того, що в червні 2022 року Україна офіційно отримала статус країни-кандидата на членство в ЄС.

„Завдяки цій співпраці з України до польських університетів привносяться нові ідеї та концепції. Вони, безперечно, будуть іншого типу, аніж те, що вже є в нашій країні і певною мірою усталене. Це внесе різноманітність і диверсифікацію ідей у нашу систему. Це також зміцнить наших працівників,

⁴¹ Повний перелік польських університетів, що належать до альянсів європейських університетів, які отримали кошти на діяльність за програмою „Солідарні з Україною – Європейські університети” у 2023 році, це: Варшавський університет, Ягеллонський університет, Гданський університет, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Опольський університет, Університет Миколи Коперника в Торуні, Науково-технічний університет АГН (Гірнична академія) імені Станіслава Сташица у Кракові, Познанський технологічний університет (єдиний польський університет, який є лідером одного з консорціумів європейських університетів – Європейський університет EUNICE), Сілезький технологічний університет (Політехніка Сілезька), Варшавський технологічний університет (Політехніка Варшавська), Сілезький університет у Катовіцах, Варшавська академія сільського господарства, Варшавська вища школа економіки, Лодзький технологічний університет (Політехніка Лодзька), Кошалінський технологічний університет (Політехніка Кошалінська), Вроцлавський природничий університет, Вроцлавський технологічний університет (Політехніка Вроцлавська). Див. Національне агентство академічних обмінів, „Solidarni z Ukrainą” – polskie uczelnie zrzeszone w sojuszach Uniwersytetów Europejskich pomagają ukraińskim, 20.12.2022, <https://nawa.gov.pl/nawa/aktualnosci/solidarni-z-ukraina-polskie-uczelnie--zrzeszone-w-sojuszach-universytetow-europejskich-pomoga-ukrainskim> (звернення: 3.02.2023).

які також зацікавлені в аналізі ситуації у Східній Європі та здійснює такі дослідження. Участь українських університетів та їхніх науковців допоможе нам краще зрозуміти цю сферу і з економічної, і з політичної точки зору⁴².

Щораз частіше роль університетів полягає в реагуванні на соціальні виклики, спричинені війною, пандемією COVID-19, а також економічною, міграційною та енергетичною кризами. Під впливом екстремальних зовнішніх умов роль університетів у просуванні та забезпеченні стійкого майбутнього та досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН (SDGs) значно зросла. Суспільство очікує від університетів виховання активних, критично мислячих громадян, здатних відстоювати демократичні цінності та права людини і впливати на думку суспільства⁴³. Однак для цього потрібне відповідне фінансування.

1.3. Освітня місія, зміни в освітньому процесі

„Ми живемо, створюємо і керуємо університетами в умовах невизначеності, сфера пізнання змінюється дуже швидко, і постає принципове питання: а що викладати, як це робити? Виявляється, що моделі, які використовуються досі, не такі вже корисні для наших випускників. Яким має бути університет чи система освіти на майбутнє з точки зору дидактичних цілей? Йдеться насамперед про підготовку випускників до життя в умовах невизначеності. Відходячи від установки, яка була закладена в їхні голови, що їм потрібно закінчити гідне, довге і глибоке навчання, а це гарантує успіх і позицію на ринку праці. Така модель освіти вже не діє – принаймні для більшості здобувачів освіти⁴⁴.

„Розвиток соціальних компетентностей (традиційно «установок») є третім елементом освіти, поряд зі знаннями та вміннями. Підготовка до зустрічі з «викликами майбутнього» вимагає не лише дисциплінарних і міждисциплінарних знань та спеціальних і перехідних навичок, але передусім розуміння цих викликів та зобов'язання їх вирішувати. Реалізація Цілей

⁴² Newseria, *Ukraińskie uniwersytety obawiają się utraty studentów i naukowców na rzecz krajów europejskich. Drenaż mózgów może utrudnić odbudowę tego państwa po wojnie*, 1.10.2023, <https://biznes.newseria.pl/news/ukraiskie--uniwersytety,p564675194> (звернення: 1.02.2023).

⁴³ J. Brdulak, I. Dehtiarowa, I. Godlewska, *Rozmowy przy drugiej kawie. Odpowiedzialność szkolnictwa wyższego – co to znaczy? Refleksje z czasów wojny*, 24.01.2023, <https://gazeta.sgh.waw.pl/index.php/konferencje-debaty-spotkania/rozmowy-przy--drugiej-kawie-odpowiedzialnosc-szkolnictwa-wyzszego-co> (звернення: 4.02.2023).

⁴⁴ Е. Хмелецька, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

Сталого Розвитку ООН, боротьба із забрудненням довкілля, глобальним потеплінням та іншими викликами потребують не лише технічно ефективних, а й розумних та відданих своїй справі кадрів⁴⁵.

Як зазначено в численних міжнародних документах, „ми повинні дати випускникам досить міцні навички, корисні на ринку праці, але насамперед знання, які дають їм розуміння світу і готують їх до роботи в ситуаціях нестабільності, невизначеності та непередбачуваності майбутніх подій і викликів⁴⁶. „Методи навчання мають бути докорінно змінені, щоб вони формували навички та ставлення до протистояння цим викликам. І ось тут виявляється брак довгострокової освітньої політики – реальної стратегії розвитку вищої освіти в Польщі. Ми марнуємо шанси на хороші польські освітні рішення тим, що кожна команда приходить зі своєю новою концепцією цього розвитку. І вони є сильними детермінантами нашого бачення. Добре, що європейські рішення підпорядковані послідовно впровадженням реформам⁴⁷.

„Дуже ймовірно, що традиційне уявлення про професію як постійний набір завдань, які необхідно виконувати, буде деконструйовано. Його замінить хмара компетентностей, які працівник зберігає у своєму портфоліо та використовує вибірково для обраних завдань. Лінійна модель: освіта – працевлаштування – кар’єра сьогодні вже не актуальна, оскільки навички, безпосередньо пов’язані з конкретною професією чи місцем роботи, дуже швидко застарівають. Їх необхідно доповнити або замінити ключовими компетентностями транзитивного (перехресного), «м’якого» характеру, а також соціальними компетентностями, які можна використовувати в мінливих умовах і на багатьох посадах⁴⁸.

„Університет повинен вірити в свою особливу роль як місця корисного навчання – *place of useful learning*. У цій сфері слово корисний набуває особливо важливого значення. „Корисним є те, що ідеально відповідає потребам студента, який одержує освітню підтримку саме в той час і в тій мірі, у якій вона йому потрібна⁴⁹.

„Важливо буде визначити стратегічні напрями навчання в контексті європейського ринку в довгостроковій перспективі та попиту на ринку праці в цьому контексті. Йдеться насамперед про скорочення населення

⁴⁵ E. Chmielecka, M. Dokowicz, там само, s. 231.

⁴⁶ Е. Хмелецька, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ E. Chmielecka, M. Dokowicz, op. cit., s. 233.

⁴⁹ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit., s. 59.

Європи і старіння суспільства. Необхідно буде визначити, з одного боку, які працівники потрібні Європі та в яких сферах треба сприяти освіті наступних поколінь, а з іншого боку, як виховувати нинішніх і майбутніх жителів, щоб вони були невід’ємною частиною громадянського суспільства, змінили досягати цілей стійкого розвитку”⁵⁰.

„Що стосується тривалості та «стабільності» навчального процесу, то все вказує на те, що нам загрожує подальша сегментація освіти, її поділ на «шматки» різних видів практичних навичок і теоретичних знань, але водночас запровадження інструментів, які дають змогу порівнювати, об’єднувати ці частини в міжнародній перспективі”⁵¹. „Освіта п’ятого рівня підтримується принципами Болонського процесу: у Паризькому комюніке 2018 року зазначено, що «короткий цикл», як описано в Європейській рамці кваліфікацій на рівні 5, визнається невід’ємним елементом системи вищої освіти в ЕНЕА, і країнам Болонського процесу було рекомендовано його реалізувати”⁵². „Розвиток пропозиції післядипломної освіти, курсів і тренінгів, що ведуть до мікрокредитів, буде одним із ключових викликів, які постануть перед університетами в галузі освіти найближчими роками. Для них це також буде можливість – нова освітня пропозиція може заповнити прогалину, що виникла внаслідок зменшення кількості студентів через демографічні зміни, і стати додатковим джерелом доходу.

Однак ця пропозиція не повинна конкурувати з традиційними формами вищої освіти – вона має доповнювати її. Це сприятиме підвищенню гнучкості та міждисциплінарності процесу навчання і його індивідуалізації. Це може бути цікавою альтернативою для людей, які навчаються за більш ніж однією освітньою програмою”⁵³.

„Актуальною проблемою є щораз помітніше **уявлення студентів про неадекватність магістерської освіти** в Польщі. Це підтверджується тенденціями, які спостерігаються в університетах. Це:

- фундаментальні зміни в соціальному сприйнятті, у тому числі молодими громадянами, бажаного зв’язку між „освітою та моделлю професійної кар’єри” – раннє закінчення освіти (наприклад, обмеження дипломом після двох років навчання в Community College

⁵⁰ Висновок Комітету прогнозування Польської академії наук. Див. розділ 4.

⁵¹ Е. Хмелецька, Панельні дебати у Варшавській школі економіки SGH 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

⁵² Е. Chmielecka, М. Dokowicz, op. cit., s. 228.

⁵³ Там само, s. 227.

у США – дальша освіта вважається непотрібною для BSc, BA протягом наступних двох років, а важливішим є вийти на шлях професійної кар'єри на ринку праці⁵⁴, тоді як у Польщі⁵⁵ спостерігається значне зниження інтересу серед студентів після бакалаврату йти в магістратуру), щоб раніше стати на шлях власної професійної кар'єри;

- підвищений інтерес до професійної освіти з перевагою набуття навичок під час навчання коштом набутих знань, значна частка молодих людей не зацікавлена у своєму розвитку з точки зору соціальних установок;
- „потрібна кардинальна зміна системи забезпечення якості освіти – наразі Польська акредитаційна комісія перевіряє не стільки якість освіти, скільки відповідність діяльності університету законодавству, що є прерогативою міністерства. І університети адаптовують свої внутрішні системи якості під цю модель. Це мало сенс у 1990-х роках, коли стрімкий кількісний розвиток вищої освіти супроводжувався падінням якості освіти, а зловживання законом були відносно поширеними. Сьогодні ситуація інша, і нинішня модель не покращує якості освіти, особливо освіти для майбутнього”⁵⁶.

„Після консультацій з усіма зацікавленими сторонами необхідно розробити критерії та процедури комплексного оцінювання, а її пілотний проєкт має бути здійснений протягом цього терміну повноважень Польської акредитаційної комісії до кінця 2024 року. Повне комплексне оцінювання має бути можливим після 2024 року та підлягати постійному моніторингу. До 2030 року висновки моніторингу мають бути проаналізовані та внесені відповідні корективи. Цінність комплексного оцінювання була б значно вищою, якби її проводила досвідчена, високоавторитетна група міжнародних експертів”⁵⁷.

„Стратегічні плани, що стосуються (...) [наступного терміну повноважень] і наступних років, повинні зосереджуватися на внутрішньому вдосконаленні структур і планах розвитку. Здебільшого вони стосуються запуску нових освітніх програм на основі стійких обмежень, які гарантують збереження якості освіти, та підвищення гнучкості у формуванні індивідуальних

⁵⁴ Поп. А. Nierenberg, А. Pasick, *Community College Enrollment Is Way Down*, 16.10.2020, <https://www.nytimes.com/2020/10/16/us/community-college-enrollment-drop.html> (звернення: 4.02.2023).

⁵⁵ P. Otto, P. Nowosielska, *Magister w kryzysie. Coraz mniej osób wybiera dalszą naukę po licencjacie*, 23.11.2022, <https://serwis.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8593708,studia-magister-licencjat-statystyki.html> (звернення: 14.02.2023).

⁵⁶ Е. Хмелецька, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

⁵⁷ K. Diks, A. Piwowar, *op. cit.*, s. 245.

освітніх траєкторій студентів у рамках вдосконалення освітніх програм. Ретельний моніторинг та аналіз демографічної статистики може змусити ЗВО змінювати актуальні напрями підготовки, що передбачатиме створення відкритих програм, які зосереджуються на міждисциплінарності та співпраці із зовнішніми організаціями. Іншим елементом стратегії є абсолютне збереження стосунків «майстер-учень» при уважному ставленні до питань, пов'язаних із поглибленням цифровізації, що в кінцевому підсумку приведе до онлайн-освіти з окремих предметів”⁵⁸.

Отже, контекст змін передбачає такі явища:

- значні зміни на ринку праці, пов'язані з відходом від класичного розуміння поняття професії;
- зміни компетентностей у кандидатів на роботу, яких потребують роботодавці;
- активні зміни ринку праці в бік його гнучкості.

З уваги на це:

- існує потреба у диверсифікації освіти, особливо після бакалаврату, та її адаптації до мінливих вимог ринку праці – потрібні консультації з роботодавцями;
- має бути можливість здобути ступінь магістра після ступеня бакалавра, після кількох років професійної роботи, а також визнання результатів освіти – обов'язкова процедура присвоєння кваліфікації;
- необхідно запровадити більшу гнучкість навчання, включаючи його індивідуалізацію, право формувати власну освітню траєкторію завдяки предметам за вибором, зв'язку теорії з практикою тощо.

1.4. Дослідницька місія, проекція змін у системі наукових досліджень

Опитування думок ректорів про виправдання очікувань щодо змін у сфері наукової діяльності у новому Законі 2018 року свідчить про досить негативне, хоча й неоднозначне сприйняття ухвалених нових рішень. Загальновизнано, що ця реформа не виправдала очікувань у цій сфері. Напряму „наукові дослідження” ректори оцінили в середньому на 2,7 за шкалою від

⁵⁸ P. Kielan, C. Sanecki, op. cit., s. 123.

1 до 5 – це найгірше оцінена сфера. Зокрема, не виправдали очікувань ректорів і рішення щодо категоризації наукових підрозділів, державної наукової політики, класифікації наукових галузей і дисциплін, а також оцінювання та фінансування науки⁵⁹. Це означає, що прогнози розвитку у сфері науки мають бути більше залежними від умов і рівня фінансування та державної політики у цій сфері.

Аналіз світових тенденцій розвитку, здійснений експертами проекту PROGNOZA, свідчить про те, що протягом наступного десятиліття підвищення якості наукових досліджень і позиції польської науки до європейського рівня корелюватиметься з рівнем фінансування та розвитком правової сфери, законодавчого та адміністративного інструментарію (включаючи декларативний чи ні характер документа Державна наукова політика), а також з рівнем інтернаціоналізації науки. Досягнення закладів вищої освіти ще тісніше пов'язуватимуться з фінансуванням⁶⁰. Це означає, що в умовах продовження недофінансування науки, слабкої міжнародної співпраці та неефективної реалізації національних програм розвитку якості наукових досліджень та їхній ефект, у тому числі наукових публікацій, може відповідно знизитися. Працюємо в умовах багатьох академічних мікросвітів, де немає орієнтації на наукову співпрацю, співпрацю з партнерами, зокрема закордонними університетами, результатом чого є міждисциплінарні та міжуніверситетські статті, особливо міжнародні⁶¹.

„Потреба в суттєвій підтримці та створенні інтенсивних стимулів для розвитку у сфері гуманітарних і соціальних наук виразно очевидна. На операційному рівні варто консолідувати досвід і добрі практики, випрацювані у ході реалізації великих проектів розвитку, таких як «Ініціатива досконалості – дослідницький університет». Необхідно розширити участь конкурсних процедур і у відборі проектів, що підтримуються на місцях, на рівні університету, і в реорганізації сектору адміністративного та організаційного супроводу. (...) Визначені в ході реалізації програми IDUB пріоритетні напрями досліджень та їхнє практичне функціонування мають стати відправною точкою для формування середньострокової та довгострокової наукової політики на різних рівнях системи. (...) необхідно залучати та працевлаштовувати видатних вчених з-за кордону»⁶².

⁵⁹ I. Degtyarova, op. cit., s. 19–34.

⁶⁰ P. Buła, B. Nita, op. cit., s. 185.

⁶¹ А. Дзедзічак-Фолтин, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

⁶² Z. Lalak, M. Pawełczyk, op. cit., s. 332–333.

У межах зміцнення інноваційності та ефективного впровадження результатів досліджень можна очікувати **інтенсивнішої співпраці між дослідницьким сектором та соціально-економічним середовищем**. Зокрема, партнери з економічного сектору **повинні брати активнішу участь у фінансуванні робіт з розроблення та впровадження**. За загальним правилом, потоки **фінансування – внутрішні, міжнародні та промислові – повинні характеризуватися довгостроковою стабільністю, порядку 5–10 років**, і за розміром, і за правилами розподілу коштів.

„Щоб мати хорошу науку, нам потрібна певна система базового фінансування, яка є основою для незалежності наукових досліджень. Нам потрібні добре сформульовані та підтримувані державою рамки фінансування досліджень з боку бізнесу. У нас досі існують бар'єри у співпраці між університетами та інституціями державної адміністрації у вигляді Закону про держзамовлення”⁶³.

Варто повернутися до **розгляду концепції великих поновлюваних грантів, які присуджуються більшим дослідницьким групам**, включаючи групи, розташовані в різних центрах, дотримуючись практики, відомої в інших країнах, наприклад, у спеціальних дослідницьких сферах Німеччини⁶⁴.

„Обов'язковою передумовою швидкого розвитку дослідницького сектору є забезпечення надання відповідних адміністративних та фінансових послуг, які дадуть змогу дослідникам зосередити свої зусилля на проведенні досліджень. Для цього необхідне відповідне адміністративне середовище, що складається з гідно оплачуваних працівників з високими компетентностями у сфері фінансових процесів, законодавства про державні закупівлі та управлінських процесів у секторі вищої освіти та досліджень і впровадження. Процеси такого типу вимагають щораз вищих компетентностей, і добір працівників для їх виконання стає дедалі складнішим завданням. У цьому плані також варто впровадити конкурсні процедури, які дадуть можливість у найближчі 5–10 років сформувати компетентний персонал, що спеціалізується на адміністративних та фінансових послугах для дослідницького сектору. (...) Заходи, що сприяють формуванню корпусу працівників для науково-дослідного сектору, повинні бути частиною стратегічних програм”⁶⁵.

⁶³ Є. Гурняк, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

⁶⁴ Z. Lalak, M. Pawełczyk, op. cit., s. 333.

⁶⁵ Там само.

Бажані напрями розвитку аспірантських шкіл та підготовки аспірантів⁶⁶ пов'язані з такими тенденціями, як:

- оптимізація структур управління докторськими школами;
- збільшення кількості аспірантів, пов'язане зі збільшенням фінансування системи вищої освіти;
- інтернаціоналізація та більша гнучкість навчального процесу, а також зміни методів навчання в бік розвитку форм із використанням цифрових технологій;
- удосконалення систем матеріального забезпечення та систем мотивації;
- запровадження рішень, спрямованих на підвищення компетенцій наукових керівників у сфері догляду за аспірантами.

На думку експертів, труднощі з навчанням аспірантів у Польщі стосуватимуться фінансових можливостей університетів, міждисциплінарності освіти та наукових досліджень, міграційних процесів потенційних кандидатів та відсутності проякісної концентрації аспірантів у найкращих наукових установах. Розвиток аспірантури залежатиме від обсягу та системи фінансування вищої освіти і науки.

„Прикладом важливої ланки в оцінюванні є турбота про молодих науковців та оцінювання їхньої ролі. У європейській моделі класифікації вчених за рівнем наукової зрілості на категорії R1, R2, R3, R4 (відповідно вчені-початківці, молоді вчені, зрілі та видатні вчені) особливо чутливою ланкою, яку необхідно оцінити, є R2 група – працівники з науковим (докторським) ступенем у початковий період роботи в університеті, оскільки вони є серйозними витратами для університету та системи, а їхня ефективність викликає занепокоєння. У цій групі найбільше тих, хто йде з науки, а значить, це як двічі витратити гроші: брали не тих людей і при цьому витрачали гроші, які можна було б витратити інакше”⁶⁷.

„Прогнозовані зміни у сфері популяризації науки мають бути зосереджені на застосуванні високих змістовних вимог до кандидатів на здобуття наукових ступенів та звань, посиленні важливості експертного оцінювання (за рахунок мінімізації впливу оцінювання на основі

⁶⁶ A. Kraśniewski, J. Lewicki, op. cit., s. 265–279.

⁶⁷ Т. Шапіро, Панельні дебати у Варшавській вищій школі економіки 28 червня 2023 р. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 3).

бібліометричних параметрів) та модифікації процедур для їх вдосконалення. **Необхідно підвищити рівень довіри з боку органів державної влади до академічної спільноти**, коли йдеться про процес оцінювання наукових досягнень кандидатів на здобуття наукового ступеня чи звання. Органи державної влади повинні зберігати свої контрольні та наглядові функції⁶⁸. „Здається, що для стабільності польської системи наукових промоцій варто зберегти відомі та широко прийняті в Польщі механізми просування. Часті зміни революційного, а не еволюційного характеру – не найкращий спосіб впровадити необхідні реформи у вищій освіті в Польщі, також і у сфері просування у науковій кар’єрі”⁶⁹.

1.5. Тези, пов’язані з фінансуванням системи

Федерація, як одна з форм процесу консолідації вищої освіти, є більш прийнятною в академічних колах порівняно з іншими формами. Це створює можливість для більшого масштабу консолідації, а відтак для збільшення концентрації фінансових ресурсів, підвищення ефективності фінансування вищої освіти. Можна виділити два типи мотивації в цьому плані у закладів вищої освіти, залежно від природи засновницьких структур. Для приватних університетів характерні переважно бізнес-мотиви (ринкова позиція, конкурентоспроможність, фінансові надлишки). Інтерес державних ЗВО до процесів консолідації підвищує перспектива покращення ефектів у порівнянні з іншими університетами, запровадження нових методів реструктуризації та обмін досвідом у процесі консолідації. Державна політика стимулювання університетів у сфері залучення коштів могла б стимулювати ці процеси шляхом фінансових заохочень. Консолідація університетів має супроводжуватися процесом стратегічного планування та так званим *due diligence*. Планування дає можливість проводити реструктуризацію і вносити раціональні зміни у важливі функціональні сфери, в основні або допоміжні процеси. Це означає більшу ефективність під час реалізації навчальної, дослідницької або інноваційної місії, а також більшу економічну ефективність⁷⁰.

⁶⁸ G. Węgrzyn, B. Sitek, *Ścieżki awansu naukowego. Zmiany w funkcjonowaniu systemu szkolnictwa wyższego w zakresie promowania kadry naukowej – prognoza sytuacji w 2025 r., z projekcją do 2030 r.*, w: *Trendy...*, s. 289.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ S. Sulkowski, R. Seliga, *Procesy zarządcze w szkolnictwie wyższym w Polsce: konsolidacja, dywersyfikacja, modele organizacyjne uczelni z perspektywy lat 2025–2030*, w: *Trendy...*, s. 159–167.

„Стратегіями успіху університету може бути і статус дослідницького університету, і його позиція в міжнародних партнерствах, пошук унікальної спеціалізації, яка є привабливою в регіоні, а також продумане злиття або федералізація”⁷¹.

„Ми досі не повною мірою використовуємо можливості, які відкриває співпраця між ЗВО в рамках університетських асоціацій чи інших форм співпраці. На жаль, у Законі «Про вищу освіту і науку» бракує інструментів для заохочення університетів до співпраці”⁷².

„Стратегічне управління у вищій освіті та консолідація системи в різних вимірах мають вирішальне значення”⁷³.

Отже, підхід до управління університетом має вирішальне значення з точки зору його підзвітності та вимагає розробки і впровадження відповідної *performance management* (управління продуктивністю). Довгострокові зміни у підзвітності університетів стосуються п'яти аспектів: зв'язок університетських досягнень із фінансуванням, сильніша та набагато активніша роль університетських рад, ширший спектр вимірювання досягнень, використання сучасних інструментів *performance management* у вищій освіті та підхід, який враховує специфіку ЗВО у групах університетів. За останнє десятиліття багато європейських країн запровадили або посилили елемент конкуренції та базування фінансової політики на результатах. Система інституційних грантів, яка розподіляє кошти на основі приросту та на основі історичної інформації, замінюється змішаною моделлю, що ґрунтується на результатах. Цей процес особливо помітний у скандинавських та англосаксонських країнах. Це означає необхідність удосконалення алгоритмів фінансування університетів за рахунок державних коштів у зв'язку з результатами діяльності в академічній сфері та пошуку формули партнерства між університетами та соціально-економічним середовищем, сприятливого для співфінансування їхнього розвитку.

Удосконалення процесу вимагає фінансової стабільності та постійного підвищення ефективності організації, що досягається з фінансової точки зору. Основою концепції є перспектива розвитку, яка зосереджена на кваліфікації науково-педагогічного персоналу, управлінні знаннями, інфраструктурі університету та вдосконаленні ІТ-рішень.

⁷¹ Висновок Інституту розвитку вищої освіти. Див. розділ 4.

⁷² Висновок Польської освітньої спілки. Див. розділ 4.

⁷³ Висновок зробив проф. Ярослав Боси. Див. Фінальний звіт польською мовою (Додаток 4).

Слід вважати за необхідне запровадити сучасні інструменти вимірювання досягнень в управлінні університетами, що слугуватиме підвищенню якості управління, ефективному витрачання коштів та удосконаленню контролю з боку університетських рад⁷⁴.

Інтелектуальні технології та обробка великих обсягів даних дають університетам основні інструменти, необхідні для кращої адаптації університетів до все більш цифрової реальності, а також для ухвалення стратегічних рішень.

У перші два десятиліття ХХІ століття різко зріс попит на аналіз великих масивів даних. Інтенсивний розвиток інтернету, інформаційних та комунікаційних технологій дозволив збирати та аналізувати терабайти даних і для вивчення окремих випадків, і для загальних висновків.

Цифрова трансформація передбачає інтеграцію технологій і цифрових рішень в кожній сфері й на кожному рівні функціонування системи вищої школи. Це стосується і державних, і недержавних університетів. Пошук додаткових зовнішніх джерел (гранти, неперервна освіта), що замінюють або доповнюють досі традиційні джерела надходжень, та посилення процесів консолідації – це дві найбільш можливі тенденції, які буде збережено в недержавній освіті. Водночас, треба зауважити, що провідною, найбільше зорієнтованою на розвиток групою в системі приватних закладів вищої освіти будуть академічні недержавні університети, які є членами KRASP.

Щодо мистецьких ЗВО, „стратегії на 2020–2024 роки визначають розвиток багатьох сфер діяльності... Найважливішим з них є прагнення до підвищення якості наукової та викладацької діяльності, а також розвиток інфраструктури як необхідного чинника будь-якої форми діяльності. У 2012–2020 роках інфраструктура музичних університетів значно розвинулася. Використовуючи фінансові ресурси з різних операційних програм (Інфраструктура та довкілля, Європейський фонд регіонального розвитку, регіональні операційні програми окремих воєводств, кошти Європейської економічної зони та Норвезького фінансового механізму), університети, хоча й не всі, отримали нові навчальні корпуси, концертні зали та інструменти, необхідні для ведення художньої, дослідницької і викладацької діяльності.

Нині тривають певні процеси, пов'язані з інфраструктурними проектами. Безумовно, що 2030 рік принесе інформацію про закінчення подальших інвестицій, необхідних з точки зору якості наукових досліджень, художньої продукції та викладацької діяльності. Цього процесу, який зміцнює

⁷⁴ P. Bula, B. Nita, op. cit., s. 191.

позиції польських музичних університетів на міжнародній арені, не можна зупиняти. Для подальшого розвитку необхідна постійна увага до підтримки та обслуговування актуальної інфраструктури та постійний пошук нових фінансових ресурсів. Технологічні зміни – окрема проблема і виклик. Сучасні музичні університети пропонують галузі навчання та спеціалізації, які часто базуються на передових технологіях.

Це необхідно з точки зору участі у світовій системі вищої освіти, і водночас це величезний фінансовий виклик для, по суті, малих суб'єктів господарювання з обмеженим бюджетом. Турбота про забезпечення інфраструктурного й технологічного розвитку є одним з пріоритетів академічної спільноти⁷⁵.

„На жаль, з нинішньою системою фінансування, яка заснована на одному, занадто низькому коефіцієнті витрат для музичних спеціальностей, розвиток професійної майстерності в освіті буде дуже складним і є величезним викликом на майбутнє. Через проблеми з фінансуванням набір на найдороччі напрями та спеціальності (наприклад, диригування, звукорежисура) може бути обмежений і поширений на ті, де переважно проводяться групові заняття. Музичні ЗВО усвідомлюють, що відхід від нинішньої моделі фінансування неминуче призведе до обмеження індивідуальної підготовки на користь навчання за колективними спеціальностями, а також до зниження якості навчання”⁷⁶.

„Проблемою реалізації багатьох мистецьких презентацій є доступ до сучасних технологій. Мультимедійні проекти, які часто потребують значно більших фінансових витрат, перевищують фінансові можливості університетів. У майбутньому ця проблема буде поглиблюватись у зв'язку з розвитком освітніх галузей на основі нових, передових технологій, що потребуватиме більших коштів і на викладацьку, і на мистецьку діяльність, особливо міждисциплінарного характеру.

Через обмежене фінансування польські музичні університети можуть бути не в змозі конкурувати з іноземними університетами в цій галузі. Незважаючи на ці сумніви, до 2025 і 2030 років академічні спільноти, безсумнівно, зможуть похвалитися багатьма мистецькими успіхами і викладачів, студентів, докторантів, і випускників”⁷⁷.

„Крім того, в рамках реформи вищої освіти в Польщі зріс ступінь диференціації способу розподілу фінансових ресурсів залежно від типу ЗВО

⁷⁵ S. Kistryn, P. Śniatała, op. cit., s. 126.

⁷⁶ Там само, s. 128.

⁷⁷ Там само, s. 129.

(академічний чи професійний, державний чи приватний). У групі недержавних ЗВО переважну більшість, аж 97%, становлять недержавні професійні заклади, а решта – недержавні академічні університети. Обидві групи недержавних закладів зобов'язані дотримуватися тих самих правил проведення освітнього процесу та підготовки аспірантів, що й державні університети. Вони також присуджують професійні звання та вчені ступені на основі тих самих принципів, що й державні університети.

Недержавні ЗВО, як правило, мають чотири джерела надходжень: плата за навчання, гранти у вигляді безповоротної фінансової підтримки для студентів та осіб з інвалідністю, кошти з Європейського Союзу та інші джерела (надання послуг, оренда приміщень, використання відсотків за депозитами та банківськими рахунками). Традиційно вважається, що недержавні університети за своєю суттю живуть на плату за навчання від студентів. Аналізуючи цю ситуацію на світовому ринку, можна помітити, що в багатьох випадках надходження від плати за навчання становлять незначну частину коштів, за рахунок яких фінансуються поточні витрати університету. Плата за навчання часто перерозподіляється назад на користь студентів у вигляді різноманітних стипендійних програм. Окрім соціальних та академічних стипендій, студенти можуть подавати заявки на отримання кредитів та позик і грантів. Багато університетів спростили своїм студентам отримання фінансової допомоги⁷⁸.

1.6. Інституційна культура університетів, значення системи цінностей у науці та вищій освіті

Каталог ключових загальнолюдських академічних цінностей охоплює передусім прагнення до істини („Головною цінністю академічного етосу є істина”⁷⁹), яка є фундаментом та основою соціальної довіри до науки, науковців й університету⁸⁰. Ключовими цінностями є: інституційна автономія університету; свобода дослідження та викладання; свобода художньої творчості; відкритість; інклюзивність; надійність науки в контексті основних принципів достовірності, чесності, поваги та відповідальності; толерантність і рівне ставлення; культура академічного діалогу; прагнення досконалості; стійкий розвиток; повага до прав людини та демократичних

⁷⁸ W. Tłokiński, op. cit., s. 148–149.

⁷⁹ S. Kistryn, P. Śniatała, op. cit., s. 74.

⁸⁰ P. Łuków, I. Degtyarova, op. cit., s. 86–87.

свобод⁸¹. Бажаним сценарієм для системи вищої освіти є повага та реалізація цих цінностей на кожному рівні, включаючи втілення теорії на практиці в цій сфері, тобто врахування цих цінностей в діяльності університету, наприклад, у політиці людських ресурсів, викладанні діяльності, підготовці докторів філософії, а також у системі наукового кар'єрного просування.

На основі синтетичного аналізу експертних досліджень, створених у рамках Проекту PROGNOZA, можна виділити **п'ять ключових трендів розвитку у сфері академічних цінностей і свободи**.

Тренд 1

Академічні цінності дедалі більше співвідносяться з **демократичними та європейськими**. Роль університетів у формуванні спільної європейської свідомості та підтримці спільних європейських цінностей і європейського способу життя буде вирішальною. Демократичні цінності та культура, а також академічна автономія та свобода мають вирішальне значення для майбутнього вищої освіти. Це стосується і принципу партнерства, участі та діалогу в законотворчості⁸².

Відповідно до ухваленої Європейської університетської стратегії 2022, європейське суспільство потребує досконалих та інклюзивних університетів, які формують нову модель суспільства, **засновану на європейському способі життя та усталених цінностях**. Дуже важливим аспектом є поєднання освіти, досліджень, інновацій та служіння суспільству й економіці. **Очікується повна відданість розв'язанню проблем, що виникають у зв'язку з соціальними викликами**. Університети – це передусім установи, які можуть швидко адаптуватися до мінливих потреб у навичках, демонструвати увагу до **різноманітності, інклюзії та гендерної рівності, звертати увагу на основні академічні й демократичні цінності та готові конкурувати на світовій арені**⁸³.

Тренд 2

Третя місія університетів та цінності сталого розвитку – роль закладів вищої освіти у діяльності на користь суспільства та стійкого розвитку в рамках діяльності ESG. Експерти зазначають, що реалізація третьої місії та вплив університету на суспільство безпосередньо пов'язані з довірою до університету як інституції, а також до науки та вчених. Зміцнення довіри

⁸¹ Zob. S. Kistryn, P. Śniatała, op. cit.; P. Łuków, I. Degtyarova, op. cit.; J. Filek, R. Kmicciak, P. Sekuła, op. cit.

⁸² P. Łuków, I. Degtyarova, op. cit., s. 97.

⁸³ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit., s. 62.

є не єдиним завданням університету чи науковців, а й інших учасників, зокрема: держава, засоби масової інформації. Третя місія університету – це насамперед широка співпраця та партнерство університету з іншими партнерами суспільного життя з метою розв'язання сучасних проблем та криз.

Тренд 3

У рамках фундаментальної місії науки, місії університету – пошуку та **проголошення істини – роль академічного етосу і високих етичних стандартів у контексті свободи** наукової та мистецької діяльності набуває вирішального значення. У світі політичних, соціальних, економічних і медичних криз, а сьогодні також війни, особливо важливим буде питання правди, що базується на надійних джерелах інформації, одержаних на основі надійних і достовірних даних, підтверджених результатами наукових досліджень, проведених без обмежень і політичного тиску, а також відповідно до надійних методів дослідження, а також з дотриманням етичних кодексів і кодексів добрих практик.

Тренд 4

Етична академічна культура як ключовий внутрішній чинник середовища буде одним з пріоритетів кадрової політики і стратегічного розвитку вищої освіти. Академічна культура як одна з найважливіших сфер змін – турбота про нашу інституційну культуру та етичне, відповідальне, відкрите й інклюзивне академічне середовище стане завданням університетів у наступному десятилітті. Це охоплює не лише освіту та підвищення обізнаності науковців щодо достовірності наукових досліджень, а й впровадження принципів рівності, недискримінації, толерантності та визнання цінності феномену різноманітності завдань і досягнень академічних працівників. Це втілиться в принципі оцінювання працівників, оцінювання якості викладацької та наукової діяльності викладачів, розробки систем, що підтримують об'єктивне оцінювання етичної поведінки, а також в ухваленні управлінських рішень і проведенні кадрової політики на основі цих цінностей.

Тренд 5

Глобалізація діяльності у сфері академічних цінностей і свобод, включаючи діяльність у сфері наукової доброчесності та уніфікації етичних стандартів у глобальному масштабі. Активізується процес звернення до європейських цінностей і створення спільних стратегічних програмних документів для вищої освіти в Європі та світі (наприклад, *Magna Charta*

Universitatum) з урахуванням цих тенденцій. Має відбутися підвищення активної участі польських установ та експертів у міжнародній співпраці в рамках європейських університетів, у відповідних організаціях, етичних комітетах, органах дисциплінарної відповідальності, мережах академічних омбудсменів (наприклад, ENERI, ENRIO), а також у проектах у сфері етики та наукової доброчесності⁸⁴.

2. Сценарії розвитку вищої освіти в перспективі каденції 2020–2024

2.1. Авторські прогностичні сценарії представлені у Проміжному звіті.

Резюме

У цьому розділі ми подамо приклади прогностичних сценаріїв, запропонованих авторами вибраних часткових експертних висновків із Проміжного звіту.

Сценарії стосовно цінностей і свобод⁸⁵

Позитивний прогноз. Сильна демократична культура, заснована на демократичних цінностях і свободах, плюралізмі, толерантності, повазі та інклюзивності, може зменшити скептицизм щодо науки та підвищити довіру суспільства до університетів, науки та вчених. Таким змінам сприятиме вдосконалення етичної академічної культури та запровадження ціннісного управління у вищій освіті. Розвиток системи відбуватиметься за значного підвищення рівня фінансування, за високого ступеня інтернаціоналізації та участі польських вчених у світовій науці, а також за високого рівня освіти наукових кадрів.

Нейтральний прогноз. Можливості та загрози здаються настільки великими, що не залишають багато місця для нейтрального сценарію. Буде відбуватися подальша диверсифікація у мережі закладів вищої освіти з точки зору науки. Буде відбуватися інтенсифікація розвитку дослідницьких університетів, можливо, і тих, що належать до європейських університетів (якщо наукові дослідження дійсно є стратегічним напрямом у цих консорціумах), з підходом, що інші університети розвиваються як дидактичні, більш професійні, практичні установи, маргіналізуючи свій науковий потенціал.

⁸⁴ P. Łuków, I. Degtyarova, op. cit., s. 97.

⁸⁵ Там само.

Негативний прогноз. Пандемія COVID-19 продемонструвала зростання скепсису до науки, а також загрози демократичним цінностям у суспільному та політичному житті. Це створює умови для прогнозування реалізації песимістичного сценарію сповільненої імплементації пакета академічних свобод і, як наслідок, зниження ролі та значення міжнародної співпраці, зниження соціальної довіри до науки та послаблення цінностей академічної культури. Експертні знання та наукова аргументація будуть замінені ідеологічно-політичним нарративом. Недостатнє фінансування науки, зниження міжнародної ролі польських університетів загрожує зведенням наукової політики лише до контролю та формального оцінювання, що також призведе до зниження якості докторської підготовки.

Сценарії розвитку щодо автономії університету та його свободи в реалізації академічної місії⁸⁶

Позитивний прогноз. Політичне середовище поважає автономію університету та його свободу в реалізації своєї академічної місії як необхідні умови для сталого прогресу в довгостроковій перспективі та розглядає їх як стабільні елементи політичного бачення у сфері науки та вищої освіти.

Нейтральний прогноз. Наслідком політичних процесів є амбівалентний підхід до автономії діяльності університету та поодинокі випадки порушення свободи реалізації академічної місії.

Негативний прогноз. Політичні дії призводять до прямого чи опосередкованого значного обмеження автономії університетів, можливо також законодавчого зменшення їхньої незалежності через непрямі методи визначення стратегій розвитку і національної та міжнародної співпраці.

Сценарії співпраці науки та економіки⁸⁷

Оптимістичний – сценарій зростання. Виконано умови для досягнення підвищення ефективності відносин між наукою та економікою в рамках необхідного стабільного економічного зростання та належних відносин з ЄС; Відбувається циклічна зміна поколінь.

Нейтральний сценарій, побічний тренд – стагнація – так звана третя місія перекладається тільки на плечі ентузіастів, заповзятливих людей та ефективних організаторів.

⁸⁶ M. Pałys, D. Piotrowska, op. cit., s. 67.

⁸⁷ Z. Lalak, M. Pawelczyk, op. cit., s. 334.

Песимістичний сценарій – регрес, рецесія – найбільш песимістичним сценарієм розвитку співпраці між секторами науки та економіки є брак коштів для розвитку спільних наукових ініціатив та скорочення фінансування сектору досліджень і розробок.

2.2. Пропозиції, зауваження та коментарі учасників в експертних групах щодо сценаріїв розвитку⁸⁸

Прогнози щодо сценаріїв розвитку системи науки та вищої освіти, на думку учасників Панельних дискусій, мають різну вірогідність: реалістичний 50/60, оптимістичний 10, песимістичний 20.

Ключовими елементами в усіх сценаріях є оцінювання, наукова політика та глобальні тенденції, які впливатимуть на формування бачення та визначення цілей функціонування системи науки та вищої освіти. В оптимістичному сценарії необхідні методи оцінювання без недоліків і збереження характеру академічних установ і традицій. Оптимістичний сценарій передбачає відновлення миру у світі, що може вилитися у збільшення коштів на науку та освіту. У контексті інтернаціоналізації польських університетів вказано три можливі сценарії розвитку: створення в країні привабливих дослідницьких центрів для іноземних науковців, надання можливості польським науковцям розвивати кар'єру за кордоном або збереження інституційних обмежень у цьому плані, а також потрапляння в залежність від сильних закордонних центрів, що може призвести до зникнення можливостей конкурентоспроможних наукових структур у Польщі.

Необхідні елементи оптимістичних сценаріїв розвитку системи вищої освіти і науки

„Що стосується прогнозу, то мені також дуже сподобалися відсотки шансів реалізації кожного сценарію: реалістичні 50/60, оптимістичні 10, песимістичні 20. Такі оцінки не викликали ніяких суперечок” (А. Дзедзічак-Фолтин).

„По-перше, у будь-якому оптимістичному сценарії має бути здорова оцінка. А по-друге, оптимістичний сценарій має вміло боротися з тим, що ми називали театралізацією академічного життя, яке часто нагадує

⁸⁸ Підрозділ містить висловлювання учасників панельних дебатів, обраних у редакційній роботі над Фінальним звітом, що супроводжуються аналітичним коментарем.

вистави в історичних костюмах. **Треба відновити розуміння академічної традиції.** „Традиція – це не лише носіння тоги” (Т. Шапіро).

„За оптимістичним сценарієм, найкраще, якщо у світі буде мир, тому що нам не доведеться витратити стільки на озброєння, у нас буде більше грошей на науку та університети. Якщо буде економічне зростання, буде ще що ділити і – можливо – у нас будуть гроші і на науку, і на вищу освіту. А станеться це чи ні, чи принесе це підвищення більше грошей для нашого сектору, просто виявлятимуть щороку голосування за державний бюджет. (...) Планування сценаріїв тощо служить бажаному зменшенню невизначеності. І друге питання в тому, які зв'язки в цих сценаріях, важливі в першому, другому і третьому сценаріях щодо того, як ми будемо рухатися до візії, тому що ми ніколи не досягнемо такої візії, яку ми малюємо сьогодні. Ми постараємося дотягнутися до неї, це буде своєрідна рухома мішень, що визнає напрямом. Ці ланки – це т. зв. *governance*, оцінювання, наукова політика й ті процеси, що відбуваються у Європі та в усьому світі. Ці ланки – це ті елементи, компоненти сценаріїв, про які ми повинні піклуватися, які ми можемо складати на свій розсуд і які ми повинні обговорювати” (М. Гориня).

„Оптимістичний сценарій розвитку вищої освіти в Польщі може охоплювати багато позитивних змін і покращень (...): підвищення якості викладання, збільшення фінансування, міжнародна співпраця, інновації та наукові дослідження, рівність і доступність, створення підприємництва, (...) інвестиції в інфраструктуру, співпраця з бізнесом для досліджень та інновацій, міжнародний обмін студентами, підвищення якості академічного персоналу, гнучкі кар'єрні шляхи для випускників” (М. Гориня).

Сценарії розвитку системи евалюації (оцінювання) наукової діяльності Оптимістичний сценарій

„(1) По-перше, оцінювання назавжди буде включено в наукову політику держави як важливий інструмент цієї політики. Визначено стратегічні вектори розвитку наукових закладів у Польщі, а оцінювання містить компоненти, що відповідають цим векторам. Поки що цього не сталося. Документ про державну наукову політику не містить розділу, присвяченого інструментам цієї політики. Тому це дуже загальний документ, але він не вказує, які інструменти є в розпорядженні міністра для реалізації конкретної наукової політики. Я вважаю, що одним з таких інструментів є евалюація (оцінювання), і воно має бути назавжди включене в документ Державна наукова політика.

- (2) Усі університети поступово переходять від моделі Гумбольдта до моделі третього покоління, тобто до інноваційного університету, що будує мережеву структуру на основі сучасних рішень, це: штучний інтелект, підприємницький університет, який співпрацює з суспільством та економікою, заснований на комерціалізації результатів наукових досліджень й охоплює велику кількість інновацій та винаходів із захистом інтелектуальної власності. Цей перехід до моделі третього покоління вже помітний у багатьох наукових підрозділах, але не у всіх. Тому виникає питання, чи зможемо ми зробити цей процес масовим. Це відносно малоймовірно, але варто спробувати.
- (3) Ми запроваджуємо сучасну комплексну систему оцінювання, яка передбачає одночасне оцінювання якості наукових досліджень і якості освіти, концентруючи особливу увагу на впливі наукових досліджень на рівень освіти. Така система існує, це французька система, завдяки якій цей вид комплексного оцінювання регулярно проводиться у Франції. Цим займається Вища рада з оцінювання науки та вищої освіти в Парижі. Я вважаю це рішення хорошим, оскільки воно розглядає наукову установу як єдине ціле, воно не ділить сутність на окремі частини – наука, освіта, т.зв. *governance*, тобто менеджмент. Він розглядає організацію в цілому та намагається оптимізувати її функціонування, враховуючи вплив одного чинника на інший, наприклад, якість наукових досліджень на освіту.
- (4) Усуваємо дихотомію у вигляді окремих груп працівників: група науковців, науково-педагогічних працівників і група дидактичних працівників, які не співпрацюють між собою. Усуваємо або обмежуємо брак впливу наукових досліджень на якість освіти. На жаль, нинішня система примушує до такої поляризації. У деяких наукових підрозділах працівників перевели на викладацькі посади, зменшивши цим кількість «N» і штучно збільшуючи т.зв. ефективність науки. Це поганий процес, тому що він призводить до сильної поляризації в університетах. У нас є вчені, які герметично проводять дослідження, і викладачі, які навчають, але втілення результатів наукових досліджень в освітній діяльності часто дуже обмежене. Цей процес однозначно треба зупинити. Я вважаю це явище поганим, негативним і шкідливим.
- (5) Евалюація у частині якості наукової діяльності веде до прогресу у вигляді значної мобілізації навколо наукових досліджень і підвищення видимості польської науки на міжнародній арені, підвищення якості наукових досліджень і диверсифікації форм наукової комунікації. Це важливий постулат. Частково це вже реалізовано, але ми ще дуже

далекі від справжнього удосконалення якості наукових досліджень і підвищення видимості польської науки на міжнародній арені. Однак ідеальним було б досягнення цієї мети.

- (6) Ми досягаємо всіх цілей дослідницької частини оцінювання, щоб забезпечити звітність за державні інвестиції в дослідження, надати порівняльну інформацію та встановити показники наукової репутації для використання в секторах вищої освіти та науки, забезпечити основу для виділення коштів на наукові дослідження та забезпечення реальних підстав для надання освітньо-наукових повноважень закладам у сфері наукових дисциплін. На мій погляд, в ідеалі ці цілі мають бути досягнуті.
- (7) Ми наголошуємо на третьому критерії, тобто на впливі наукових досліджень на суспільство та економіку, і збільшуємо важливість цього критерію для того, щоб показати суспільству картину корисності наукового сектору, його важливості для соціального добробуту та національної економіки. У Великій Британії це вже відбувається щодо еквівалента критерію три, який також існує в системі REF Великої Британії, і роль якого у системі оцінювання нещодавно була ще посилена.
- (8) Усі технічні ЗВО відповідають критеріям університетів, тобто вони структуровані як дослідницькі та освітні у різних галузях науки, охоплюючи точні та природничі науки, а також гуманітарні та соціальні науки. Деякі технічні ЗВО відповідають критеріям університету, але у деяких точні та природничі науки або гуманітарні та соціальні науки зведені до мінімуму або навіть виключені. Це погана ідея. Монокультуру не можна запроваджувати в технічних ЗВО. Технічні ЗВО повинні прагнути до статусу університетів, і співпраця між галузями науки є надзвичайно важливою.
- (9) Інститути та кафедри започатковують сучасну науково-дослідну тематику в тісній взаємодії з іноземними партнерами в Європі та у всьому світі. Варто зайнятися сучасними темами наукових досліджень. Наука є глобальною, гадаю, що ми можемо реалізувати її і тут, у наших наукових установах.
- (10) Існує певна кореляція між інститутами Польської академії наук та закладами вищої освіти. Останнім часом це питання є предметом гарячої дискусії. Ідеться про питання референтних показників. Чи повинні вони бути різними або однаковими? Я палкий прихильник системи, яка існувала в попередні роки, де референтні значення будуються окремо для інститутів Польської академії наук і окремо для ЗВО. Це можна зробити без вилучення суб'єктів зі спільної групи оцінювання, тому все відбувається в одній спільній групі оцінювання.

Але кожен тип установ має свої орієнтири, що просто веде до справедливої та зваженої оцінки” (Б. Скочень).

Елементи песимістичного сценарію

„Елементом кожного песимістичного сценарію є недостатня підтримка вчених з групи R2, так звана «законодавча діарея» та відсутність відносно постійних регулятивних актів при впровадженні змін, ігнорування поняття наукового ризику та відсутність механізмів фінансування цього ризику. Ці елементи є в кожному песимістичному сценарії, незалежно від того, хто буде будувати його для свого закладу” (Т. Шапіро).

Сценарії розвитку вищої освіти і науки залежно від фінансової ситуації в секторі

„**За оптимістичним сценарієм**, стабільне та довгострокове достатньо високе фінансування університетів дало б можливість зробити якісний стрибок у польській науці, а також підвищити якість освітніх процесів. (...) доходи польських університетів на рівні 1,2–1,5% ВВП, при цьому видатки на R&D в економіці на рівні 2,5–3,5%; популяризація комерціалізації результатів наукових досліджень як важливої частини доходів університету; (...) близько 20% іноземних дослідників, які працюють у польських університетах, та 35–40% іноземних студентів (постійних та за обміном), а також 5–6 польських університетів у першій 500-ці світових рейтингів, два з яких входять до перших 200 (і принаймні один – до перших 500 у Європі). Все це в перспективі 2035 року” (А. Новак).

„**У песимістичному сценарії** я бачу збереження нинішньої ситуації з несистемними діями держави та частими змінами регуляторного середовища, поточної системи фінансування вищої освіти й частими змінами (наприклад, принципів оцінювання ЗВО з перевагою локальних чинників над міжнародними), відсутність довгострокової освітньої та наукової політики держави зі спробами звільнити їх від відповідальності за майбутнє науки і вищої освіти як елемента формування довгострокової міжнародної конкурентоспроможності країни.

За такого сценарію ми залишимося на низькому рівні фінансування вищої освіти щодо ВВП, але й на низькому рівні співпраці з суб'єктами господарювання. Екстенсивна модель економічного розвитку буде консолідована, а більша частина повільно зростаючих витрат на R&D стосуватиметься

впровадження продуктивних інновацій, не насичених сучасною наукою. Це сценарій стратегічного дрейфу.

Важко буде очікувати хороших рейтингових результатів від польських закладів вищої освіти. „Можливо, не вдасться втримати один університет у першій п'ятисотні світових рейтингів, а у першій 1000 може бути не 10, а 5 польських університетів” (А. Новак).

„У **реалістичному сценарії** я бачу шанс на поступове, а не революційне покращення ситуації. Я думаю, що реально ми досягнемо від 40 до 60% різниці між крайніми сценаріями. Це залежатиме від кількох чинників: м'якого довгострокового бачення, умілого зв'язку цього бачення з економічною та соціальною стратегією держави, забезпечення довгострокового фінансування, підтримки співпраці між бізнесом та університетами, сприяння комерціалізації результатів досліджень, підтримки інтернаціоналізації, включення наукової та освітньої політики з поточної боротьби політичної, вміла адаптація та імплементація рішень з країн, що мають більший досвід у цій сфері” (А. Новак).

„**Імовірність прогнозу для окремих сценаріїв можна приблизно оцінити так: реалістичний прогноз 40–50%, оптимістичний прогноз 20–30%, песимістичний прогноз 20–30%**. Такий розподіл імовірностей має свою раціональну основу. Проте я дуже радий, що такі прогнози робляться. Я сподіваюся, що вони змусять тих, хто ухвалює рішення, усвідомити важливість і потенційні наслідки прийняття чи неприйняття ключових рішень щодо майбутнього польської науки та університетів” (А. Новак).

„Починати треба з фінансування науки, вищої освіти, Польської академії наук, яка відіграє дуже важливу роль, але недофінансована. П'ять державних економічних університетів подали перший звіт про фінансовий стан закладів вищої освіти на зустрічі KRASP у червні, другий про вплив науки на ВВП буде готовий восени. Ми готуємо доповідь, у якій представимо фінансування науки та вплив витрат на дослідження та зростання ВВП. Перекоаний, що цей аналіз стане дуже гарною основою для дискусій щодо фінансування науки. Ця доповідь має змусити всіх нас замислитись і поміркувати. Але поки не буде стабільного і розумного фінансування науки і вищої освіти, нам буде дуже важко втілити будь-який сценарій, чи то песимістичний, чи то оптимістичний” (П. Ваховяк).

„Зважаючи на прогнози, реалістичний сценарій, на жаль, щораз більше асоціюється з підходом «якось буде», ця система не може впасти, нічого не станеться за одну ніч. Коли в нас немає надії на збільшення фінансування, ми тепер повинні мовчазно погодитися, що ці гроші підуть на озброєння,

а не на науку, і ця ситуація залишиться в основному незмінною, але схилитися варто, на мій погляд, у бік песимістичного варіанта” (С. Моцек).

Сценарії розвитку системи наукових досліджень (М. Квек)

„Якщо система грантів не передбачає успішності своїх флагманських програм для молодих науковців у 20–25% і систематично ігнорує гранти для досвідчених науковців (згадаймо перші конкурси десятирічної давнини: кілька десятків грантів Maestro на рік), то наукова кар’єра стає непередбачуваною.

А передбачуваність наукової кар’єри (наприклад, віра в те, що найкращі вчені майже завжди отримають гранти на дослідження і їм не доведеться покладатися на випадок) є основою успіху в науці. Привабливість академічної кар’єри знижується, якщо система працює як лотерея, а не як накопичення досягнень та ідей. Низькі зарплати відлякують молодих талантів від науки і розчаровують найбільш науково ефективних кадрів.

Оптимістичний сценарій полягає у фінансуванні Національним центром науки NCN в обсязі 100% протягом п’яти років, підвищенні зарплат на 50% протягом трьох років, збільшенні коштів на дослідження в університетах та збереженні програми IDUB після 2026 року зі збільшенням фінансування на 50–100% щорічно (з 750 млн злотих до 1 млрд злотих); Крім того, реформа системи евалюації науки, перехід до системи, заснованої на глобальних базах даних видань на кшталт *Web of Science* або *Scopus*, та інтернаціоналізація габілітації і наукового звання професора, принаймні у сферах STEM та деяких соціальних наук (різні правила оцінювання – різні для гуманітарних наук; імовірність низька).

Реалістичний сценарій складається з незначних коригувань і невеликих змін у рівні фінансування, великих змін в оцінюванні (висока ймовірність).

Песимістичний сценарій – це подальше погіршення рівня фінансування та подальша відсутність акценту на інтернаціоналізації науки, серед іншого збереження занадто слабкої диференціації цінності журналів у процедурах оцінювання та просування (низька ймовірність)”.

Напрями розвитку в умовах міжнародного становища

„Чого ми хочемо досягти в інтернаціоналізації? Чи йдеться про те, щоб ми створювали центри, привабливі для колег з-за кордону, які хочуть приїхати сюди і здійснювати дослідження? Або ми хочемо дозволити нашим науковцям, нашим найяскравішим талантам, будувати свою кар’єру за кордоном?”

Або ми хочемо, щоб наші наукові центри закривалися або перетворювалися на інституції, які будуть лише збирати дані та надавати дослідницькі матеріали сильним закордонним центрам? Бо всі три можливі сценарії перед нами. Нам потрібно відповісти на ці запитання. Те, що визначатиме, який з цих сценаріїв більш вірогідний, то це свобода наукових досліджень і, насамперед, на жаль, фінансування” (М. Островська).

3. Прикінцеві зауваження та висновки. Продовження Проєкту „Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року” у каденції 2024–2028. Постанова KSPSW KRASP

Даючи загальну позитивну оцінку виконаної роботи та проєкту Фінального звіту, 24 листопада 2023 року Комісія зі стратегічних питань розвитку вищої освіти KRASP (KSPSW) вирішила залишити в силі свою попередню рекомендацію щодо перенесення деяких аналітичних заходів у проєкті PROGNOZA, які не можна було б реалізувати у 2020–2024 роках, на наступний термін повноважень. У своєму рішенні від 24 листопада 2023 року Комісія підтримала пропозицію про те, що проєкт PROGNOZA буде продовжено також наступної каденції після схвалення цієї пропозиції Пленарною асамблеєю KRASP у 2024 році.

Загальна концепція реалізації проєкту PROGNOZA, прийнята у 2021 році KSPSW, передбачала, що проблематика Проєкту у 2020–2024 роках включатиме питання у сфері „Візія та прогноз” (елементи візії та прогнозу), а також у 2024–2028 роках – „Прогноз і стратегія” (елементи прогнозу і стратегії). З уваги на це, на наступну каденцію 2024–2028 буде перенесено такі види діяльності:

- аналіз стратегічних документів університетів, які беруть участь в ініціативах IDUB та RID;
- аналіз цілей, механізмів та ефектів оцінювання якості наукової діяльності 2022–2025;
- прогноз економічного становища університету в 2030 році з урахуванням даних про стан державних фінансів країни;
- зміни в документі Державна наукова політика;
- нові правові норми, що визначають умови функціонування системи вищої освіти і науки;
- елементи SWOT-аналізу варіантних сценаріїв;
- стратегічні напрями розвитку системи вищої освіти і науки.

Обґрунтування необхідності продовжувати Проєкт впливає з необхідності врахування поки що недоступних, ще не розроблених, але очікуваних національних досліджень, зокрема аналітичного характеру, а також нормативних актів та національних і міжнародних документів, а також оновлених, глибоких аналізів щодо виділених груп/типів університетів:

- законодавчі зміни у сфері вищої освіти на парламентський термін 2023–2027;
- зміст державних документів стратегічного чи прогнозного характеру;
- системні зміни в процесі наступних оцінок якості діяльності ЗВО;
- очікуваний зміст оголошеної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти та науки, враховуючи також досвід Міжнародної угоди про співпрацю країн Центральної та Південної Європи під назвою СЕЕРУС (Програма обміну університетами Центральної Європи);
- результати оцінювання якості наукової діяльності у 2022–2025 роках, оголошені 2026 року;
- аналіз стратегій розвитку обраних університетів-членів KRASP після оновлення цих документів;
- звіт про початковий етап діяльності IDUB та RID;
- дослідження постійних комісій KRASP та звіти конференції ректорів, які діють у KRASP під час реалізації Проєкту у 2024–2028 роках;
- оновлені публікації, звіти та інші експертні дослідження установ-партнерів FRP, запрошених до участі в Проєкті;
- аналіз досвіду впровадження нових технологій для підтримки реалізації місії університету;
- позиції та рішення, оголошені одноосібно або спільно представницькими закладами вищої освіти та науки;
- окремі документи та дослідження органів і колективів KRASP;
- звіти Альянсів європейських університетів, що підсумовують перший період роботи;
- європейські документи (EU, EUA) та звіти міжнародних інституцій (Світовий банк, OECD та ін.) стратегічного, аналітичного та прогнозного характеру, а також дослідження функціонування суспільства;
- думки, позиції та резолюції, оголошені індивідуально або спільно міжнародними установами-партнерами KRASP (включаючи національні конференції ректорів європейських країн);
- аналізи, висновки та пропозиції щодо мистецьких університетів;

- оцінювання стану та перспектив розвитку приватного університетського сектору, включаючи дослідження Європейської асоціації приватних університетів;
- можливість охоплення вищої професійної освіти у співпраці з KRePUZ;
- висновки з дебатів на рівні представництва держав-членів ЄС щодо ідентичності та майбутнього статусу європейських університетів;
- пріоритети та діяльність під час головування Польщі в ЄС.

Умовою продовження Проекту є прийняття цієї пропозиції Пленарною асамблеєю KRASP на початку чергового терміну повноважень на вимогу Голови KRASP у 2024–2028 роках. Фондація польських ректорів готова продовжувати реалізацію цього Проекту та заявляє про свою готовність взяти на себе це завдання в поточній формулі підтримки діяльності, яку здійснюють університети-члени та від їхнього імені KSPSW, також зважаючи на нову пропозицію щодо виконання дослідницької роботи, що представив Пленарній асамблеї KRASP Голова Ради FRP у 2023 році.

ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА ФУНДАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ РЕКТОРІВ, ГОЛОВИ КОМІСІЇ ЗІ СТРАТЕГІЧНИХ ПИТАНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ KRASP

Єжи Возницький

Від імені Фондації польських ректорів та великої групи експертів, які взяли участь у реалізації Проекту PROGNOZA в каденції 2020–2024, включаючи членів Комісії зі стратегічних питань вищої освіти KSPSW KRASP, представляю цей Фінальний звіт із синтетично викладеними найважливішими результатами.

Разом з експертами Редакційної групи KSPSW KRASP із задоволенням відзначаємо, що це дослідження було схвалено, від імені університетів-членів KRASP, Групою консультантів Комісії зі стратегічних питань вищої освіти KSPSW KRASP, яка здійснювала моніторинг прогресу в реалізації Проекту. Результати, яких ми досягли разом, були б неможливими без залучення такої кількості експертів – наших колег із визнаними особистими досягненнями у функціонуванні та розвитку системи вищої освіти і науки, які прийняли запрошення взяти участь у реалізації Проекту. Я хочу висловити велику подяку їм усім, тобто групі приблизно 100 людей, які були заангажовані у рамках Проекту, зокрема й працівникам FRP.

Особливу подяку хочу висловити Президентові KRASP проф. д-ру габ. Аркадіушу Менжику, ініціаторові Проекту PROGNOZA, який підтримував нас у нашій роботі.

Я хотів би подякувати ректорам університетів-членів KRASP, особливо ректорам Сілезького технологічного університету (Politechnika Śląska) та Варшавської школи економіки SGH, які погодилися опублікувати наші два звіти.

Додаток 1

1. Принципи підготовки експертиз

1.1. Добір установ-партнерів

Внутрішня документація Проекту від 19 лютого 2021 року, затверджена на засіданні Комісії зі стартегічних питань вищої освіти KSPSW 25 червня 2021 року, визначає групу внутрішніх партнерів (зацікавлених Комісією і Груп KRASP) та групу інституційних зовнішніх партнерів, з-посеред яких буде обрано інституції, запрошені до сформулювання своїх поглядів та зауважень (див. Розділ 4).

Група консультантів KSPSW визнала за доцільне охопити прогнозуванням не лише розвиток сектору академічної вищої освіти, але також недержавні професійно-технічні школи (у співпраці з Конференцією ректорів професійних ЗВО у Польщі [KRZaSP]) та елементи системи освіти, важливі для роботи університету. Це зумовило необхідність запросити також й організації, які цікавляться проблемами середньої освіти.

В цілому, співпрацю із зовнішніми інституційними партнерами слід розуміти як форму взаємовідносин, яка передбачає підготовку та надання погоджених матеріалів для використання в рамках Проекту, а не лише використання власними експертами документів, раніше оприлюднених на веб-сайтах партнерів. Експерти, звичайно, спиратимуться на матеріали у відкритому доступі, включаючи звіти, експертні висновки та інші дослідження, опубліковані ЄС або національними організаціями (інститутами та аналітичними центрами) або міжнародними установами (ОЕСД, Світовий банк, ЮНЕСКО). Це також і: європейські документи, присвячені ЕНЕА, ERA та дослідження, опубліковані ЕУА або іншими інституційними партнерами KRASP або Фондацією польських ректорів.

Відповідно до детального графіку роботи було надіслано запрошення до участі у Проекті до інституційних партнерів, які були б готові у визначений термін підготувати своє бачення і надати його для використання в наших звітах з посиланням на джерело.

До інституційних партнерів у Проекті входять:

- RGNiSW як представницька інституція сфери вищої освіти і науки;
- Комітет прогнозування Польської академії наук;
- Польський науково-економічний форум;
- Інститут розвитку системи освіти;
- Польська освітня спілка;
- PCG Academia як стратегічний партнер FRP.

1.2. Вибір групи співавторів Проміжного звіту

До Проекту було запрошено індивідуальних експертів, згідно з визначеною, упорядкованою проблематикою, що в сукупності становить запланований зміст діагностики та пов'язані з ним елементи візії розвитку вищої освіти. Список запропонованих кандидатів в експерти був розглянутий Редакційною групою ZR KSPSW та погоджений з Головою KRASP та Консультативною групою ZK KSPSW.

Методологічні рекомендації та вказівки для експертів були конкретизовані у внутрішньому документі Проекту, схваленому Комісією зі стратегічних питань вищої освіти KSPSW, та були представлені у Проміжному звіті. Основою для відбору експертів за конкретною тематикою були їхні досягнення і позиція в академічному середовищі, підтверджена конкретними досягненнями та досвідом.

Рекомендації щодо роботи експертів – авторів розділів Звіту

Робота у рамках Проекту розпочалася із замовлення кількох десятків експертиз предметно-спеціалізованого характеру на підставі попередньо розробленої карти проблем у рамках тематичних блоків та питань, з метою вичерпного аналізу запланованого змісту Прогнозу.

Тематичний зміст Прогнозу охопив такі групи експертиз:

- I. Візія і стратегія: тренди, візія та умови розвитку (7 експертних висновків).
- II. Потенціал системи: кадровий потенціал та матеріальна база, інституції та організації (12 експертних висновків).
- III. Місія університету: процеси, результати, відносини (10 висновків експертів).

Передбачалося, що кожен експертний висновок писатимуть разом двоє запрошених експертів. Така спільна реалізація дослідження могла б підви-

щити їхню якість завдяки можливості дискусії між авторами, узгодження підходу до теми та поєднання сфери компетенції та наукових зацікавлень.

Усі експертизи підлягали загальним обмеженням і мали відповідати певним вимогам та мати посилання на релевантні бібліографічні джерела, документи та звіти, що стосуються певної теми, у межах рекомендованого обсягу тексту.

Підставою до відбору конкретних осіб як запрошених експертів за певною тематикою, зазначеною в укладеній Угоді, були їхні досягнення і позиція, підтверджена конкретними досягненнями та досвідом.

Співавторів експертних висновків було обрано після консультацій з членами Консультаційної групи KSPSW з числа таких груп:

- члени Групи експертів KRASP у 2020–2024 роках;
- співавтори монографії „Трансформація академічної вищої освіти в Польщі за 30-річний період 1989–2019”, KRASP, 2019;
- Голова KRZaSP;
- особи з групи колишніх ректорів, з високими компетентностями та документально підтвердженим досвідом, підкріпленим конкретними науковими або професійними досягненнями у сфері замовленої експертизи;
- члени Ради наукової досконалості (колишня Головна комісія з наукових ступенів і звань), Комісії евалюації науки KEN.

Як правило, до складу групи експертів не входили ректори, які є членами Групи консультантів KSPSW, що здійснює моніторинг за процесом реалізації Проекту. До складу експертної групи також не було запрошено Президента та віцепрезидентів KRASP, а також голів конференцій ректорів окремих типів ЗВО та постійних комісій, що діють у KRASP, що уже мають надмір поточних завдань, обумовлених цими функціями.

1.3. Критерії добору групи експертів для участі в Панельній дискусії

Під час добору критеріїв було відзначено необхідність врахування різноманітності наукових галузей і спеціальностей, а також академічних центрів. Треба було взяти до уваги й перспективу галузі культури і мистецтва та мистецьких закладів вищої освіти. Заплановано участь 15 експертів, які брали участь в дебатах особисто під час дискусії в SGH або підготували письмову відповідь після дебатів.

Загальна характеристика групи учасників дискусії – установ, академічних центрів та сфер наукових зацікавлень:

- заклади вищої освіти (по одному представникові від кожного закладу): 11 (Варшавський університет, Ягеллонський університет, Варшавська політехніка, Познанський університет ім. Адама Міцкевича, Лодзінський університет, Варшавська школа економіки SGH, Краківська політехніка, Вроцлавський природничий університет, Вроцлавська музична академія, Познанський економічний університет, Collegium Civitas);
- інші установи: 3 (Конференція ректорів академічних шкіл Польщі KRASP, Фундація польських ректорів FRP, Польська академія наук PAN);
- академічні центри: 6 (Варшава – 6, Краків – 2, Познань – 2, Вроцлав – 2, Тримісто – 1, Лодзь – 1);
- наукові спеціальності: 6 (економіка – 5, гуманітарні науки – 4, інженерія – 3, соціологія та політологія – 4, мистецтво – 1, природничі, науки про землю – 1).

Додаток 2

Перелік особливо важливих для тематики проєкту документів KRASP у 2020–2024 роках

Автономія

- Документ № 2/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 30 жовтня 2020 року щодо поточної соціальної ситуації
- Документ № 6/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Пленарної асамблеї KRASP від 20 листопада 2020 року щодо академічних свобод
- Документ № 39/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Пленарної асамблеї KRASP від 1 червня 2023 року щодо заяв і дій Міністра освіти і науки

Фінансування

- Документ № 8/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 22 лютого 2021 року щодо виділення коштів у Національному плані відновлення науки та вищої освіти
- Документ № 23/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Постанова Президії KRASP від 23 грудня 2021 року про недостатній рівень фінансування науки та вищої освіти в Польщі

- Документ № 27/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 8 квітня 2022 року щодо державних замовлень
- Документ № 31/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 7 жовтня 2022 року щодо економічного становища польських закладів вищої освіти
- Документ № 33/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Резолюція Пленарної асамблеї KRASP від 25 листопада 2022 року щодо пропозицій KRASP щодо покращення функціонування системи вищої освіти та науки

Якість

- Документ № 5/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Пленарної асамблеї KRASP від 20 листопада 2020 року щодо Національного плану реконструкції та стійкості
- Документ № 9/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 22 лютого 2021 року щодо змін, внесених Міністерством освіти і науки в перелік наукових журналів.
- Документ № 17/VIII Конференції ректорів академічних шкіл у Польщі – Резолюція Пленарної асамблеї KRASP від 29 травня 2021 року щодо оцінювання та категоризації суб'єктів у наукових дисциплінах
- Документ 39/VIII Конференції ректорів польських академічних шкіл – Позиція Пленарної асамблеї KRASP від 1 червня 2023 року щодо заяв і дій Міністра освіти і науки

Зміни до Закону

- Документ № 13/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 20 травня 2021 року щодо проекту Закону від 6 травня 2021 року про внесення змін до Закону – Закону про вищу освіту і науку
- Документ № 14/VIII Конференції ректорів академічних шкіл Польщі – Позиція Президії KRASP від 20 травня 2021 року щодо проекту Закону від 6 травня 2021 року про внесення змін до закону – Закону про вищу освіту і науку та закону – Правила запровадження Закону про вищу освіту і науку
- Лист KRASP від 12 квітня 2023 року про внесення змін до Закону Про вищу освіту і науку.

Wydawnictwo Akademickie SEDNO Spółka z o.o.

Wydanie pierwsze w języku ukraińskim

Liczba stron: 134

Skład i łamanie: Wojciech Stukonis

Druk i oprawa: Fabryka Druku Sp. z o.o.

Увазі українського читача презентуємо монографію, опубліковану раніше у повній версії польською мовою, під назвою *Прогноз розвитку вищої освіти в Польщі до 2030 року. Візія, місія, умови та варіанти розвитку*, яка становить собою фінальний звіт у програмному Проєкті PROGNOSTA Фондації польських ректорів та Конференції ректорів академічних шкіл Польщі в каденції 2020–2024. Україномовне видання містить 3 частини, присвячені характеристиці концепції і методології праць у рамках Проєкту та їх найважливішим результатам, зокрема містить експертні висновки партнерських інституцій в академічному середовищі та бачення щодо візії та місії університету і прогностованих сценаріїв розвитку вищої освіти в найближчі роки. Переклад та видання україномовної версії книги здійснено за кошти цільового гранту Міністерства науки та вищої освіти за проєктом MNiSW-PW: *Польсько-українська співпраця представницьких організацій ректорів – задля удосконалення діяльності закладів вищої освіти у 2024 році*.

Потреба у пропозиції цього видання українській аудиторії не викликає ніякого сумніву. Це пов'язано з кількома обставинами. Ключовою з них є необхідність побачити які тенденції визначатимуть розвиток польського академічного середовища в найближче десятиліття. Це тим більш виправдано, якщо взяти до уваги взаємопов'язаність наших національних університетських систем, те, що майже половину іноземних студентів в Польщі складають українці, а чимало з наших науковців продовжують свою дослідницьку і освітню діяльність в стінах польських закладів вищої освіти, особливо з лютого 2022 р. Не менш важливим є ознайомлення української університетської громадськості з тим, як уявляє візію та місію університетів широкий спектр зацікавлених учасників освітньо-наукового процесу в польському контексті і, особливо, які умови можна вважати стимулюючими або гальмуючими розвиток польської науки та освіти. Нарешті, першочергової уваги потребує дискусія стосовно варіантів та сценаріїв розвитку, набуття ними динамічного характеру чи навпаки втрати темпу та стагнації.

Варто спеціально відзначити мотто рецензованого видання „Адаптивність університету: непередбачуване зробити передбачуваним”. Таке прагнення сьогодні властиве найбільш розвиненим системам вищої освіти і має стати детермінантом поведінки академічної спільноти в умовах сучасних швидкоплинних змін.

Ця книжка є наступним кроком у послідовній передачі польського освітнього ноу-хау не лише українському менеджеру вищої освіти, але й широкому загалу читачів, які прагнуть побачити перспективи вітчизняного сектору вищої школи, зрозуміти тренди розвитку такого сектору в країні-сусіді, з'ясувати, при яких умовах та в який спосіб може відбуватися трансфер європейських і світових здобутків в повсякденну практику українських університетів.

Тарас Фініков

Президент Міжнародного фонду досліджень освітньої політики

Wydawnictwo Akademickie SEDNO

00-696 Warszawa

ul. J. Pankiewicza 3

www.wydawnictwosedno.pl

info@wydawnictwosedno.pl

